

L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI)

Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona

Joaquim Graupera Graupera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Joaquim Graupera Graupera

Tesi Doctoral

**L'art gòtic al Baix Maresme
(segles XIII al XVI)**

**Art i promoció artística
en una zona perifèrica
del comtat de Barcelona**

**Dirigida per la Dra. Francesca Español i Bertran
Programa "*Història, teoria i crítica de les arts*"
Bienni 2002-2004**

Mataró, 2011

**Departament
d'Història de l'Art**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**Facultat de Geografia
i Història**

Capítol 2

LA BURGESIA URBANA BARCELONINA COM A NOUS PROMOTORS. La primeria del gòtic al Maresme en el s.XIV.

La primera etapa de l'art gòtic al Baix Maresme abraça des del primer terç del segle XIV a la dècada dels vuitanta del segle XV, que és quan es produeix la independència jurisdiccional de les parròquies del baix Maresme respecte al poder feudal de Pere Joan Ferrer. En aquesta etapa es materialitza un canvi important en les estructures de poder de les jurisdiccions feudals de la comarca. Els membres de la burgesia urbana barcelonina, que invertiran part dels guanys acumulats en el comerç i les manufactures en l'adquisició de propietats i jurisdiccions feudals, esdevindran els nous propietaris dels castells termenats d'aquesta zona. La proximitat de la comarca del Maresme amb Barcelona, les condicions climàtiques i físiques favorables a obtenir una bona producció agrícola, la necessitat d'invertir els beneficis comercials i l'endeutament de la noblesa feudal propietària d'aquests feus, de ben segur que van influir en aquest traspàs de poder. La nova classe dirigent, provinent de la burgesia comercial barcelonina, utilitzarà els nous espais adquirits com a segona residència, i s'hi desplaçaran cercant refugi en períodes de propagació d'epidèmies a la ciutat comtal o buscant períodes de repòs aprofitant la amabilitat del clima maresmenc. En tenir aquestes noves propietats un caràcter secundari, no s'esmerçaran a fer-hi gaires inversions. D'aquestes obres de renovació cal destacar l'activitat dels Desplà a Alella i dels Desbosch a Vilassar pel que fa al gòtic civil i l'ampliació de les parròquies romàniques existents amb capelles laterals, com els casos de Sant Feliu d'Alella i Sant Feliu de Cabrera, entre d'altres.

A banda de les reformes en les seves propietats, la part més important de la creació artística d'aquest primer període es fonamentarà en la dotació dels edificis religiosos de tot

el parament litúrgic necessari per a la seva ornamentació i per poder oficiar amb dignitat els diversos sagraments. És doncs, en aquesta etapa, quan es documenten la majoria de les peces, sobre tot, imatges marianes i una diversitat de retaules que seguiran les pautes dels corrents artístics imperants a cada moment, des de l'italogòtic fins el gòtic més flamencanitzant. En quan a l'orfebreria, les obres les tenim documentades a partir de les visites pastorals però no han arribat a nosaltres. A partir de les descripcions, sembla que devien ser produccions d'un gran luxe, sovint decorades amb esmalts al·lusius a les armes dels seus promotors i que esdevenen el testimoni del seu poder a cada una de les parròquies on s'estenia la seva jurisdicció.

Al final d'aquesta fase, ens trobem un període d'aturada. Des de l'inici de la primera revolta remença, l'any 1462, s'obre un període d'incerteses i canvis en l'estructura de poder de la comarca que afecta de forma important a la producció artística. Amb la guerra civil catalana, es produirà un canvi de la titularitat de les jurisdiccions feudals en funció dels suports d'aquests a cada un dels bàndols en conflicte. Aquesta incertesa i a més, el fet de la destrucció inherent a la guerra, obre un període de poca inversió en la producció de noves obres d'art. La única excepció la podem trobar en l'àmbit de l'arquitectura militar amb l'aparició de Pere Joan Ferrer i Destorrent (1431-1504) que en la guerra contra Joan II va donar suport a la Generalitat assolint la titularitat del càrrec de Capità General i Governador del Rosselló i la Cerdanya. Pel fet, que l'any 1471, es passés amb altres militars a la causa reial, el monarca li va lliurar en penyora la jurisdicció de pràcticament tot el baix Maresme.

2.1.- L'obra privada i la introducció dels nous models

Durant la baixa Edat Mitjana es generalitzarà, en el Baix Maresme, un relleu en les famílies que ostentaven el poder nobiliari dels castells termenats. Com hem vist, durant els s.XI i XII, la majoria de jurisdiccions feudals de la comarca es trobaven regentades per membres de les tradicionals famílies nobiliars catalanes o de la baixa noblesa local, com ara, els Castellvell, els Montcada, els Sant Vicenç, entre d'altres. Durant aquest període, aquestes nissagues, s'enfronten amb la conseqüent pèrdua de pes polític enfront de la monarquia i iniciaran un procés d'empobriment econòmic.⁸⁵

El relleu en el poder l'agafaran una sèrie de personatges, que formaven part de famílies de l'alta burgesia urbana barcelonina, i que es dedicaran a adquirir, per compra al rei, els drets jurisdiccionals d'aquestes antigues nissagues arruïnades a les qual hem fet referència. Molts d'ells ja ocupaven càrrecs dins els ressorts de l'aparell burocràtic de la monarquia catalana i havien acumulat fortuna i prestigi amb els beneficis generats per l'activitat burocràtica de l'estat. En aquest moment es dedicaran a invertir la seva incipient fortuna en la compra de senyories properes a la ciutat comtal. L'objectiu no serà solament el benefici econòmic en les rendes de la terra sinó el d'encetar un procés de ennobliment que moltes vegades, es segellarà amb una política matrimonial. Al rei també li interessa donar suport a aquest moviment, ja que per aquesta via aconseguirà el suport polític i econòmic d'aquesta incipient burgesia ennoblida. Gràcies al seu poder econòmic fort, aquest grup social serà usat pel rei com aliat enfront a la tradicional alta noblesa feudal, i l'ajudarà a recuperar el seu poder autoritari perdut, aconseguint el desgast del poder de l'antiga

⁸⁵ .- A nivell català, aquest fenomen ha estat àmpliament estudiat per diferents autors com AMELANG, 1986; FARGAS, 1997; Borau, 2003. També a la comarca del Maresme s'han ocupat del tema BUSQUETA - CUADRADA, 1986; OLIVA, 2002; ZAPATA, 1998.

noblesa.⁸⁶ La majoria d'aquests nous magnats, com ja hem avançat, ocupaven alts càrrecs dins l'administració reial, com el de mestre racional, governadors, consellers entre d'altres.⁸⁷

Aquesta nova classe emergent que esdevindrà propietària de la majoria de senyories de la comarca,⁸⁸ emularà les formes de l'antiga noblesa suplantada i esdevindran els promotors de la majoria de les obres d'art en aquest període.⁸⁹ Les inversions en el camp artístic estaran dirigides bàsicament a la millora i reforma dels antics castells, masies i cases fortes que es convertiran en segones residències, ja que el palau principal seguirà estant, en la majoria dels casos, a Barcelona, i es transformaran en els nous promotors de les obres d'art del baix Maresme, introduint el nou llenguatge del gòtic a nivell plàstic. L'interès per marxar de la ciutat comtal augmenta en les temporades de pestilència quan per tal d'evitar el contagi s'establiran a la residència rural. En alguns casos, el condicionament i la conversió de castells militars en castells - palau anirà complementada per la construcció de capelles privades o altars laterals en els edificis parroquials. També dotaran a les parròquies del mobiliari litúrgic necessari, com ara retaules i objectes d'orfebreria, elements de prestigi personal a banda de la seva funció devocional.⁹⁰ Aquesta funció de promotors artístics vinculats als espais de devoció i mort i a l'embelliment sumptuós de les seves residències és un fet que presenta altres paral·lels a la Catalunya baix medieval.⁹¹

Un dels aspectes més rellevants d'aquests nous promotors serà el funerari, on es veurà més clar el seguiment de les pautes establertes des de la monarquia. L'origen de la utilització de l'interior de les esglésies com a àmbit privatiu funerari es troba ja en l'inici dels temples cristians,⁹² però no serà fins el s.XIII que començaran a proliferar els sepulcres monumentals en aquests espais sota la iniciativa de la monarquia i dels membres de l'alta noblesa laica i eclesiàstica. Aquests arribaran amb el temps a tenir un sentit dinàstic, amb la idea de perpetuar el record dels avantpassats de la nissaga i com a exteriorització del poder d'aquestes elits. Els indrets triats per a la localització d'aquests sepulcres monumentals

⁸⁶ .- Aquests nous senyors del Maresme formaran part del grup social dels funcionaris de caràcter heterogeni. El rei els utilitzarà per adquirir un grup de suport que el permeti esdevenir autoritari i reduir el poder de l'antiga noblesa feudal. El pes d'aquest a les Corts obligarà al rei però a pactar sempre les seves decisions i no a imposar-les per manca de força. Aquests funcionaris obtindran poder a partir del desenvolupament de serveis de caire públic, militars i financers. Per més informació MONTAGUT, 1982, p. 483-504

⁸⁷ .- L'ostentor del càrrec de Mestre Racional controlava les finances reials i la gestió econòmico-administrativa dels oficials reials encarregats del patrimoni regi. També eren els encarregats de rebre i de donar diners, béns o drets valorables en diners en nom del rei. D'aquest depenien diferents oficials, que en la reforma de Jaume II, es van organitzar en un nucli central (mestre racional, tresorer i escrivà de ració).⁸⁷ Aquest funcionaris estaran acostumats a la gestió del diner i a facilitar diners al monarca, tasques que realitzaran a canvi de l'acumulació de privilegis, rendes i beneficis.

⁸⁸ .- Seran els Desbosch, com a senyors dels castells de Vilassar i Burriac; els Ferrer en la creada "baronia del Maresme"; els Pujades i els Desplà com a senyors d'Alèlla i els Roudors, Fiveller i Destorrent a Teià.

⁸⁹ .- ESPAÑOL, 1992a

⁹⁰ .- Tal com explica Cristina Borau, malgrat que continua el paper col·lectiu de les vivències religioses es produeix, a la baixa edat mitjana, una privatització del sentiment religiós que va acompanyada a la humanització dels personatges religiosos i a la seva representació iconogràfica molt més contemporània als fidels. (BORAU, 2003, p.115-122)

⁹¹ .- Tal com ha estudiat Francesca Español, en els casos dels March a Eramprunyà, el Serra a Cervera per citar-ne alguns ESPAÑOL, 2002a, p.250-257; ESPAÑOL, 2002b; BORAU, 2003.

⁹² .- En la literatura tardoromana, s'usen els termes de *basilica* i *ecclesia* per referir-se als edificis de culte eucarístic i el de *martyrium*, pels edificis per conservar i venerar les relíquies de sants i màrtirs, amb una funció protectora i de recordança. Aquests aspectes han estat estudiats en la nostra àrea per GODOY, 1995.

seran les catedrals i els monestirs, al costat del presbiteri, a les galilees⁹³ i en els claustres.⁹⁴ Escollir d'un monestir per aquesta funció, no solament implicava la construcció del monument funerari, sinó una sèrie de donacions per tal d'assegurar el finançament dels oficis divins a perpetuïtat.⁹⁵

Malgrat que des d'antic, la monarquia catalano-aragonesa havia triat com a indret de sepultura els monestirs de Sant Joan de la Penya pel que fa a Aragó i Santa Maria de Ripoll pel que fa a Catalunya, durant un cert període de temps, alguns dels comtes-reis van optar per no designar un centre fixe per crear un mausoleu. Serà Pere IV el Cerimoniós,⁹⁶ qui reproduint un model que també es donava en altres zones de l'àmbit hispà i europeu,⁹⁷ escollirà el monestir de Poblet amb la idea de perpetuar la memòria del llinatge i difondre la importància del seu poder. Aquesta concepció funerària es reproduirà també per mimetisme en altres famílies comtals catalanes⁹⁸ i en els graons inferiors de la noblesa catalana,⁹⁹ com també ho trobarem representat en la comarca del Maresme.

⁹³ .- La doctora Francesca Español, sobre l'ús de les galilees de les catedrals, realitza un interessant estudi sobre les restes documentals del panteó comtal de la catedral romànica de Barcelona. ESPAÑOL, 1998.

⁹⁴ .- L'enterrament en estructures porxadades, ja s'inicia en època paleocristiana. Veure IÑIGUEZ, 2000, p.36 (il·lust. II-5). Aquesta pervivència en època medieval ha estat ressenyada per ORLANDIS, 1954.

⁹⁵ .- De totes maneres però, aquests enterraments tenen una idea de sepulcre més individual que no pas col·lectiu. En aquest sentit, Jaume II i Blanca d'Anjou van voler utilitzar el monestir de Santes Creus com a lloc de sepulcre, prop de la tomba de Pere el Gran. ESPAÑOL, 1992a, p.219

⁹⁶ .- La materialització d'aquest projecte, es concretaria en la creació d'una galeria d'imatges d'alabastre dels reis de la Corona d'Aragó per ser situats al saló del Tinell del Palau Reial Major de Barcelona, i en la reforma dels sepulcres del comte Ramon Berenguer i de la comtessa Ermessenda a Girona l'any 1385. Però si hem de destacar alguna cosa de Pere IV és la tria del monestir de Poblet com a lloc d'enterrament de la nissaga. El desig de Pere el Cerimoniós fou tant gran, que el rei va demanar als seus vassalls que es neguessin a retre el jurament de fidelitat a cap nou sobirà que no hagués prèviament manifestat la voluntat d'ésser enterrat a Poblet. Un estudi a fons d'aquests aspectes a ARCO, 1945; ESPAÑOL, 1992b.

⁹⁷ .- Les monarquies de França i Anglaterra utilitzaran, com a recinte funerari, les esglésies de l'Abadia de Saint Denis, prop de París i l'Abadia de Westminster a Londres respectivament. A Castella, a diferència del que passa a França i Anglaterra es caracteritza per una diversitat de llocs d'enterrament motivat per l'avenç de la reconquesta i com certificat del nou domini. D'aquesta manera Sanç IV va erigir com a capella funerària el 1289 la capella de los Reyes Viejos, darrera l'altar de la catedral de Toledo. En ella es van enterrar Alfons VII i varis infants. Enric II iniciador de la casa de Trastàmara i per reafirmar l'inici de la nova dinastia va fer constituir a partir del 1379 la capella de los Reyes Nuevos. S'hi van enterrar Enric II i Enric III i les seves muller. Els monarques Ferran III i Alfons X es van enterrar a Sevilla i els Reis Catòlics van crear la capella de Sant Joan dels Reis de Toledo però finalment es van enterrar a Granada Per a més informació: FRANCO, 1993.

⁹⁸ .- En aquest sentit caldria destacar l'elecció com a recinte funerari familiar per part dels comtes d'Empúries, de l'església de Castelló, on s'enterren Joan I el Vell l'any 1398 i Pere II, en el 1401. De la mateixa manera, els comtes d'Urgell, van instituir, a partir del testament d'Ermengol X el 1282, la necròpolis familiar al monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanès. En aquest monestir, l'esmentat Ermengol X va fer construir diferents sepulcres: els del seus pares, el del seu germà Àlvar i el seu propi⁹⁸. Finalment també podem citar com exemple, els comtes del Rosselló i reis de Mallorca, els quals s'enterraren en el mateix absis de la catedral de Palma. Segons Francesca Español, tant Ermengol X com Jaume II el Just tenen com a models els panteons normands dels Hohenstaufen a les ciutats sicilianes de Cefalú, Monrreale i Palerm. ESPAÑOL, 1992a, p.223.

⁹⁹ .- Pel que fa a les famílies vescomtals adoptaren una política equivalent. Els vescomtes i ducs de Cardona, s'enterren al monestir de Sant Vicenç, ininterrompudament a partir d'Hug I el 1334 i fins a Ferran Joan Ramon Folc I, el 1543. Els vescomtes de Rocabertí, van utilitzar dos recintes funeraris, per una banda el monestir de Vilabertran, amb Jofre II (1212) i Dalmau V (1229) i posteriorment, el convent de la Mare de Déu del Carme de Peralada, amb Dalmau, VIII (1454) i Jofre VII (1479). De la mateixa manera, els Montcada instal·laren els seus sepulcres a Aviganya, així com la capella de Sant Pere a la catedral de Lleida. (ESPAÑOL, 1991). Casos semblants els trobem en la baixa noblesa a una escala més local,

1.- Els Desbosch, nous senyors del castell de Vilassar

L'any 1348 va morir Berenguer de Sant Vicenç, el darrer membre de la nissaga i senyor dels castells de Burriac i Vilassar. El 1352 es va posar a la venda aquest patrimoni per pagar els deutes que tenia contrets. Aquestes possessions van ser comprades per Pere Desbosch per 190.000 sous.¹⁰⁰ El nou propietari formava part d'una de les famílies més importants de la ciutat de Barcelona, que havien adquirit el seu patrimoni a partir dels beneficis d'activitats comercials i també dels serveis prestats com a funcionaris dels comtes-reis de la Corona d'Aragó.¹⁰¹ De les activitats de Pere Desbosch com a funcionari reial, sabem que el 1325, va actuar com a procurador en nom d'uns negociants de les illes per rebre diners que devien al rei. També, el 1337, exercia com a sotstresorer reial en la cort de Pere el Cerimoniós, el qual li va concedir una reducció del cens que havia de prestar per un feu concedit a Sardenya. Entre el 1338 i el 1340 va ocupar el càrrec d'escrivà de ració de la reina Maria de Navarra; entre el 1339 i el 1341 de la reina Elionor de Sicília i entre els anys 1343 i 1368 va esdevenir escrivà racional del rei i responsable dels registres d'albarans. A banda de la seva col·laboració en càrrecs reials també va formar part del Consell de Cent barceloní l'any 1362. Sabem també, segons els registres d'albarans, que participà en diferents campanyes militars, com la conquesta de Sardenya; l'expedició contra Mallorca (1343-1347); l'expedició al Rosselló contra el rei de Mallorca (1344), l'expedició de València (1356-1357) i en la guerra contra Castella i Navarra (1358-61).¹⁰²

A partir del seu testament signat el 1368,¹⁰³ tenim constància que establí una extensa xarxa de relacions econòmiques a nivell geogràfic en diferents territoris de la geografia de la Corona d'Aragó com Calatayud, Mallorca, Terol, València Perpinyà, Saragossa o Sogorb, entre altres. Per afirmar la seva condició de elit social, va desenvolupar una política de matrimonis amb importants membres de l'oligarquia urbana, que en molts casos, formaven part també de famílies burgeses de Barcelona amb importants càrrecs en l'administració reial. Ell mateix es va casar amb Constança de Gualbes, que formava part d'una família de banquers barcelonins.¹⁰⁴ Els seus fills, també van utilitzar el sagrament del matrimoni amb aquesta idea de teixir relacions familiars amb nissagues importants de Barcelona. D'aquesta manera, l'any 1367, el seu fill Perico el Jove es va casar amb Maria Desvalls, Miquel ho va fer amb Constança de Monguday, el seu fill Lluís amb Eleonor, Agnès amb Ferrer de Gualbes, Eleonor amb Gerald de Clasquerí, i finalment Margarida amb Gabriel Conesa, senyor del lloc de l'Espluga Calva i fill del protonotari reial.¹⁰⁵

emprant les esglésies dels petits monestirs i priorats o bé les esglésies parroquials, per situar aquests panteons. A tall d'exemple, citar entre una llarga llista, les sepultures dels comtes de Queralt a Santa Maria de Bell-lloc (Sta, Coloma de Queralt - Conca de Barberà) per part de Pere V el 1348 (ESPAÑOL, 1984) o bé l'existència a la capella consagrada al *Corpus Christi* de la parroquial de Tàrraga (La Noguera) del sepulcre familiar dels Ardèvol (s.XIV).

¹⁰⁰.- BUSQUETA-CUADRADA, 1986

¹⁰¹.- Gran part de la seva biografia es troba recollida a CUADRADA, 1988, p. 417-418, CUADRADA, 1996 i OLIVA, 2002, p.19-28.

¹⁰².- CUADRADA, 1988a, p.417-419 i OLIVA, 2002, p.19-20.

¹⁰³.- BC-APMM-518, Plec "successió des Bosc", núm. 52

¹⁰⁴.- Per a més informació sobre aquesta poderosa família barcelonina, consultar SERRA, 1984. p.479-494 i SERRA, 1990, p.507-535.

¹⁰⁵.- OLIVA, 2002, p.22.

A Pere Desbosch, el va succeir el seu fill Perico Desbosch, que ostentava el càrrec de cambrer reial, el qual com hem vist s'havia casat amb Maria Desvalls, filla del conseller reial i tresorer Pere Desvalls. Va morir sense fills i l'herència familiar va passar al seu germà Miquel Desbosch (hereu segon) el qual també moriria sense descendència i aquesta va passar al seu tercer fill Lluís però, al estar ja mort, va heretar el fill primogènit d'aquest, Pere Desbosch II que estava casat, des de 1427, amb Joana Ros filla de Joan Ros (mort el 1431) conseller primer del rei els anys 1419, 1426 i 1429 i també membre d'una important família barcelonina.¹⁰⁶

La pertinença de la nova família propietària dels castells de Burriac i Vilassar, a un grup social burgès, va produir un conflicte en el moment de possessió de la nova jurisdicció adquirida, ja que els Desbosch no eren nobles i les propietats dels Sant Vicenç van ser adquirides per compra. En el moment de retre homenatge, Guillem d'Argentona, castlà del castell de Burriac i membre de la família propietària de feus d'Agell, Órrius i Argentona va al·legar no haver de prestar homenatge per "*minva de senyor*", és a dir, que com a cavaller no podia realitzar aquest acte amb un membre d'una família socialment inferior.¹⁰⁷ Desbosch va al·legar que era ciutadà de Barcelona per tant d'igual condició, fet que va portar a un plet que seria guanyat a la llarga pels Desbosch.¹⁰⁸

Ja hem esmentat que l'interès d'invertir en les esmentades jurisdiccions del Maresme, s'havia produït per assolir un status social superior i convertir-se en senyors terratinents amb més prestigi social en passar a formar part de la baixa noblesa.¹⁰⁹ Malgrat l'adquisició de la senyoria de Vilassar i Burriac, els Desbosch van continuar tenint la seva residència permanent a Barcelona fins l'extinció del llinatge en el s.XVIII. El Casal dels Desbosch a Barcelona estava situat en la cantonada amb els carrers de la Mercè i el carrer Ample (des de la Mercè a les Voltes d'en Guaita - actual plaça d'Antònio López).¹¹⁰ L'any 1341, van invertir una part dels béns patrimonials en comprar unes cases al carrer de la Mercè per 700 lliures.¹¹¹ També l'any 1366, van comprar, a la vídua del mercader Jaume des Torrent, unes altres cases al carrer Ample per 150 lliures a cens de dos morabetins que arrendaran posteriorment.¹¹²

Malgrat residir en el quarter de Santa Maria del Mar, van ser promotors d'una de les capelles de la parròquia de Santa Maria del Pi sota l'advocació de Sant Miquel i Sant Esteve.¹¹³ Aquesta capella és la quarta del cantó de l'epístola.¹¹⁴ Sembla que l'edificació de la part

Emblema heràldic dels Desbosch a la capella de sant Miquel i Sant Esteve de la parròquia del Pi (Barcelona).

[Fotografia: J.Graupera]

¹⁰⁶.- OLIVA, 2002, p.23.

¹⁰⁷.- Un cas semblant el tenim en el castell d'Eramprunyà (Gavà-Baix Llobregat) quan l'any 1323, el rei Jaume II va vendre al tresorer reial Pere March l'esmentat castell. En aquest cas, la castlana Blanca de Centelles va veure negativament la venda i li negà l'homenatge i hagué d'intervenir el monarca per fer-la claudicar. CATALÀ – BRASÓ - FLUVIÀ, 1990b, p.418.

¹⁰⁸.- CARRERAS, 1900, cap. XI XII; BENITO 1999, p.8-9.

¹⁰⁹.- Segons Benet Oliva, per assolir anys més tard aquest nivell, vers el 1560, hauran de falsejar la documentació per obtenir el títol de noblesa i demostrar que són hereus dels Sant Vicenç. OLIVA, 2002, p.20.

¹¹⁰.- BORAU, 2003, p.219.

¹¹¹.- BC.APMM 21, f. 11r, núm.6 (6-VII-1341). OLIVA, 2002, p.21.

¹¹².- BC.APMM 21, f. 13v núm.1 (14-IV-1366). OLIVA, 2002, p.22.

¹¹³.- BORAU, 2003, p.402.

de l'edifici on hi ha aquesta capella va correspondre a l'inici de la segona etapa de les obres de l'església del Pi després de l'aturada del 1348 per la pesta negra. No coneixem el nom de l'arquitecte, tot i que es proposa el nom del mestre Jaume Fabre.¹¹⁵ L'acta de fundació del benefici per part dels Desbosch es troba documentat des del 1349.¹¹⁶ En un document notarial de 1379 s'esmenta a Pere Desbosch com a promotor de la capella.¹¹⁷ La capella estava proveïda d'un retaule segurament finançat per ells.¹¹⁸ Anys més tard, en la visita del 1498, ja es descriu el retaule del gremi de revenedors obrat per Jaume Huguet entre el 1455 i el 1460 que deuria substituir el retaule originari anterior dels Desbosch.¹¹⁹

Sabem que s'enterraven des d'antic al "*vas o carner*" de la capella de sant Andreu i les Onze Mil Verges¹²⁰ de l'església del convent dels franciscans de Barcelona,¹²¹ segons consta en el testament de Pere Desbosch el vell (25 /03/1368). En aquest s'especifica que la sepultura elegida havia d'estar a l'esmentada capella.¹²² "*In ipsa mea sepultura minime habeatur volo tamen et mano ut intus destani capellam ad extus alataris eiusdem fiat ad opus mei et meorum carnerium perlanum cum signus meis.*".¹²³ De la mateixa manera, en el testament del seu fill Perico Desbosch el jove (04 /10/1385) hi trobem les mateixes indicacions: "*Eligo sepulturam corpori meum in capella sancti Andrei et undecim mille virginum constructa in ecclesia fratri minore barchinonense*".¹²⁴ Després d'aquest testimoni no trobem cap altra referència fins al testament de Francesc Desbosch (17/04/1551) en que manarà que "*La sepultura empero del meu cos fahedora elegesch e vull a mi esser feta en la iglesia del monestir des frares menors de la present ciutat y en lo vas meu qui es en la capella de las onze milia vergens per los predecessors meus construida y fundada en lo qual vas los*

¹¹⁴ .- La capella es troba decorada amb la clau de volta amb el martiri de Sant Esteve i contenia el retaule de Sant Miquel del gremi dels tenders i revenedors de Jaume Huguet del s.XV (Actualment es conserven sis compartiments al MNAC).

¹¹⁵ .- BERBAUS, 2003. p.96-101.

¹¹⁶ .- Sabem de més beneficis pertanyents a la família Desbosch durant l'època medieval: el de la capella de Sant Vicenç de Burriac a Cabrera; el de la capella del castell de Vilassar de dedicada a la Santíssima Trinitat; les capelles de la Cisa i Santa Anastàsia de Premià i Santa Maria l'Antiga de la Parròquia de Sant Genís de Vilassar. (ZAPATA, 2004, p.289-304) (BORAU, 2003, p.172 i 402).

¹¹⁷ .- "*...capellam videlicet sanctorum Stephani et Michaelis per ipsum Petrum de Boscho constructam et edificatam in parochiali ecclesia Sancte Marie de Pinu.*". ACB: *Notaria particular J.Roure*, 531,,s.f. 25-6-1410 referència a un document del 29-3-1379. BORAU, 2003, p.402.

¹¹⁸ .- En la visita pastoral del 1402 es descriu un retaule que necessitava ser reparat, sense donar més detalls. ADB: *Visites pastorals*, vol.6 Santa Maria del Pi fol 80, r. BORAU, 2003, p. 532.

¹¹⁹ .- GUDIOL-ALCOLEA, 1987, p.172.

¹²⁰ .- Aquesta capella de la desapareguda església de Sant Francesc és la primera que es trobava als peus del temple en el cantó de l'epístola. En el testament de Frederic Des Bosch (05 /01/1589) consta com ja sota l'advocació del Roser: "*...la capella del roser de la iglesia del monestir de sant Francesc de la present ciutat de Barcelona...*"(BC- AP MM- 518 Successió des Bosch.)

¹²¹ .- La tria del monestir de Sant Francesc no és del tot gratuïta ja que era el lloc triat per enterrar membres secundaris de la dinastia reial. D'aquesta manera, Jaume II va impulsar el sepulcre de la seva segona dona, Maria de Xipre. (ESPAÑOL, 2002b)

¹²² .- Coneixem també que una de les branques laterals dels Des Bosch s'enterraran a la capella de l'Esperança de Santa Maria de les Puel.les. S'especifica aquesta sepultura en els testaments de Francesc Des Bosch (30 /04/1565): "*Eligesch sepultura al cors meu fahedora en lo monestir de Sant Pere de las Puelles de la present ciutat e vull que lo meu cors sie soterrat en lo vars ho carner que tinc en la capella de la Verge Maria en la iglesia de dit monestir.*" (BC- AP MM- 518 Successió des Bosch.) i de Jeroni Des Bosch (18 /03/1612): "*Sepultura en la capella de la Esperança de santa Maria de las Puelles.*" (BC- AP MM- 518 Successió des Bosch.)

¹²³ .- BC- APMM- 518 Successió des Bosch, núm. 52

¹²⁴ .- BC- APMM- 518 Successió des Bosch, núm. 2

dots predecessors meus son soterrats.”.¹²⁵ Es conserva una antiga descripció de la capella amb el sepulcre dels Desbosch, de l'any 1725: “23.- *Capilla de N.S. del Rosario. Por la mesma parte de la Puerta principal dela Iglá., se encuentra una capilla, que antiguamente estava dedicada á honor delas Sanctas Onze mil virgenes, y al presente es intitulada baxo el honor de Nra.Señora delRosario; cuyo patrono y señor es Dm Federich Bosch. Al pie de la tarima; ay una boveda o sepultura en la qual se enterraron los de dha familia de Bosch. La ultima que se enterró, fue da. Teresa Galdé y Bosch: La qual capilla quedó dotada de missas, anniversarios,s era aseYTE y lo demas necefario. ENtró sucefsor de esta iltre. Familia de Bosch, la lltre. Familia de Copons, Marquès de Moya y todos los años por el dia de los finados concurre con memoria especial que haze en dicha capilla...*”.¹²⁶

A la comarca del Maresme la seva activitat de promoció artística es centrarà bàsicament a les reformes del castell de Vilassar per convertir-lo en un palau de segona residència i en la dotació de mobiliari litúrgic necessari a les parròquies de la seva jurisdicció per poder desenvolupar el culte i com a element material de visualitzar el seu domini.

El castell de Vilassar era utilitzat inicialment pels Sant Vicenç com a refugi de caça, ja que la residència principal estava situada al castell de Burriac.¹²⁷ Originalment, en la documentació dels s.XI i XII, el castell, apareix citat com una *turris*.¹²⁸ Segons Coral Cuadrada a principis del s. XIV abandonaren el castell roquer de Burriac i van convertir en residència habitual el castell de Vilassar.¹²⁹ El recinte inicial heretat pels Desbosch consistia en una torre rodona envoltada d'una sèrie de dependències que els Desbosch reformaran un cop adquirida la propietat.¹³⁰ Aquestes obres de reforma les tenim documentades en dues etapes.

Les primeres obres de remodelació del recinte del castell de Vilassar van ser efectuades en temps de Pere Desbosch després de la compra del 1352 i van consistir en el reforçament de les defenses del castell amb la construcció d'un recinte jussà emmurallat i una barbacana per tal d'ampliar el recinte original dels Sant Vicenç. Per fer possible aquestes obres, Pere Desbosch va voler utilitzar els seus drets senyorials i el 4 d'agost del 1374, va assolir el compromís dels vilatans de Vilassar per tal de que participessin com a ma d'obra en els treballs constructius.¹³¹ A canvi de la força de treball dels vilatans, el 4 d'agost del mateix any, davant Berenguer Marc, rector i notari públic de l'església de Sant Genís de Vilassar, Pere de Bosch i els homes del terme del dit castell, representats per la seva universitat, acorden i es comprometen que els proveirà de menjar i beure mentre treballin en les obres del castell amb una pena de 50 lliures si Pere Desbosch incompleix l'acord. Van actuar com a arbitres d'aquesta sentència Bernat Llunes i Castelló de Mallorca, juristes de Barcelona.¹³²

Les obres van ser contractades als mestres d'obra Ramon Ferrer, Francesc Rispau "*magistri lambardi*" i Pere Roqueta, fuster de Barcelona, els quals van signar el 3 d'agost del 1375, una època en poder de Guillem d' Horta, notari públic de Barcelona, on reconeixen

¹²⁵ .- BC- APMM- 518 Successió des Bosch.

¹²⁶ .- COMES, 1899.

¹²⁷ .- CATALÀ- BRASÓ, 1990.

¹²⁸ .- CUADRADA, 1988, p.113.

¹²⁹ .- CUADRADA, 1988, p.113.

¹³⁰ .- MONREAL – RIQUER, 1958. p.58.

¹³¹ .- BCC. APMM: 297, plec 31, secció Obres al castell, núm.3. Citat a OLIVA, 2002, p.27.

¹³² .- BC-ARV: 2-2-13 (B-9) i a BC-APMM: lligall 297, plec 31: Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 3

haver rebut de mà d'Antoni Boulès, procurador de Pere Desbosch, 7 lliures 1 sou i 3 lliures i 75 sous 6 diners respectivament, per raó del jornal de dites obres.¹³³

Sembla que Pere Desbosch es va negar a subministrar als vilatans de Vilassar la manutenció pactada ja que va poder aconseguir una declaració, el 21 de març del 1377, en poder del notari de Barcelona Pere de Collibus, en que s'afirma que "*...no es obligat ha donar res ab per raho de menjar als qui treballen ha la fortalesa de Vilassar...*".¹³⁴ Les queixes dels vilatans per aquest tema van conduir a un plet, resolt favorablement el 21 de març del 1377 a favor de Pere Desbosch. La sentència judicial, en poder de Pere de Colls, notari públic de Barcelona, especificava que el jutge designat per Pere Desbosch, Marc Llaurador, va dictar sentència a favor Pere Desbosch obligant a tots els habitants del terme de Vilassar a treballar en les obres malgrat que Pere Desbosch es negui a donar les menses pertinents.¹³⁵ Segurament la causa de la disputa era que molts dels vilatans no es consideraven vassalls de Pere Desbosch ja que eren pagesos aloers i per tant no podien estar obligats a servituds personals. Tot i això, van ser sentenciats el 14 de febrer de 1386 a treballar en les obres del castell sempre que ho requerís l'esmentat senyor.¹³⁶

A principis del s.XV, es detecta una segona fase de la reforma del castell que va consistir en la reforma de la part oest de l'edifici per tal de convertir-lo en un castell-palau. Es va construir una sala a la planta baixa sustentada per dos arcs de diafragma, una cuina en el primer pis, dues habitacions en el segons i una torre en el tercer pis, a banda de les reformes de la façana. Aquestes obres continuarien enfrontant als vilatans de Vilassar i el senyor Desbosch per l'obligació que els hi volia imposar de col·laborar en les obres del castell. El 21 de març de 1406, els vilatans van demanar llicència a Miquel Desbosch "*... per ques pogueren ajuntar y fer talls per la qüestió de las obras, y sells concedis dita llecentia que sels demana en poder de Pere Margall, notari reial*".¹³⁷ Les queixes es van anar repetint entre el març i l'abril de l'any esmentat,¹³⁸ fins que el 21 de maig, Pere Margall, escrivà reial i notari públic per tot el domini reial, va presentar requesta en nom propi i com a procurador de Bernat Avalla i els homes de la parròquia del castell de Vilassar, davant d'en Miquel Desbosch, per demanar-li que donés finalment la llicència als vilatans, per a reunir-se i fer talles per tal de prosseguir el plet que els enfronta amb ell per raó de les obres del seu castell.¹³⁹

¹³³ .- BC-ARV: 2-5-18 (A-14)

¹³⁴ .- BC-APMM: lligall 297, plec 31: Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 4 (OLIVA, 2002, p.27). CUADRADA, 1988 p.106-107.

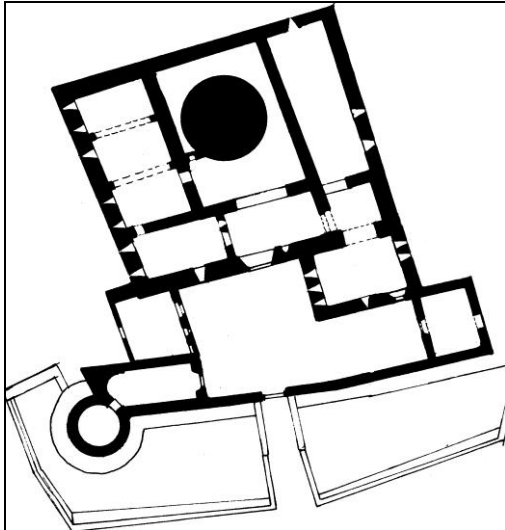
¹³⁵ .- BC-ARV: 2-3-24 (B-2)

¹³⁶ .- BC-APMM, lligall 325, fol.25. Esmentat per CUADRADA, 1988, p.652.

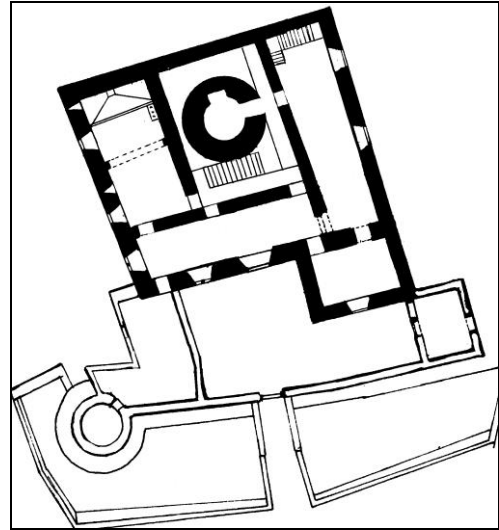
¹³⁷ .- BC-APMM: lligall 297, plec 31: Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicenç de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 3

¹³⁸ .- 24/03/1406 - 20/04/1406 -21/04/1406 – Queixes dels habitants de Vilassar per les obres de la part de la cuina. BC-APMM: lligall 297, plec 31: Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 14

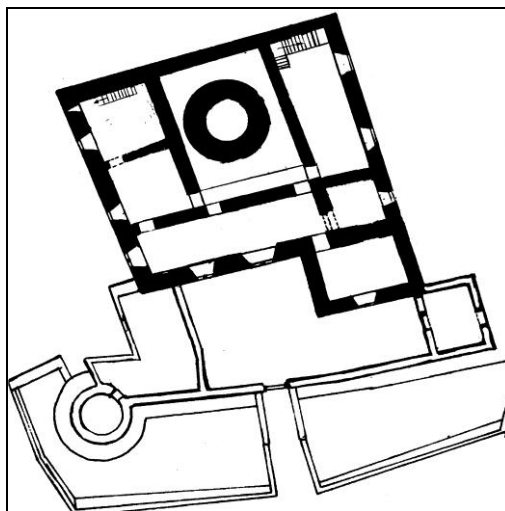
¹³⁹ .- BC-ARV: 2-4-11 (B-10)

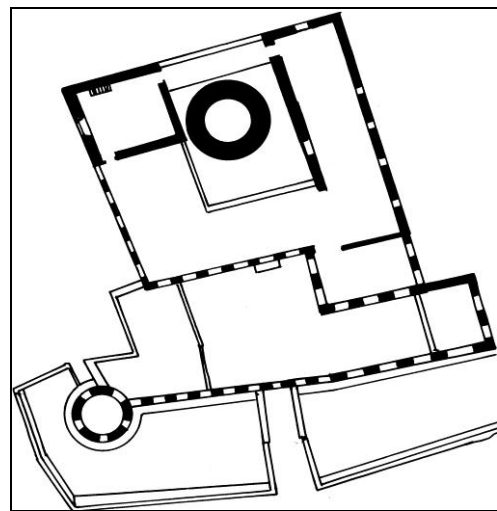
Castell de Vilassar: Planta Baixa

Castell de Vilassar: Primer pis

Castell de Vilassar: Segon pis

Castell de Vilassar: Tercer pis

El 16 de juny, es va dictar la sentència reial, en poder d'Arnau de Millars, notari públic de Barcelona, en que els homes de Vilassar ¹⁴⁰ havien fet ferma de dret per a protegir-se de les pretensions del dit Miquel Desbosch en considerar-se homes francs i aloers, però el veguer dóna la raó al senyor del castell en considerar-lo posseïdor de la jurisdicció civil i criminal del terme de Vilassar. La sentència anul·la la ferma de dret i condemna als dits homes de Vilassar a pagar, cadascun d'ells, tres florins en concepte de salari pels treballs del

¹⁴⁰ .- La sentència Reial va ser emesa per Antoni de Torrelles, veguer de Barcelona, assessorat per Bernat de Vilagaià, doctor en lleis, el qual dicta sentència sobre la causa que enfrontava a Bernat Avallà, de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, en nom propi i com a procurador juntament amb Guillem Aroles, de la mateixa parròquia, d'en Joan Aulonara, en Berenguer Saura, en Pere Vives, en Bernat Campins, en Jaume Roudor, en Bernat Marc, en Bartomeu Teià, en Bernat Morot, l'Arnau Castellar, en Bernat Bonhivern, en Bernat Julià, en Bernat Carbonell i en Salvador Pons, tots de la mateixa parròquia, amb Miquel des Bosc, senyor del castell i terme de Vilassar, per causa de l'intent del dit senyor d'obligar als habitants del terme a treballar en les obres de reparació de la cuina del castell. El 26 d'agost del 1406 es va signar la sentència condemnatòria contra els homes de Vilassar per fer obres d'una paret de la cuina. (BC-APMM: lligall 297, plec 31: Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 9-10 i lligall 223)

castell.¹⁴¹ Els vilatans van seguir pledejant i van apel·lar la sentència el 20 de desembre. Francesc Dortals, doctor en lleis i jutge assignat per Miquel Desbosch, va dictar sentència sobre l'esmentada apel·lació presentada per Nicolau Salom, advocat de Barcelona, procurador dels habitants de la parròquia de Sant Genís de Vilassar, en la qual els habitants aloers del dit terme es negaven a respondre la crida del dit Miquel Desbosch d'anar a treballar en la reparació de la cuina del castell de Vilassar, en considerar que l'única mena d'ajut que Miquel Desbosch podia exigir a la totalitat dels habitants del terme del seu castell era en cas de guerra. La sentència condemna als vilassarencs, aloers o no, a treballar en les obres de reparació del castell i a pagar a Miquel Desbosch les despeses del litigi.¹⁴² Aquesta sentència va ser ratificada el 26 d'agost del 1407 i obligava als homes a participar en els treballs de reparació de les parets de la cuina del castell i condemnava als aloers del terme de Vilassar a pagar 20 florins de multa al dit Miquel Desbosch.¹⁴³

Sabem que les obres encara estaven inacabades el 9 de juliol de 1409 ja que en una declaració presentada per los homes aloers de Vilassar a Miquel Desbosch, declaren que “... *havia fet fer una crida que dins de 30 dias traginassen cals, arena y pedra que volia obrar la paret de la cuina a ser tres penas ler los contrafaents y se havia penyorat. Alguns protestaren de que anomanessen dos mestres de cases de barcelona y anomenat los dits feren relasio del que y hauria menester lo qual acta es en poder de Berenguer Marc, rector de vilassar*”.¹⁴⁴

Les desavinences per les obres del castell van continuar i el 2 de febrer de 1409, les dues parts, Miquel Desbosch, d'una banda, i Guillem d'Eroles i Bernat Abella, de la parròquia de Sant Genís del terme de Vilassar, en nom propi i com a procuradors dels habitants d'aquest terme, van arribar a un acord pel qual s'exigia als esmentats habitants del lloc que es fessin càrrec de la construcció de dos arcs, dues parets i una torre del castell i s'especifica les condicions en que s'han de portar a terme les obres.¹⁴⁵ Els conflictes encara eren vigents el 1415, ja que el 5 de desembre, Maria Desbosch va manar a Salvador Julià de Vilassar que no usés la procura que alguns habitants de Vilassar li havien fet per un tall per pledejar contra ell per les obres del castell, per ser sense la seva llicència.¹⁴⁶

El castell, força ben conservat actualment en la seva aparença original, té una planta quadrada i la façana es troba protegida per una petita muralla amb una torre de planta circular en l'angle oest, que en el seu interior conté la sagristia de la capella. A la porta del

¹⁴¹ .- BC-ARV: 2-5-17 (A-14)

¹⁴² .- Sentència en poder de Gabriel Terrassa, notari públic. BC-ARV: 2-3-22 (B-2)

¹⁴³ .- El 26 d'agost de 1407 es va dictar la sentència judicial en poder de Pere Andreu, notari públic de Barcelona. Francesc Amella, doctor en lleis, com a jutge assignat per en Miquel des Bosc, senyor del castell de Vilassar, en resposta a l'apel·lació presentada per n'Antoni Rosar, ciutadà de Barcelona, com a procurador dels homes aloers del terme del castell de Vilassar, a la sentència dictada pel jutge Francesc Ortals, llicenciat en lleis, sobre la causa que els enfrontava amb el dit Miquel des Bosc per raó de les obres del castell de Vilassar. La sentència ratifica la dictada anteriorment que obligava als homes a participar en els treballs de reparació de les parets de la cuina del castell i condemna als homes aloers del terme de Vilassar a pagar 20 florins de multa al dit Miquel des Bosc. Arxiu del Castell de Vilassar 2-4-06 (B-10) BC-APMM: lligall 297, plec 31: *Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 11-12*

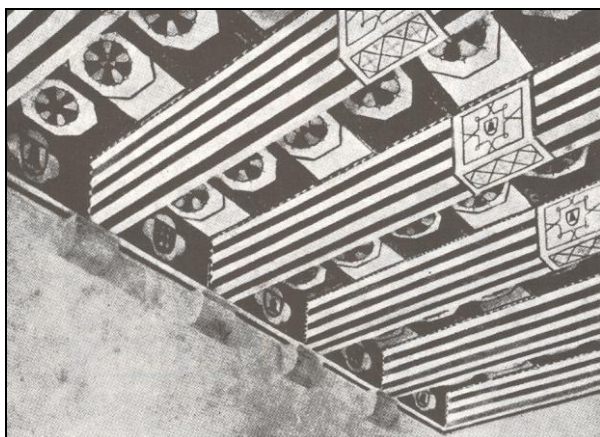
¹⁴⁴ .- BC-APMM: lligall 297, plec 31: *Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 15*

¹⁴⁵ .- BC-ARV: 2-4-24 (B-10) BC-APMM: lligall 297, plec 31: *Borrador de les actes que han archivades en casa del Sr. Des Bosch y de St Vicens de la asienda de Vilassar, fet en lo any 1639, secció obres al castell, núm. 20*

¹⁴⁶ .- BC-APMM: lligall 21, quadern 3, títol, 3r, 10, 14 CP núm.2

recinte fortificat s'hi accedeix per un pont, actualment d'obra, que supera la vall ampla i fonda que protegeix l'accés. Passada la porta s'arriba a un recinte construït en l'ampliació del s. XIV i que es distribueix al voltant d'un pati. En un document del 11 de juliol de 1352, on es fa lliurament a Pere Desbosch dels castells i honors de Sant Vicenç i de Vilassar amb els seus termes i pertinences es cita que ja existien les dues portes del recinte "... *intra primam et secundam portalia*".¹⁴⁷ En el lateral sud hi trobem una petita capella dedicada a la Santíssima Trinitat¹⁴⁸ i, a l'altre angle, hi ha construïda una torre de planta quadrada. El parament de la mateixa esta format per grans carreus amb sageteres en els murs i en cada un dels merlets. En el mur sud, es conserva una finestra tripartida en el pis superior, tancada amb llindes d'arc de mig punt retallats i sustentats per columnetes amb capitells gòtics decorats amb fulles de palmera de pedra nummulítica de Girona i amb les impostes decorades amb roselles.¹⁴⁹

En el centre del pati es pot observar la façana de l'edifici. La porta del castell, construïda també amb arc de mig punt i grans dovelles, es troba protegida per un matacà en el tercer pis de la façana, que defensa a plom la porta. La façana principal, orientada a sud, presenta una sèrie de finestres gòtiques asimètriques que corresponen a les reformes del

Castell de Vilassar: Detalls del teginat del sostre.
[Font : Castells Catalans, pàg.713]

Castell de Vilassar: Cuina.
[Font : Col. Arxiu Mas, núm.293; Sala, 2006, pàg.286]

¹⁴⁷ .- BC-ARV: núm. 2-3-20 (B-2) 11/07/1352 Francesc de Sentmenat, cavaller, Pere Marquès, senyor del castell de la Roca i ciutadà de Barcelona, i Guillem de Sant Vicenç, canonge de Barcelona, marmessors i executors del testament del difunt Berenguer de Sant Vicenç, senyor dels castells i els honors de Sant Vicenç i de Vilassar, i pare del dit Guillem de Sant Vicenç, fan lliurament de la possessió corporal a Pere des Bosc, Conseller, Escrivà de Porció de la casa del Senyor Rei i ciutadà de Barcelona, dels castells i honors de Sant Vicenç i de Vilassar amb els seus termes i pertinences i amb les fortaleases i llocs d'Argentona i de la torre anomenada de Cogoll, que es troba en aquest terme, amb tots els seus drets, possessions, feus, jurisdicció i domini, que posseïa el dit difunt, i que li havien venut en compliment de les darreres voluntats d'aquest i per tal de satisfer els creditors. Inclou també el jurament de fidelitat i l'homenatge dels habitants dels dits termes a Pere des Bosc.

¹⁴⁸ .- La capella ja apareix documentada el 20 d'abril de 1402 en un breu per celebrar missa. Aquest privilegi era concedit pel papa Beneditxe XIII "... *super altari erigendo in quadam capellam per te sub invocatione Betae Trinitatis, ac Concepcionis intermerate sanct Marie, ante et iuxtam dictum castrum de Vilasario, noviter constructo...*" (Cuadrada, 1988, P115). També el 24 d'abril de 1418, en una butlla del cardenal Alamany, de Pisa a Aragó, València i Ses Illes, es dona llicència a Miquel des Bosc, senyor dels castells de Sant Vicenç i de Vilassar per a que puguin tenir un altar portàtil. (Arxiu del Castell de Vilassar 1-75-27 (E-5)). Finalment, el 2 d'abril de 1505, un altre breu pontifici concedeix a Francesc Des Bosch tenir capella i altars i celebrar misses. (BC-APMM: lligall 325, núms 319. Comentat a OLIVA, 2000.)

¹⁴⁹ .- ESPAÑOL, 1999; ESPAÑOL,2002, p.89-95.

s.XV. De les finestres del primer pis, la de l'esquerra esta formada per dos arcs conopials tancats amb motlures interseccionals i en els capitells es repeteix l'escut dels Desbosch que es troba situat damunt la porta principal, segurament afegit el s.XVI. La finestra de la dreta és d'una sola obertura i està decorada amb tres arquets conopials. De les dues finestres que corresponen al segon pis, una es troba realitzada amb un arc conopial decorada amb una sèrie de relleus i decorada a les impostes amb àngels nus que sostenen escuts. L'altra finestra, més gran i situada a la dreta, no porta escuts. La façana oest, presenta en el seu lateral nord, una torre angular de planta quadrada que sobresurt en alçada en l'edifici. En el pis superior trobem una finestra geminada partida per una columneta gòtica. En el segon pis hi trobem tres finestres simples d'art trofoliat, i una finestra doble en el pis principal. En la façana nord, molt poc decorada, s'hi pot observar el canvi de sistema constructiu del mur on es diferencia la construcció original, amb un aparell més irregular, i l'ampliació del s.XIV del mur oest amb carreus més quadrats i més ben ajustats.

A l'interior, un cop superada la porta principal s'accedeix a un pati quadrat on es troba en el centre l'esmentada torre cilíndrica, que és la part més antiga de la fortalesa, amb un mur de més de dos metres d'amplària i amb accés pel segon pis. Aquesta és la part de més alçaria del castell i domina tot el conjunt. Al voltant de la torre es desplega l'edifici. En la planta baixa, hi trobem les dependències dedicades al servei: quadres i diversos magatzems de vi (botes, cups) i blat. L'accés al pis superior es realitza per una escala descoberta de pedra que acaba en un replà del primer pis on hi ha les dependències nobles de la casa amb

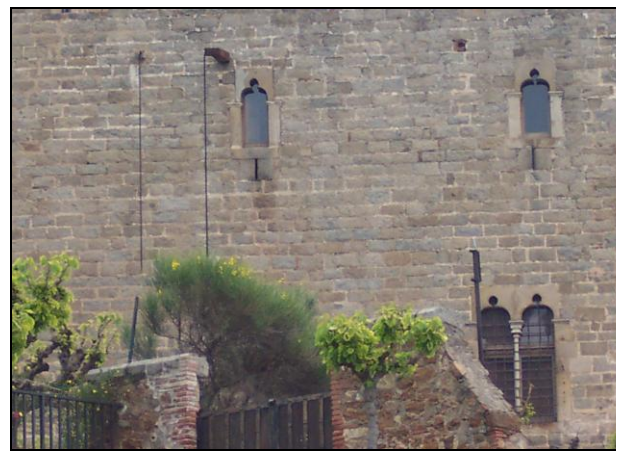
Castell de Vilassar: Façana Principal

Castell de Vilassar: Façana Oest

Castell de Vilassar: Façana Nord

Castell de Vilassar: Detalls dels finestrals de la façana Oest

amplis salons dels quals es conserva en una sala el teginat original amb una superfície pintada de 7 x 4'30 mts amb els emblemes heràldics dels Desbosch pintats de colors negre, carmí i vermell. Es tracta d'un motiu ornamental repetit consistent en una circumferència lobulada negra inscrita en un octàgon a l'espai de l'entrebega.¹⁵⁰ A les bigues apareix repetit l'emblema heràldic d'una campana negra sobre un fons blanc amb una clara voluntat de perpetuar la memòria del promotor.¹⁵¹ A la sala del mur oest, s'hi troba la cuina sustentada per dos arcs de diafragma i amb una gran xemeneia. El segon pis segurament seria el reservat a les habitacions i s'hi trobarien els accessos als passos de ronda i a la part alta de les torres.

Els Desbosch, també van actuar com a promotors d'art en la dotació d'objectes litúrgics a moltes de les parròquies del terme (Premià Vilassar, Cabrera i Argentona). Les peces les hem de rastrejar en les descripcions de les visites pastorals ja que aquestes obres no han arribat fins a nosaltres. La visita pastoral del 1446, efectuada per Bernat Frare, delegat del bisbe de Barcelona Jaume Girard, ens dóna referències d'algunes obres que presenten una decoració d'esmalts amb les armes dels Desbosch. En la descripció de les peces d'orfebreria de la parròquia de Sant Genís de Vilassar i d'Argentona, el 16 i 19 de setembre de 1446 es descriuen diverses obres donades pels Desbosch a les dues parròquies més importants del terme. A Vilassar es descriuen una custòdia de plata en forma de monument amb quatre esmalts: dos d'ells tenen les armes dels Desbosch, el tercer amb una rosa i el quart amb un castell.¹⁵² La peça també estava decorada amb una espiga daurada ornada al voltant amb tres safirs, dos "balays" i un "granat" i a la part superior de la creu contenia tres maragdes. També entre les peces descrites de la parròquia de Vilassar hi havia un calze d'argent, daurat a l'interior i decorat a l'exterior amb tres esmalts al peu, un amb un crucifix amb les imatges de Maria i Joan; un altre amb un castell de fons verd i l'últim amb les armes dels Desbosch.¹⁵³ En el cas de la parròquia de Sant Julià d'Argentona ens descriu una custòdia on també hi figuraven les armes del seu promotor. Es tracta d'una custòdia d'argent daurat per dins i per fóra en forma de monument, amb vuit esmalts en el cos. A quatre d'ells hi havia les armes de Miquel Desbosch, senyor del castell de Vilassar, i en dos altres la representació d'un castell. En el peu de la custòdia hi havia quatre esmalts semblants amb forma de castell, dos àngels d'argent, amb el cos i ales daurats al costat sobre d'un espigó d'argent i a sobre un crucifix d'argent.¹⁵⁴ Malgrat que la peça es podia haver perdut durant la Guerra del Francès,

Custòdia d'Argentona.

Perduda el 1808

[Font Clavell, 1990, pàgs.177-181]

¹⁵⁰ .- Hi ha motius geomètrics semblants a Vulpellac, en els teginats del Palau o casa finestres de Barcelona i al teginat de la sagristia contigua ala capella dels Sastres de la Catedral de Tarragona tots ells coetanis de l'estudiad. Maspoch , 2005. També a RÀFOLS, 1930.

¹⁵¹ .- Aquest teginat ja eren coneguts. Van ser publicats a Ràfols, 1930, p.47, làm XVIII. També van estar fotografiades a *Castells Catalans*, p.713.

¹⁵² .- Aquest emblemes heràldics els trobarem reproduïts a l'enteixinat del castell.

¹⁵³ .- ADB: Visites pastorals, vol.19, fol.39v. BENITO, 1992, doc. 133, p.367.

¹⁵⁴ .- ADB: Visites pastorals, vol.14, fol.344r. BENITO, 1992, doc. 92, p.337. GRAUPERA, 1995e; GRAUPERA,2006.

coneixem la seva forma a partir d'una fotografia del brodat de la bandera, destruïda el 1936, del Centre Parroquial d'Argentona, on hi apareix representada.¹⁵⁵

2.- Pere Joan Ferrer, Baró del Maresme

La família Ferrer, igual que els Desbosch formaven part d'aquesta oligarquia barcelonina emergent en el s.XIV. Els Ferrer es troben documentats com a mercaders amb negocis importants a la mediterrània occidental (Alexandria, Rodes, Beirut...).¹⁵⁶ Bernat Ferrer casat amb Beatriu, realitzarà una política matrimonial basada en el casament dels seus fills amb membres de les principals famílies de mercaders i ciutadans honrats barcelonins. També aconseguirà promocionar-los en càrrecs militars, eclesiàstics o com a funcionaris reials i escrivans. Un dels fills, Pere Joan Ferrer, va esdevenir militar gràcies a la compra per part del seu pare de la castlania del castell de Burriac en una data no coneguda. Sabem que es va casar amb Maria Destorrent i Bertran, filla d'una poderosa família mercantil barcelonina i neta dels Bertran, senyors de Gelida, i van tenir nou fills.¹⁵⁷

Pere Joan Ferrer i Destorrent, fill i hereu dels anteriors,¹⁵⁸ va néixer l'any 1431 i va tenir una adolescència plena de conflictes fins el punt de ser arrestat a casa seva per ordre reial el 1452.¹⁵⁹ Durant la guerra civil catalana va donar suport a la Generalitat sent nomenat General dels exèrcits i Governador del Rosselló i la Cerdanya amb l'objectiu de defensar-la de l'atac francès. L'any 1464 va participar en la campanya de Cervera, fet que li va valer la cessió de les propietats de Joan Çabastida al carrer de Mercaders de Barcelona per part del rei Pere IV Conestable de Portugal.¹⁶⁰ L'any 1465 va encapçalar la flota que va atacar Maó i va socórrer Amposta l'any 1466 amb vint vaixells. Va ser nomenat Governador militar de l'Empordà des del 1467 i nomenat diputat pel braç militar el 1466 representant la vila de Puigcerdà. Va ser cridat a Barcelona a declarar, acusat de expedir guiatges i salconduits als enemics a canvi de diners.¹⁶¹ A la meitat de la guerra va canviar de bàndol, fet que s'explica, segons Oliva¹⁶² pel seu casament amb Elionor Sarriera, integrant-se des d'aquell moment en la nissaga gironina dels Sarriera en un moment en el qual la victòria de la guerra ja s'atribuïa al bàndol reialista.¹⁶³ Aquest canvi de bàndol li va atorgar una sèrie de privilegis per part del rei: el 20 d'agost de 1471 es convertiria en Baró del Maresme, a banda de ser nomenat conseller reial i capità entre altres privilegis.¹⁶⁴

La constitució de la Baronia del Maresme va significar el retorn a la sobirania feudal d'alguns pobles que havien comprat la seva independència a canvi d'una lluçió. Aquest fet

¹⁵⁵.- CLAVELL, 1990, p.177-181.

¹⁵⁶.- Malgrat estudis parcials de la família Ferrer: MARFÀ, 1984, p. 9-23 i GIMÉNEZ, 1984, p.24-32. L'estudi complert de la família ha estat realitzada per OLIVA,2002, p.47-70.

¹⁵⁷.- La família Destorrent ha estat estudiada per BATLLE, 1964, p.471-487. Era una família lligada als membres de la busca barcelonina que acumulà la seva riquesa amb les activitats comercials. També va estar vinculada amb el Baix Maresme, ja que Pere Destorrent va ser propietari de la castlania del castell de Mataró entre els anys 1427 i 1454. (LLOVET, 2000, p.94).

¹⁵⁸.- La seva biografia ha estat amplament estudiada per CARRERAS, 1892; CARRERAS, 1898; CARRERAS, 1900, p.181-194; OLIVA, 2002, p.52-62.

¹⁵⁹.- CARRERAS, 1900, p.182.

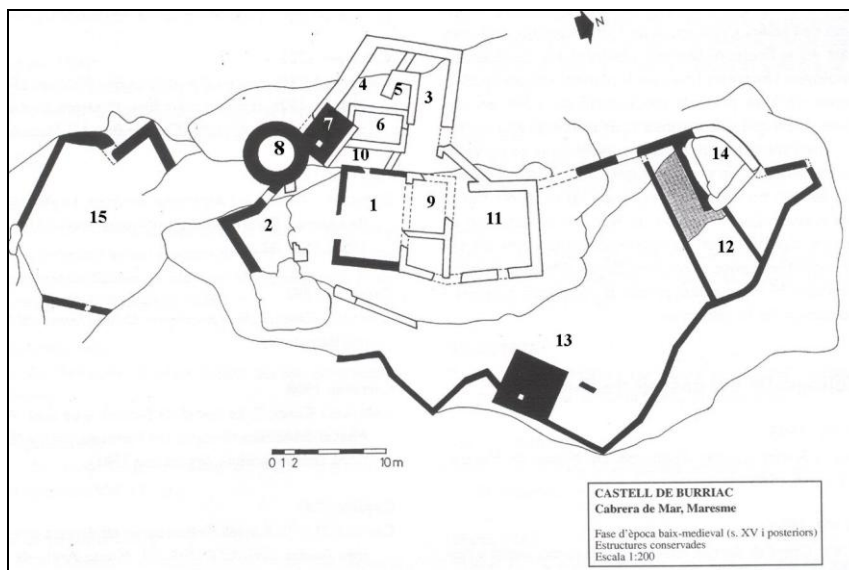
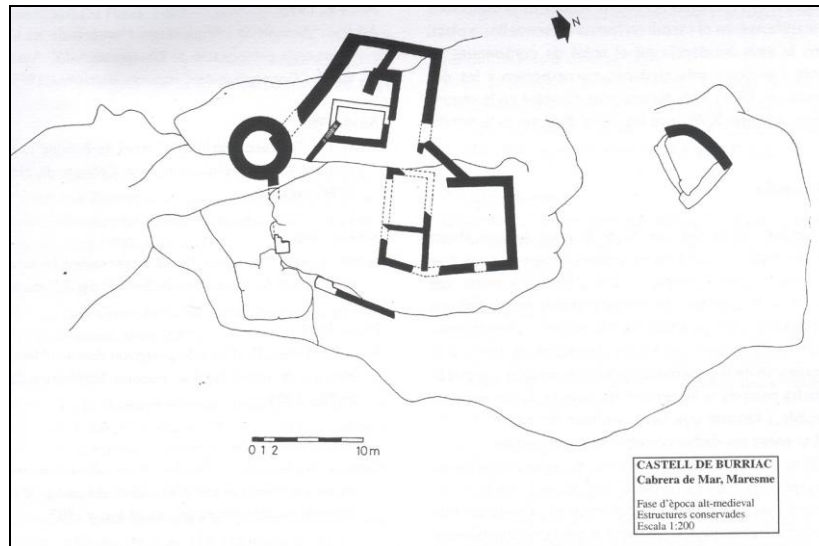
¹⁶⁰.- CHÍA, 1888.1890. vol. 3, p.117. OLIVA, 2002, p.53.

¹⁶¹.- SOBREQUÉS – SOBREQUÉS, 1973. p.101-108.

¹⁶².- OLIVA, 2002, p.53

¹⁶³.- Aquesta nissaga ha estat estudiada per FERNÁNDEZ, 1995. p.284.

¹⁶⁴.- CARRERAS, 1892, p.160-161; OLIVA, 2002, p.56.

va comportar una forta oposició per part dels vilatans que van voler obstaculitzar la pèrdua de la llibertat aconseguida, i que van poder recuperar-la definitivament l'any 1480 en un privilegi atorgat pel rei Ferran II.¹⁶⁵ L'activitat de Pere Joan Ferrer com a promotor, en aquesta zona, es va centrar en l'ampliació del castell de Burriac i les reformes pertinents per convertir-lo en un castell-palau centre de la baronia.¹⁶⁶

Actualment, el castell es conserva enrunat on solament s'hi poden identificar la torre de la fortalesa, la capella presbiterial de la capella preromànica de Sant Vicenç i els

¹⁶⁵.- MARFÀ, 1980, p.13-27; DIAZ-FORN, 1980.

¹⁶⁶.- El castell de sant Vicenç o de Burriac es troba situat en el terme municipal de Cabrera de Mar. Va ser construït en el cim de la muntanya de Burriac de 393 mts. sobre el nivell del mar Malgrat els testimonis arqueològics de fases anteriors d'ocupació al cim de Burriac en època ibero-romana. L'origen medieval del castell l'hem de remuntar al s. IX quan en un document del 894 es cita per primer cop la capella de Sant Vicenç, que deuria estar acompanyada per una torre de defensa. En el s.XI es van edificar la majoria d'estances de l'edifici sobirà del castell i es configuraria com a castell-roquer aprofitant les capacitats defensives i d'observació que permet l'alçada de la muntanya. Aquest primitiu castell s'estructuraria en vuit àmbits diferenciats amb la torre de l'homenatge i la capella preromànica que quedarien integrades en l'edifici. (OLIVARES -SUBIRANAS - FARELL, 1994, p.62-64; GRAUPERA, 2000a, p.81; GRAUPERA, 2001a, p.57-66; GRAUPERA, 2002a, p.108-111.

Castell de Burriac: Aspecte del castell segons una postal de principis del s.XX

Castell de Burriac: Estat actual de les restes del castell

fonaments dels murs de les diverses estances. Podem deduir a partir de les excavacions arqueològiques que Pere Joan Ferrer va edificar el recinte jussà del castell i va construir més estances al voltant de la capella.¹⁶⁷ Aquest castell va ser utilitzat per Pere Joan Ferrer com a residència habitual un cop acabada la guerra el 1472. Al igual que els Desbosch, per realitzar els treballs de reforma i restauració del castell, va voler obligar als vassalls a dedicar-hi dos jornals per mes. Els habitants de Mataró, que havien aconseguit la independència i el títol de Carrer de Barcelona, el 8 de novembre de 1424,¹⁶⁸ no es sentien obligats a fer aquestes tasques i van decidir buscar la protecció i mediació dels consellers de Barcelona, per tal de que fessin arribar les protestes davant el rei Joan II. Al mes de març de 1473 el Rei va decidir en sentit favorable als habitants del Maresme manant “...*esser sobresegut en les obres e guarda del castell de Montcabrer, á les quals obres e guarda los dits homens no esser tenguts.*”.¹⁶⁹ Aquesta decisió reial contra els interessos del feudal van portar a demanar al monarca la seva revocació segons el testimoni d’una carta escrita per Ferrer al Rei, el 24 de març del 1473, en que intentava donar raons per la seva causa. En la mateixa acusa als habitants de Mataró de no ajudar-lo en les obres del castell i revoltar-se contra ell: “...*perque totes les peroquies hi foren e los de mataro no vingueren ne intremateren algu fent me estar com a bestia tot lo dia, los fiu metre en una casa en la barbacana de mon castell arestats...*”.¹⁷⁰ Com a conseqüència de la carta, el Rei va revocar l’anterior sentència “...*quant toca a la guarda e obres de dit castell, provehint aquell (Pere Joan Ferrer) esser restituit en possessio de les dites obres e guarda, segons aquestes coses mes largament se contenen en les dites provisions.*”. Els habitants de Mataró van tornar a reclamar al monarca utilitzant el suport dels consellers de Barcelona mentre aquest es trobava a Perpinyà. Les gestions van donar el seu fruit. El 17 de juny de 1473, Joan II va escriure a Mn. Requesens des Soler, Governador General de Catalunya, per tal que estudies detingudament la qüestió i emetés una sentència definitiva. Els consellers de Barcelona mentre durava aquest procés van escriure tres noves cartes amb data del 20 d’agost de 1473: l’una la Rei, l’altra al sotscanceller i la tercera al síndic de la ciutat reclamant justícia a favor dels de Mataró.

Desconeixem la sentència definitiva però sembla que va ser desfavorable als habitants de Mataró.

Com ja hem indicat, Pere Joan Ferrer va heretar un castell construït al s.IX però que havia esta molt malmès durant la Guerra Civil. Consistia en una sèrie de construccions a la

¹⁶⁷.- CATALÀ – BRASÓ, 1990, p.607-628.

¹⁶⁸.- ACA, C, reg.293 ff.120 r – 123 v . SALICRÚ LLUCH, 1999, p.47-52.

¹⁶⁹.- CARRERAS, 1892, p.115.

¹⁷⁰.- ACA: Cancelleria Reial, Joan II, carta del dia 23 de març de 1473. Citat per CARRERAS, 1892, p.116.

part alta, amb una torre rodona, la capella de Sant Vicenç, unes dependències annexes i unes habitacions amb cuina al voltant d'una cisterna a la vessant oest del cim. Pere Joan Ferrer va convertir aquestes restes en un castell palau on fixa la seva residència permanent i va construir la part jussana del castell que fins el moment es limitava a un petit bastió al nord del puig. A partir de les excavacions arqueològiques es van identificar catorze àmbits que configurarien l'espai castral en època de Pere Joan Ferrer.¹⁷¹

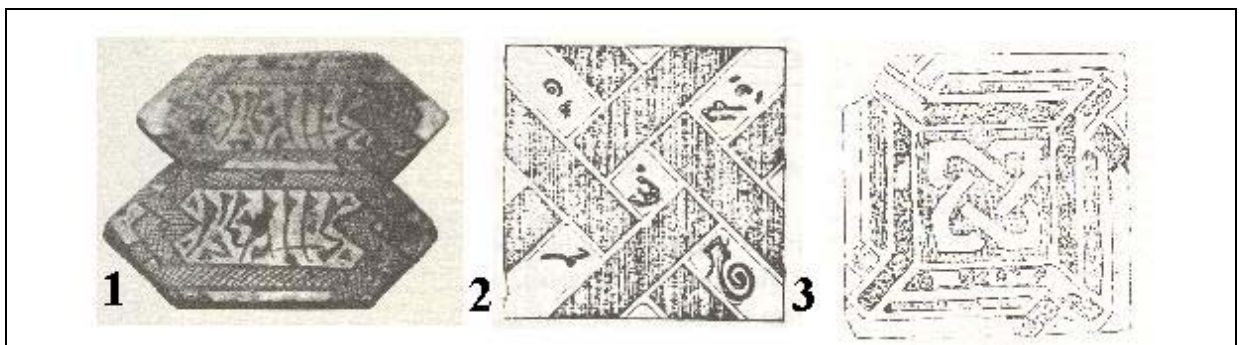
- **Àmbit 1:** Es tracta d'una sala de grans dimensions i situada en posició central del recinte i es troba adossada a la capella de sant Vicenç. Abans de les reformes de Pere Joan Ferrer era un pati central. Aquesta cambra era de planta rectangular (8'20 x 5'90 mts). Es conserva encara un finestral rectangular i en fotografies de principis de segle s'hi podia observar una porta, avui desapareguda que hi donava accés i una finestra en el segon pis, conservant-se encara en aquest quatre espitlleres. Aquest pis es trobava sustentat per un embigat de fusta del qual encara s'hi conserven els encaixos en el mur. Del paviment de la cambra s'han conservat en l'angle nord restes de rajols quadrats de color vermellós-marró. Una segona porta comunicaria aquesta estança amb els àmbits inferiors del castell (núms.2,4,5 i 6).
- **Àmbit 2:** És tracta d'un àmbit de planta més o menys triangular que ocupa l'extrem sud del castell sota la torre amb una superfície aproximada de 31 metres quadrats. L'excavació arqueològica del 1993 no va donar dades de la seva funcionalitat. En un dels murs s'hi troba una porta que dóna accés al sector 4, que devia funcionar amb algun tipus d'escala de fusta per salvar el desnivell de la roca.
- **Àmbit 3:** És un àmbit de planta rectangular d'uns 21 mts quadrats i forma part dels habitacles inferiors del recinte sobirà. En la etapa alt-medieval, sembla que hi havia una llar de foc que va quedar amortitzada en les reformes del s.XV. En la part est s'han conservat uns graons per baixar als àmbits inferiors. No coneixem com es devia accedir a l'àmbit 1.
- **Àmbit 4:** Forma part també de les estances inferiors i descriu una planta romboide situada al cantó oest d'aquest recinte amb una superfície de 10 mts quadrats. És una estança que devia quedar mutilada per la construcció de la cisterna núm.7.
- **Àmbit 5:** Petita estança de planta quasi quadrada de 5 metres quadrats i es comunicava amb l'àmbit 4.
- **Àmbit 6:** Es tracta d'una cisterna construïda en època romano-republicana i relacionada amb els àmbits inferiors de la part sobirana. Sembla que va ser reutilitzada com a habitació en època medieval alçant-se els seus murs. Aquesta va ser parcialment mutilada per la construcció de la cisterna núm.7.
- **Àmbit 7:** Aquesta cisterna va ser construïda en les reformes del s.XV amb unes dimensions de 4'6 mts per 3 d'ample i una fondària de 2'8 mts. amb una coberta de volta de pedra. L'aigua accedia per la part superior provenint de la pluja.
- **Àmbit 8:** Correspon a la torre del castell i s'ubica al cantó de migdia del recinte sobirà. Té una planta rodona amb un diàmetre exterior de 5,6 mts , 15 mts. d'alt i

¹⁷¹ .- Aquests àmbits han estat revisats pels plantejats per CARRERAS, 1900 a partir de les campanyes d'excavacions efectuades en el recinte per CABALLÉ - GARCÍA, 1987; CABALLÉ - GARCÍA, 1988 i publicades a CERDÀ - GARCÍA, 1991 i FARELL, 1996.

uns murs de 120 cms de gruix. Disposava d'una porta adovellada amb un arc de mig punt a mitja alçaria que va ser sostreta pels propietaris del castell i traslladada a una altre de les seves propietats i que encara es podia observar en fotografies de principis de segle.. El primer pis està cobert per una falsa cúpula de maons i conserva nombroses espitlleres rectangulars i rodones que evidencien una intervenció en les reformes del s.XV.

- **Àmbit 9:** Correspon la capella preromànica de Sant Vicenç (9 x 4,4 mts) que deuria estar isolada en un principi i que va quedar integrada en el conjunt amb les successives reformes del castell.
- **Àmbit 10:** És un àmbit allargassat de 8 x 5 mts que segurament deuria ser un lloc de pas.
- **Àmbit 11:** Es tractaria d'una sèrie d'estances nobles de planta quadrada (6 x 4 mts) que complementaries l'àmbit 1. En fotografies de principis de segle es pot observar que quedava d'empeus un mur orientat a l'oest amb un finestral semblant al conservat en l'àmbit 1. Segurament el sostre d'aquest edifici compliria funcions de baluard defensiu i de guaita i serviria per la defensa del flanc nord del castell.
- **Àmbit 12:** Es un àmbit allargassat (16 x 5 mts) situat al costat nord del recinte jussà just entrant per la porta d'accés al recinte que deuria contenir els estables del castell. S'hi van trobar uns forats de pla que deurien sostenir les estructures dels abeuradors i menjadores de les cavalleries. A la part superior s'hi va construir una zona de guaita per defensar millor el castell
- **Àmbit 13:** Correspon a la cisterna del recinte jussà d'unes mides més grans que l'altra (5 x 5 x 4 mts) amb una capacitat de 70.000 litres. L'entrada d'aigua també es produïa per la part superior.
- **Àmbit 14:** Estança quadrada de la part jussana (8 x 8'3 mts)
- **Àmbit 15:** Es tracta d'un terraplè per vigilar l'angle sud del castell.

Carreras Candi explica en la seva monografia del 1900 sobre el castell la troballa de diferents rajoles de diferents formes i que formarien part del paviment de les reformes efectuades al s. XV. Carreras cita que es van trobar cinc varietats, de les quals solament en presenta el dibuix de dues. Són unes rajoles decorades amb fines llaçaries aràbigues alternant amb un relleu i pintades amb bandes blaves i blanques entrelligades i ornades amb grafies àrabs creant diferents motius. En el Museu de Mataró se'n conserven uns alfardons decorats amb lletres cúfiques àrabs.

Castell de Burriac

1.- Alfardons conservats al Museu de Mataró. 2 i 3.- Rajoles documentades per Carreras Candi

3.- Els Màrgens, senyors del castell de Mataró

Després d'un breu període, des del 1302, que el castell de Mataró i altres propietats van pertànyer a una branca dels Sant Vicenç a partir de la venda de l'antiga propietària Guilleuma de Montcada, el castell serà comprat per Arnald Ballester, ciutadà de Barcelona i escrivà del racional i conseller del rei, per la quantitat 145.000 sous l'any 1339.¹⁷²

A partir d'aquest propietari, el castell va passar per diferents mans. L'any 1344 Arnald Ballester¹⁷³ el vendria a Arcadi Talarn pel preu de 11.000 lliures.

Després, el 1345 el compraria Marià, jutge d'Arborea i comte de Gociana. Aquest noble va ser protagonista d'una rebel·lió a Sardenya contra Pere el Cerimoniós, l'any 1353, en la qual va ser derrotat. Possiblement, com a càstig va perdre la propietat del castell de Mataró. Per aquest motiu, la reina Elionor, per voluntat del rei, el va vendre a Felip de Castro (v.1354). Malgrat tot, sembla que va tornar a pertànyer als Arborea, des del 1357, possiblement a canvi de la pacificació de l'illa. Finalment, el 1360 assignaria el castell com a garantia dotal de la seva pròpia esposa a Timbors de Rocabertí.¹⁷⁴

Després d'aquest període, en que el castell va passar per diferents propietaris, l'any 1366, el castell de Mataró va esdevenir propietat de Pere de Màrgens. Aquest formava part de les classes mitjanes urbanes de Barcelona i va tenir un ràpid ascens. L'any 1360 ocupava un càrrec municipal com a "*mensuratoris olei*". Entre el 1359 i el 1361 com a "*subthesaurario domini regis*"; el 1367 com a "*scriptor porcionis domini regis*" i finalment el 1369 com a "*Domino dicti castris de Matarone*".¹⁷⁵ També va comprar, en el 1369, la castellanía a Ramon de Cartellà o de Marata i Agnès, amb tots els seus drets, possessions, masos amb homes i dones que hi habitaven i la jurisdicció.¹⁷⁶ Era fill de Ramon de Màrgens ciutadà i pare de Raimon, el qual també degué morir jove ja que va heretar el castell de Mataró la seva germana Maria el 1375. A partir d'un capbreu, realitzat entre els anys 1369 i 1377, per ordre de Pere de Màrgens sabem que el terme del castell estava organitzat en quatre batllies naturals que eren les de Ramon de Mata, la d'en Majó, la d'en Ponç de Mataró i la de Ramon Lull de Llavaneres. Coneixem que després de la seva mort (v. 1374) va deixar el castell en herència a la seva filla Maria de Màrgens, la qual estava casada amb el senyor del castell de la Roca Pere Arnau Marquès. La mort de Maria sense descendència masculina va fer que el

Castell de Mata:

Vista de les excavacions efectuades l'any 1991

[Font: CERDÀ- MARTI - SANTANDREU, 2000, p.62]

¹⁷².- CATALÀ - BRASÓ, 1990.

¹⁷³.- Arnald Ballester tenia la residència a Barcelona en el quarter de Framenors en el territori de la parròquia de Sant Just i Pastor a l'illa de cases de P.Çatria i d'en A.Ballester prop del carrer Ample i de l'església de la Mercè, segons consta en el cens de 1390. BORAU, 2003, p.217.

¹⁷⁴.- LLOVET, 2000, p.53-54.

¹⁷⁵.- BORAU, 2003, p.134

¹⁷⁶.- AMM: pergamins, P-1 (29 de febrer de 1369). LLOVET, 2000, p.56.

germà de Pere, Ramon de Màrgens, reclamés a Arnau Marquès, el castell per a ell i la seva família, fet que generaria un plet de llarga durada entre les dues famílies.¹⁷⁷ A finals del segle XIV, el castell de Mataró pertanyia a les filles de Maria, Isabel i Aldonça, i, per ser menors d'edat, el pare Arnau Marquès n'administrava la propietat. En la documentació apareixen també Ramon de Peguera, senyor del castell i la baronia de Lluçà i la seva esposa Alamanda com a arrendadors del castell de Mataró.

A principis del s.XV, el fill d'aquests, Ramonet, es casarà amb Isabel convertint-se el matrimoni en els senyors del castell.¹⁷⁸ L'any 1413, en temps de Ferran d'Antequera, es va dictar sentència del litigi per la titularitat del castell entre Arnau Marquès i Ramon de Màrgens. En la sentència es consideraven hereves legítimes Joana i Brígida, filles de Ramon de Màrgens i Violant. La primera estava casada amb Antoni Torres, doctor en drets de Barcelona i va fer donació del castell al seu fill Baltasar el juliol del 1515.¹⁷⁹

En una cronologia poc precisa, per Setmana Santa entre els anys 1414 al 1416, es va produir l'assalt del castell de Mataró en mans de les forces del sacramental. La revolta sembla que va provocar l'assalt, crema i destrucció de la fortificació a més d'un porxo de la plaça i un forn.¹⁸⁰ El 23 de juny del 1419, Alfons el Magnànim va atorgar, mitjançant el donatiu de 4000 florins per part dels habitants de Mataró, el privilegi que els termes de les parròquies del castell de Mataró passessin a dependre perpètuament de la Corona d'Aragó i del Comtat de Barcelona. Els habitants de Mataró, per tal d'assegurar-se la independència del feudal, que apel·là diverses vegades, van incorporar-se també com a carrer de Barcelona (8 de novembre de 1424) aconseguint els mateixos privilegis. Malgrat tot, la castellania va continuar en mans d'Antoni de Torres que la va vendre el 10 de juliol de 1427 a Pere Destorrent pel preu de 22.000 sous.¹⁸¹ Finalment els habitants de Mataró compraren la castellania de Mataró per 25.400 sous l'any 1454.¹⁸²

Pere de Màrgens tenia la residència a Barcelona en el quarter de Sant Pere prop del convent de predicadors o de Santa Caterina però no hi ha constància de la ubicació de la seva casa. Com a promotor va finançar la capella de Sant Genís i Sant Jordi del claustre de la catedral de Barcelona. El 1364 l'antic beneficiat Mn Francesc Rufàs va fer donació de 200 sous als obrers per tal de que cobreixin provisionalment la seva capella perquè si pugui dir missa. L'any 1373 Pere de Màrgens apareix com a beneficiat i va acabar de promoure l'obra.¹⁸³ La seva intenció era concloure aquesta part del claustre propera a la porta del claustre a la Seu "*...et viderem quod quendam capella, in qua constructum est altare sub invocatione sanctorum Genesisii et Georgii, incepta construhi in claustro novo ipsius Sedis, ad introitum et a destris portalis predictae Sedis apperentis in dicto claustro, manebat et nullo tempore manserat incompleta, non multum elevata a terra et cohoperta, tamen, modo tegulata (...) ffuit delliberatum per me quod ego, pro Dei servicio et reverencia, facerem continuari perfici opus dicte capelle et instituere seu complerem beneficium supradictum.*".

¹⁸⁴ La capella tenia un retaule

¹⁷⁷.- Per més informació: SALICRÚ LLUCH, 1993.

¹⁷⁸.- LLOVET, 2000, p.59-69.

¹⁷⁹.- ACA. R.P: " Enagenaciones del Real Patrimonio de Cataluña", IV, fol 850 v. Citat a SALICRÚ LLUCH, 1993.

¹⁸⁰.- SALICRÚ LLUCH, 1998

¹⁸¹.- LLOVET, 2000, p.75.

¹⁸².- OLIVA, 2002, p.52.

¹⁸³.- ACB:Llibre de l'Obra 1363-1365, f. 31v s.d, 1364; ACD: Registra Dotialiarum I, fol.342r 5-11-1373. Redotació d'un benefici instituit pel canonge Rufàs a càrrec de Pere de Màrgens. BORAU, 2003, p.358.

¹⁸⁴.- AHCB: Mas: Notes històriques..., p.79; BORAU, 2003, p.366.

promogut per Pere de Màrgens, segons es desprèn de la visita pastoral del 1391,¹⁸⁵ i a més contenia el vas funerari de la família, on va ser enterrat el 1374.¹⁸⁶

Del castell de Mata o de Mataró no en queda pràcticament res. La historiografia local l'ha situat tradicionalment en el turó d'Onofre Arnau d'uns 133 mts. d'alçària sobre el nivell del mar, el qual es localitza en el veïnat de Mata de la ciutat de Mataró. L'any 1977 membres de la Secció Arqueològica del Museu Municipal de Mataró varen practicar una excavació d'urgència en un camí que havia obert el propietari d'una masia propera al peu del turó i que deixaven veure restes d'uns murs que podien haver format part de les estructures del castell. De la mateixa manera els arqueòlegs del Museu de Mataró varen realitzar excavacions de forma ininterrompuda del 1981 fins el 1983 amb l'assessorament del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona.¹⁸⁷

Volta de la capella amb l'emblema heràldic de la família Màrgens a la capella de sant Genís i Sant Jordi al claustre de la catedral de Barcelona.

[Fotografia: J.Graupera]

Pellicer va descriure la base d'una torre circular, que ell creu d'origen romà, en la part superior del turó¹⁸⁸ i de la qual no en queda rastre ja que les restes visibles van ser destruïdes a finals del s. XIX. Les esmentades campanyes d'excavacions i l'anàlisi superficial de les restes sols permeten referenciar l'existència d'una torre de planta quadrangular en el cim amb l'aprofitament de la seva base com a cisterna i una sèrie de murs inconnexes. La degradació de la zona per l'erosió i la utilització de les restes des de l'abandonament del castell des del s. XV per fornir de materials aptes per noves construccions del veïnat han portar com a conseqüència la manca d'elements d'importància que ens determinin les dimensions i estructures de l'edifici.

El document localitzat per Roser Salicrú sobre la destrucció del castell per part del sagramental entre els anys 1415 i 1417 ens dóna dades sobre l'estructura de la fortificació. La documentació ens descriu la reducció del castell a cendres que va cremar durant vuit o deu dies seguits. Es va incendiar l'ara de la capella del castell i es va esmicolar tot el que hi havia a dins i es van enrunar fins els fonaments de les torres i murs del castell.¹⁸⁹ Les excavacions esmentades van proporcionar una gran quantitat de vaixelles i atuells domèstics amb una cronologia del darrer terç del s. XIV fins a les primeres dècades del s. XV, dades que corroboren l'abandonament del castell en aquest moment.¹⁹⁰

No s'hauria de confondre les restes del castell amb l'existència d'una masia fortificada al peu del turó coneguda com a Can Triter, can Major del castell o masia d'Onofre Arnau, datable a finals del s. XV o principis del s. XVI malgrat que no es pot descartar que per la seva construcció s'aprofitessin restes del castell.

¹⁸⁵.- ADB: Visites pastorals, vol.9 Seu, fol.191 r. BORAU, 2003, P502

¹⁸⁶.- BORAU, 2003, p.201.

¹⁸⁷.- CERDÀ- MARTÍ- SANTANDREU, 2000.

¹⁸⁸.- PELLICER, 1888, p.220.

¹⁸⁹.- SALICRÚ LLUCH, 1998, p.11. Transcripció del document ACA, C-, CR Alfons IV, caixa 4, núm. 531. a la P13

¹⁹⁰.- CERDÀ- MARTÍ- SANTANDREU, 2000, p.61-62.

Modernament, s'ha introduït en el debat sobre la ubicació del castell de Mata o de Mataró, la possibilitat, encara de forma poc fonamentada, que l'esmentat castell estigues situat dins el casc urbà de la ciutat i la seva destrucció a principis del s. XV amb la conseqüent reurbanització del solar que ocupava hagués esborrat qualsevol record de la seva existència dins la trama urbana.¹⁹¹

4.- Els Cartellà, promotors del castell de Dosrius.

El castell de Dosrius es troba situat en un puig de la serra del Corredor de 295 mts d'altitud sobre el nivell del mar al nord del nucli de la població i on desemboquen les rieres de Rials i Canyamars.¹⁹² El terme del castell de Dosrius es crea a partir d'una divisió del terme jurisdiccional del castell de Montalt.¹⁹³ Originalment el castell depenia del Priorat de Sant Pere de Casserres, però en el s.XIV, el refús per part de Guilleuma de Montcada a prestar homenatge al bisbat de Vic pel senyoriu de Torelló, va encetar una lluita feudal que va afectar al Maresme, concretament entre els *cadells* de Mataró i Burriac, sota el poder de Guilleuma i els *nyerros* de Dosrius dependent de Casserres i del Bisbat de Vic.¹⁹⁴ Durant aquest període, la castlania del castell de Dosrius estaria en mans de la família Cartellà.¹⁹⁵

El 1361 es produeix l'amollonament dels castells de Dosrius i Burriac possiblement per aclarir les disputes territorials d'ambdós. Per una part va signar Pere Desbosch, senyor dels castells de Vilassar i Burriac i per altre banda "*venerabilem Berengarium de dorrius, docmicellum, dominum Castri de dorrius, et venerabilem et religiosum fratrem Petrum de matarone, priorem monasterii de Casserras, dominum superiorem alodiarum et directum eiusdem Castri de dorrius*".¹⁹⁶ El 1381 Guillem de Cartellà, senyor de Dosrius i feudetari del prior de Casserres va emparar certs homes que qüestionaven amb el senyor Desbosch. Aquest va decidir de perseguir-los i el senyor de Dosrius va arribar a enviar una carta de desafiament.¹⁹⁷

Els Cartellà van detentar el càrrec de senyors útils del castell fins l'any 1437, en que la pubilla Elisabet de Cartellà es va casar amb Galceran de Montserrat de Sentmenat, senyor del castell de Santa Fe, iniciant la dinastia Sentmenat a Dosrius. Aquests van continuar

¹⁹¹.- MARTÍ, 2001.

¹⁹².- CATALÀ-BRASÓ-FLUVIÀ 1990a.

¹⁹³.- La última escriptura que apareix documentat el castell de Montalt és del 1017 en una transacció d'unes terres "*...in val de duorios in termino de castro de monte alto...*".ACA: *Berenguer Ramon I*, doc.1. Publicat a CATALÀ-BRASÓ-FLUVIÀ 1990a, p.706. Segons Carreras Candi el castell de Montalt desapareix entre el 1016 i el 1042. CARRERAS, 1905, p.315.

¹⁹⁴.- Pellicer, 1888, P407

¹⁹⁵.- CATALÀ - BRASÓ - FLUVIÀ, 1990a, p.639.

¹⁹⁶.- Els límits entre els dos castells expressats en el document van des del terreny de *Spinalbs* (Espinal) dalt de la carena on començava també el terme de la Roca, es dirigia cap una gran pedra a la riera d'Argentona, continuant pel camí carrerer fins el torrent de *Luertet*. Per altre torrent anava al puig *ça farnera* i a les planes del seu cim dirigint-se pel de *Luertet* fins un tercer cim dit *Campa del Moyó* fins trobar la carretera de Cardedeu a Argentona. A frec del peu del seu marge, passava la divisòria, baixant per dessota el puig *ça farnera* a l'anomenat *Cap Ferrer o d'en Fonollet* d'on descendia el torrent de la *Romeguera* i riera de Dosrius. Travessada aquesta, entrava al camp dit *Apart*, envers el puig *ces Moyols* i al de la *Cugulera*, passant per una planura vulgarment anomenada la *Travesera* i s'adreçava cap el cim del turó d'en *Martí* i travessant altre pla, arribava on fineix el terme de Dosrius per a continuar el del Castell de Mataró. APSJA. Transcrit íntegrament a CARRERAS, 1891, p.107-118.

¹⁹⁷.- CATALÀ - BRASÓ - FLUVIÀ, 1990a, p.640.

Castell de Dosrius

Aspecte del castell a partir d'una pintura del s. XIX, propietat de F. Fàbregas i Rigola (Dosrius)
[Font: ALSINA - JUVANY, 1995, pàg.20]

Castell de Dosrius:

Restes del castell a principis del s.XX
[AHCB: Pobles de Catalunya.
Fons Mas, format petit, Capsa 2]

exercint el càrrec de castlans però el 1453 van comprar al Prior del monestir de Casserres el domini directe i alodial del castell i la baronia de Dosrius.¹⁹⁸

Malgrat que el castell ha estat estudiat a nivell històric, manca un estudi a fons de l'estructura del castell i una excavació arqueològica acurada per tal de poder establir la seva planta, estructura i dimensions. Sobre la periodificació del castell no tenim documentades ni a nivell documental ni arqueològic, reformes ni modificacions en el mateix. Les restes del castell presenten un estat de runa notable i resten mig amagades per la vegetació, fet que fa difícil l'observació de la planta en la seva totalitat. La part més definida és una torre quadrada, en el cim del turó, orientada d'est a oest (16,5 x 10,7 mts) amb paret d'un mts. d'ample. Les parets resten visibles a nivell de fonamentació a excepció de la paret nord que s'aixeca uns metres. En aquesta són visibles dues fileres d'espitlleres, les de la filada superior centrades al mig de l'espai de la filada inferior. L'aparell està fet amb carreus de mida variada intentant fer fileres força irregulars unides amb morter de calç. La torre devia tenir dues plantes més a banda de la baixa, fet que ve indicat per l'existència d'espitlleres a la part superior i forats on anaven recolzades les bigues de fusta divisòries dels pisos.¹⁹⁹ A la paret oest, es conserven dues espitlleres més, una de les qual resta sencera d'uns 39 cms. La resta de la fortificació està molt amagada, però malgrat tot a la part baixa de la fortificació queden restes visibles d'estructures d'un mas annex a la torre on s'endevinen en mig de la vegetació una sèrie d'habitacions.

El lloc on es situa el castell de Dosrius és un promontori des d'on es domina a nivell visual les vies de comunicació naturals entre el Maresme i el Vallès per la zona de Cardedeu i Llinars. Aquest punt estratègic ja era utilitzat pels ibers i romans segons demostren diverses troballes arqueològiques.

El castell ha estat estudiat a nivell històric però manca un estudi a fons de l'estructura del castell i una excavació arqueològica acurada per tal de poder-ne establir la planta, estructura i dimensions. Sobre la periodificació del castell no tenim documentades ni a nivell arqueològic ni documental, reformes ni modificacions. És poc probable que el castell tingués únicament una torre forta, com les restes que avui dia encara són visibles i que conformarien el recinte sobirà del castell. Potser disposava en la part baixa d'aquest cim

¹⁹⁸.- ANC: Fons marquesos de Castellldosrius, doc. Índice 18 núm.122. SANTOS, 2000.

¹⁹⁹.- JUHÉ- MARTÍ, 1992b, p.489.

fortificat d'un recinte Jussà i les estructures visibles entre els matolls, serien possiblement dependències del castell que van anar essent reutilitzades com a habitatge dels masovers que administraven i conreaven les terres properes al castell fins a finals del s. XIX. Malgrat tot, seria del tot necessària una prospecció a fons i una neteja de la vegetació per tal de poder veure les estructures d'una forma més clara.

5.- Alella: els Desplà, els Pujades i els Sorts

La població d'Alella pertanyia, a principis de l'època baixmedieval, a la jurisdicció reial i va restar integrada a la vegueria de Barcelona des del 1330. Les dificultats econòmiques que passà la corona catalano - aragonesa a finals de l'edat mitjana van portar al monarca Pere IV a la venda, l'any 1344, de la jurisdicció d'Alella a Pere Desplà pel preu de 3000 florins.²⁰⁰ Malgrat la recuperació de la independència feudal per part dels alellencs, l'any 1366, el rei Joan I i més tard el rei Alfons V van ratificar el privilegi a favor de la família Desplà.²⁰¹ Aquests per tant seran considerats de fet la família feudal d'Alella, malgrat la titularitat reial de la jurisdicció. Durant la guerra civil catalana (1462-72), la corona també va cedir la jurisdicció a altres famílies de la baixa noblesa local, a banda dels Desplà, en agraïment a les aliances i suports durant la guerra. L'any 1464, Joan II empenyorà la parròquia d'Alella a Guillem Pujades d'Alella i el febrer de 1472, el mateix monarca empenyorà aquesta jurisdicció a Joan Densà per 2000 florins.

La família Desplà va esdevenir una de les famílies més importants de l'oligarquia barcelonina durant la baixa edat mitjana. Van tenir dues branques, una d'elles va continuar els negocis familiars formant part de l'oligarquia comercial barcelonina i exercint càrrecs municipals en el Consell de Cent barceloní. La segona és la que va adquirir els drets jurisdiccional d'Alella i la que va esdevenir l'elit local de la població maresmenca.

Aquesta branca alellenca es va iniciar amb l'adquisició per Pere Desplà i Ros de la jurisdicció d'Alella l'any 1344. En morir aquest, l'any 1383, va heretar-ho el seu fill Joan, el qual també va exercir els càrrecs de conseller de Barcelona i de tresorer del rei. L'herència va passar l'any 1414 al seu fill Joan, també ciutadà de Barcelona i tresorer reial, el qual es va casar amb Elionor Sacirera. La filla d'ambdós Elionor, és va emparentar amb el cavaller Francesc Conomines, que passar a nominar-se Desplà per tal que no es perdés el nom del mas. Coromines va participar com a representant del braç nobiliar a la Generalitat durant el període 1449-1452. Era fill de Joan de Conomies, un donzell que va ser nomenat cavaller per Martí l'Humà en la cerimònia de la seva coronació. Francesc també va ser també armat cavaller per Alfons el Magnànim i va exercir el càrrec de conseller, dignitat que també va exercir a la cambra apostòlica. Va formar part de la ambaixada enviada a la cort d'Anjou, a la Provença i a l'ambaixada enviada per la Generalitat al rei Alfons de Nàpols els anys 1450-51 com a representant del braç militar.²⁰² Va morir després del 1462 i va ser heretat pel seu primogènit Francí Desplà, mestre racional de Catalunya.

Francí Desplà (mort després 1488) es va casar amb Elionor d'Oms, senyora de Vinçà i van tenir dos fills, Guerau Desplà, mestre racional i donzell i senyor de la casa d'Alella i de Vinçà i el segon fill i més conegut Lluís Desplà, canonge i ardiaca major de Barcelona, succentor d'Elna i rector entre d'altres de les parròquies de Vilassar, Argentona i Badalona.

²⁰⁰.- Aquests drets incloïen el mer i mixt imperi a excepció de les causes criminals i les que mereixien la pena de mort o mutilació de membres.

²⁰¹.- ACA: *Registre Reial Patrimoni* 913, fol.77. ACA: *Llibre de Enagenacions del Rey al Patrimoni " Alella"*. Citat a GALERA – ARTÈS, 1975, p.85-86.

²⁰².- CIFUENTES, 2003b, p.170.

El primogènit Guerau (mort el 1516) es va casar amb Aldonça de Corbera, senyora d'Esponellà, la filla dels quals, Anna, es va casar amb Miquel Joan Gralla, castlà de Subirats i membre d'una altra família influent de la burgesia barcelonina.²⁰³

La casa d'Alella ostentava l'usdefruit del "Terço" o tercera part de la dècima dels fruits (delme del pa i el vi) que cobrava la parròquia als masos que tenia en propietat. Francesc Desplà, olim Coromines, va posar en ordre els drets feudals que tenien a Alella i va ordenar la capbreuació de totes les terres que posseïen pel notari de Barcelona Francesc Clariana l'any 1474. El paper de comitents de la família Desplà es va centrar bàsicament en dues direccions, l'embelliment de l'església parroquial de Sant Feliu d'Alella i l'engrandiment del seu patrimoni familiar a Alella i Barcelona.

L'activitat de mecenatge a la parròquia d'Alella es centra bàsicament en l'activitat rectoral que hi van desenvolupar diferents membres de la família. El primer rector de la família Desplà és Arnau, el qual tenim documentat com a tal l'any 1382. Altres membres de la família que van exercir el càrrec de rector van ser Joan Desplà (1404-1413); Francesc Desplà (1417-1435); l'ardiaca Lluís Desplà (1508-1524) i Ramon Guillem Desplà (1530) del qual no se'n té memòria particular, però que va fer algunes ornamentacions a l'església esculpint el seu escut nobiliari.

Lluís Desplà i Oms (1444/45 – 1524) va ser un gran humanista i el membre de la família Desplà més afeccionat al mecenatge d'art. Va contribuir a enriquir a nivell artístic tant el patrimoni de Barcelona com el de diverses viles del Maresme. Malgrat que escapa de l'abast del nostre treball, caldria citar la seva labor de mecenatge en diverses obres de la capital: essent rector de sant Just i Pastor, va encarregar el 1522 tres vidrieres al pintor de la Segarra Jaume Fontanet, que també duen els seus escuts. Se li atribueix la restauració de la capella de Sant Julià de Montjuïc. Va encarregar al pintor Bartolomé Bermejo la famosa pietat per a la seva capella o oratori particular acabada el 23 d'abril de 1490 i va oferir al Capítol de la Seu una imatge de sant Jeroni d'argent daurat. També va ser dipositari del sant Sebastià que Bartolomé Ordoñez va presentar al capítol pels treballs de marbre del reracor de la catedral (1517) i fiador de Joan de Borgonya per a l'acabament de les pintures del capítol del Toisó d'Or (1519). Va participar, juntament amb els seu germà Guerau, a la reforma de la casa Gralla de Barcelona²⁰⁴ i embellir la Casa de l'Ardiaca on residia a Barcelona.²⁰⁵

La primera de les obres realitzades al baix Maresme va ser l'engrandiment de la parròquia d'Alella. La primera pedra es va col·locar el dia 14 de juny de 1459.²⁰⁶ També el 1512 va fer construir el retaule major obra de Pere Torrent. Durant el seu rectorat a Argentona va iniciar la ampliació del temple parroquial el 1514.²⁰⁷ Com a humanista va

²⁰³ .- DURAN, 1972; SALICRÚ LLUCH, 2003; JARDI, 2011.

²⁰⁴ .- La casa Gralla estava edificada a la placeta de la Cucurulla del carrer Portaferriassa. I va ser enderrocada el 1856. Les obres van ser iniciades arran del casament del propietari, Guerau Desplà amb Anna Gralla, l'any 1506. L'edifici es caracteritzava pel desplegament escultòric renaixentista de la façana. Els balcons presentaven una estructura arquivada amb columnes flanquejant l'entaulament on hi havia medallons i efígies clipeades, *putti*, figures nues, metamorfosis i monstres fitomòrfics, mascarons, garlandes etc. diferents per cada finestra. L'autoria es coneix a partir de la signatura del contracte, l'any 1506, entre els propietaris i el obrers, el mestre de cases Mateu Capdevila i el mestre fuster Antoni Carbonell. Queda en la incògnita l'autoria dels relleus que han estat atribuïts a l'escultor castellà Pedro Fernández o a l'artista Damià Forment. (GARRIGA, 1986, p.33-34)

²⁰⁵ .- VERRIÉ, 2003, p.190-195.

²⁰⁶ .- GALERA-ARTÉS, 1975, p.31.

²⁰⁷ .- AHPB: Notari Joan Vilana, llig.5, manual 28, anys 1514-15. Publicat a MADURELL, 1948, p.142-143; doc.19, p.164-167.

reunir una notable col·lecció d'escultures i inscripcions epigràfiques romanes exposades en el pati de la Casa Ardiaca. Una d'aquestes peces, un sepulcre de marbre romà reutilitzat per a l'enterrament de les despulles del comte Ramon Borrell (mort el 1017) que estava situat en la galilea de la catedral romànica, va ser traslladat a Alella per ordre de Lluís Desplà i va ser utilitzat com a font i abeurador en el pati de la rectoria.²⁰⁸ Una altra aspecte de les inversions al baix Maresme és l'embelliment de la casa rectoral d'Alella. Mentre va ser rector d'aquesta població, Lluís Desplà va adquirir una casa contigua a la rectoria que eixamplà i reformà i va fer-hi esculpir l'escut del seu llinatge en portes i finestres. D'aquesta casa cal destacar la Sala dels Bisbes amb un magnífic enteixinat, que va servir de model com veurem a la casa Gralla de Barcelona i que no hem pogut conservar.²⁰⁹ També sabem que el 3 de desembre de l'any 1502, es van signar les capitulacions firmades per l'ardiacà Desplà i Vidal de Magenç, mestre d'aigües del regne de França per les obres i conduccions d'aigua de la Torre de Gerard Desplà fins la casa rectoral d'Alella.²¹⁰

Hem esmentat també la reforma de la casa Gralla que estava ubicada davant de la placeta de la Cucurulla del carrer Portaferriça abans del seu enderroc el 1856. Les obres d'aquest palau van ser costejades per Guerau Desplà i Oms, germà de l'ardiacà Lluís Desplà amb motiu del casament de la seva filla Anna amb Miquel Joan Gralla, castlà de Subirats. El 25 de novembre de 1504 va contractar, juntament amb Miquel Joan Gralla, al mestre de cases Mateu Capdevila i al mestre fuster Antoni Carbonell per a les reformes de la casa. Les obres van consistir en l'enderroc d'una part de l'edifici, obrar una paret i construir un passadís i paviment de dos trams i fer 4 finestres *"de sinch palms e mig ab bancs o seyadors e ab losa de peu obrades ab revestiments, e segons conexara lo senyor Ardiacha Desplà..."*. El preu pagat serà de 35 sous la cana quadrada. També encarregarà en el mateix contracte als dits mestres un artesonat semblant al de la torre d'Alella: *"obrarà los dos trastos de fusta ab copades e totas altres coses, com l'obra d'alella, ab taulam emperò e haurà de mans, donantli la fusta serrada e clavó"*. El 18 de febrer de l'any següent, s'ha conservat una altra escriptura de Guerau Desplà al mestre Mateu Capdevila per *"totes les permodolades per cobrir els tres panys del cel de la casa"*.²¹¹ L'edifici es caracteritzava pel desplegament escultòric renaixentista de la façana. Els balcons presentaven una estructura arquivada amb columnes flanquejant l'entaulament on hi havia medallons i efigies clipeades, *putti*, figures nues, metamorfosis i monstres fitomòrfics, mascarons, garlandes etc. diferents per cada finestra. L'autoria es coneix a partir de la signatura del contracte, però queda en la incògnita l'autoria dels relleus que han estat atribuïts a l'escultor castellà Pedro Fernández o a l'artista Damià Forment.²¹² Guerau Desplà va contractar també, el 20 de març de 1504, a l'escultor Jaume Serra per la fabrica de la sepultura de la seva dona Aldonça de Corbera, en el monestir de Santa Maria de Valldonzella de Barcelona.²¹³

²⁰⁸ .- ESPAÑOL, 2001, p.174

²⁰⁹ .- GALERA-ARTÉS, 1975, p.52.

²¹⁰ .- AHPN: Notaria Joan Vilana, leg. 4, *Tercium decimum manuale* (1502). Citat a MADURELL, 1948a, p.82.

²¹¹ .- AHPN: Notaria Joan Vilana, leg. 17, *Tercium decimum manuale* (1504) Full solt en la coberta. MADURELL, 1948a, p.137-139.

²¹² .- GARRIGA, 1986, p.33-34.

²¹³ .- AHPN: Notaria Joan Vilana, leg. 12, *Tercium decimum manuale* (1506) i AHPN: Notaria Joan Vilana, leg. 16, *Tercium decimum manuale* (1506). MADURELL, 1947, p.273 docs. 2 i 3.

L'altra família esmentada com a senyors d'Alella eren els Pujades. Aquesta nissaga, que trobem documentada a Alella des del s.XIII, va desenvolupar un ràpid procés d'enriquiment com a mercaders barcelonins a la baixa edat mitjana. Els seus negocis comercials van prosperar gràcies a la col·laboració amb la corona en territoris peninsulars, a Sardenya i també a Sicília.

L'iniciador de la dinastia va ser Guillem Pujades, mercader, cònsol del mar i síndic de Barcelona a Corts i conseller, algutzil i ambaixador del rei. El seu fill Francesc Pujades va continuar els negocis familiars com a mercader de Barcelona i cònsol del mar i ambaixador reial. Es va casar amb Elisabet de Casa-saja, membre d'una altra família de comerciants barcelonins. Fill seus va ser: Nicolau Pujades, canonge de la Seu de Barcelona i ardiaca de santa Maria del Mar que va actuar com a representant del Capítol de la Seu de Barcelona a

Casa de la Rectoria amb l'escut des Desplà (Alella)

[Fotografia J.Graupera]

les corts de Barcelona (1454-58) i Lleida (1460); Joan Pujades també mercader de Barcelona, i Tomàs Pujades, oficial reial adscrit al servei de la reina Joana Enríquez (1462); i segurament Pere Pujades, conseller del Rei i governador del cap de Logudor a Sardenya, on sufocà l'alçament dels sards i fou nomenat lloctinent en aquell regne i finalment Guillem Pujades, lloctinent al regne de Sicília juntament amb Guillem de Peralta, ambdós van ser acusats d'exercir el càrrec de forma corrupte. Els germans de Francesc Pujades també van tenir càrrecs importants a l'administració reial i eclesiàstica; Pere Pujades, va ser canonge de la Seu de Barcelona, paborde i col·lector general del Capítol i va ser vicari general del bisbat i participà a les Corts del 1431; Antoni Pujades va ser va ser conseller de Barcelona i cònsol del mar, el seu fill, Antoni, va ser ciutadà honorat i cònsol del mar, administrador de la taula de canvi, síndic de la ciutat a les corts de Lleida del 1460, conseller en cap i senyor de la Torre Pujades d'Alella.²¹⁴

Posseïen a Alella la masia de Can Pujades de Baix o de la Sagrera (actualment Can Bragulat) situada prop del torrent de Coma Fosca, davant de l'església parroquial.²¹⁵ Antigament tenien també en propietat la masia de Can Pujades d'Amunt que és d'on provenia la família.²¹⁶ Es coneix com a Cal Doctor ja que posteriorment, varen habitar la casa tres generacions de doctors en medicina. Aquest mas, manté una estructura diferent de les

²¹⁴ .- CIFUENTES, 2003c, p.179.

²¹⁵ .- BONET, 1983, p.204-208.

²¹⁶ .- BONET, 1983, p.188-191.

habituals del Maresme, ja que els tres cossos de la casa es troben situats de forma paral·lela a la façana i no de forma longitudinal. A la part del darrera de la casa es conserva una torre de defensa de dos pisos, segurament afegida el s.XVI com testifica la finestra que la decora. A banda de l'embelliment dels dos masos en el s. XV, els Pujades també van costejar, des del 1465, una sepultura a la parròquia de Sant Feliu d'Alella que no s'ha conservat.

**Can Pujades d'Amunt, actualment Cal Doctor (Alella) i
Can Pujades de Baix o de la Sagrera, actualment Can Bragulat (Alella)**
[Fot. J.Graupera]

La família Sors es troba documentada a Alella des del s.XIV ocupant diferents càrrecs importants al municipi, a la Cúria eclesiàstica i a la Generalitat. De la família cal destacar dos membres importants. Joan Sors, que el 1497 va ocupar el càrrec de conseller a la Diputació General i Joan Andreu Sors, potser el més important de la família com a comitent. Aquest va exercir els càrrecs de rector a Valls, Santa Maria del Mar i Sant Just Desvern però també va ser canonge de la seu de Barcelona, va ser administrador de l'Hospital de la Santa Creu entre el 1475 i 1489, secretari de l'arquebisbe Pedro de Urrea i Vicari General de l'arquebisbe de Barcelona Gonzalo Fernández de Heredia (1478-1480). Com a promotor va destacar per l'encàrrec de diverses obres, moltes d'elles a la Seu barcelonina. A ell se li deu el patrocini de la capella de Sant Sebastià i Santa Tecla, on va fer elaborar un retaule que què la part de fusta va ser obrada pel mestre entallador Pere Duran i la part pintada per Jaume Huguet, on ell mateix hi apareix com a donant. També se'l vincula amb Macià Bonafé en les obres del cor de la mateixa catedral entre el 1456 i el 1457.²¹⁷

En el terme d'Alella, posseïen la masia de Can Sors i el molí que es trobava situats també a la part baixa de la riera prop del mar, punt on s'assolia major cabal. La finca i la masia han estat molt transformades amb la construcció d'una urbanització moderna. Es troba situada a la part baixa del municipi prop de la riera l'indant amb el terme del Masnou. Es tracta d'una construcció amb teulada a dues vessants amb carener perpendicular a la façana principal amb una estructura típica de masia de planta basilical. Les balconades de la façana principal són d'època moderna i substitueixen les finestres gòtiques medievals.²¹⁸ Jaume Sors, de la segona generació de Sors alellencs, col·laborà en la construcció de l'església, ajudant a cobrir-ne les despeses el 1460, fet que els comportà el privilegi de ser-hi enterrats a l'igual que les altres quatre famílies més importants del poble (els Coll, els Pujades de Munt, els Roure i els Pujades de Vall).²¹⁹

²¹⁷.- BORAU,2003, p.340; JARDI, 2006, p.42-44; JARDÍ, 2011, p.472-474.

²¹⁸.- RIBAS, 1996, p.39.

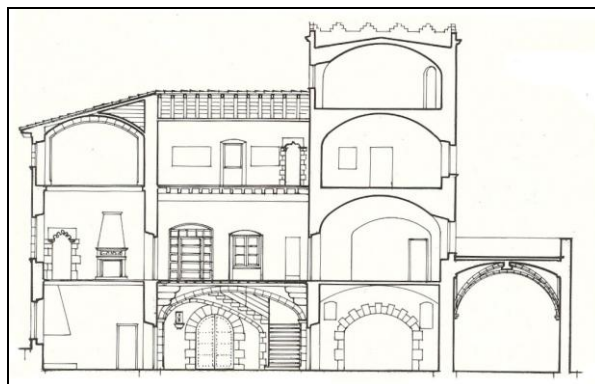
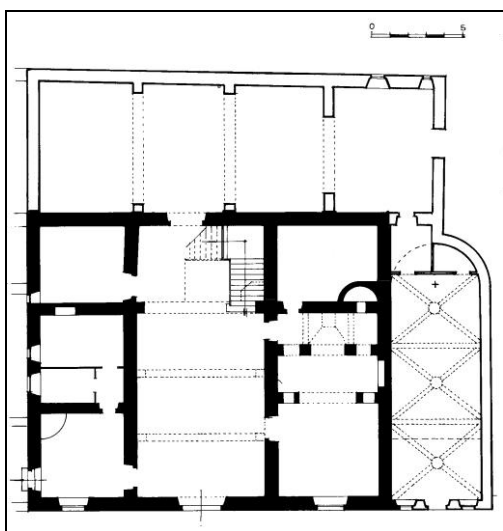
²¹⁹.- APSFA : *Manual M Llibre de Redditibus*. (Agraeixo la nota al Sr. Salvador Artés)

6.- Els Roudor, els Fivaller i els Destorrent a Teià.

A finals del s.XIII, les cases i terres de la vila de Teià estaven sota el domini feudal dels Sant Vicenç, senyors del castell de Burriac. A l'igual que les altres jurisdiccions, a la segona meitat del s.XIV, en aquest cas concretament el 23 d'octubre de 1362, el rei Pere III "el Cerimoniós" va vendre a Pere Desbosch, nou senyor del Castell de Vilassar, el domini sobre el terme de Teià, però els teinencs agrupats en Universitat i emparant-se en el dret de «fadiga» compraren la seva llibertat feudal per 12.000 sous. A canvi el rei va atorgar als teinencs uns privilegis que prometien l'inseparabilitat del terme de Teià del poder reial.²²⁰ Anys més tard, l'any 1472, per agrair el suport durant la Guerra Civil (1462-72), el rei Joan II va ometre l'esmentat privilegi i va vendre els drets feudals sobre la vila de Teià a un castellà anomenat Fernando de Rebolledo. Amb la Sentència de Guadalupe (1480) de Ferran II el poble de Teià formarà la seva pròpia Universitat de veïns amb la finalitat d'aconseguir la seva llibertat.

La senyoria de Teià va ser delegada pels Sant Vicenç i els Desbosch a la família Roudor. Aquests posseïen dues masies, la coneguda actualment com la Casa Bru, que seria la masia original documentada des del s.X i la Casa Pol, documentada des del s. XIII i àmpliament reformada en el s.XVIII. Degut a l'extinció de la branca masculina dels Roudors durant el s.XV, les diferents propietats varen passar als Martina. En el s.XVII van canviar de mans i la família Pol va ser la nova propietària, que va donar nom a la segona masia. Aquests emparentarien durant el s.XVII amb els Fivaller i al final del s.XIX amb els propietaris actuals, els Martorell.

Els Roudors, com els altres promotors esmentats, eren una família de mercaders que vivien a Barcelona, en el quarter de Mar, prop dels Banys Vells.²²¹ Com a promotors van actuar també en la construcció d'algunes de les capelles laterals de Santa Maria del Mar. El 27 de juliol de 1331, en el testament de Berenguer de Roudor institueix el benefici de la capella de Santa Eulàlia de Barcelona a la parròquia de Santa Maria del Mar amb una dot de 20 maravedís censals i executada el 1342, data en que consta en funcionament el benefici. Aquesta acta del benefici va estar signada per Antoni de Roudor, en relació al llegat

Casa Bru (Teià).

En el dibuix en planta es marca la superfície original de l'edifici medieval.

[BONET, 1983, p.399-401]

²²⁰.- Original perdut , inventariat en AMHT: *Memorial d'escriptures (1714)*. Publicat a *III Passejada per Teià (15 al 22 de novembre de 1997)*

²²¹.- ADB.reg. Dotialiarum II, fol 588 v . BORAU, 2003, p.186.

testamentari d'unes cases pel benefici. La donació va ser efectuada per la seva difunta àvia, Bonanada, vídua de Berenguer de Vila. En aquest document apareix la referència “...quandam capella quam idem Berengarius [...] fieri et construi mandavit in ecclesia Neate Marie de Mari Barchinone sub invocatione beate Eulalie virginis et martiris barchinonense.”

²²² La capella malgrat que va ser instituïda pels Roudors porta l'escut dels Merlès que van ser-ne propietaris posteriorment des del 1387.²²³ Aquesta capella correspon actualment a la dedicada a Sant Domènec, construïda entre el 1339 i el 1343. 1612.²²⁴ A Teià van construir el seu palau de segona residència

conegut com a Casa Bru, el qual més un mas de tres cossos perpendiculars a la façana lateral i un de transversal amb la funció de celler i situat a la part posterior de la casa. L'escala, al fons de l'entrada, porta a un primer pis, amb una sala distribuïdora central i cambres annexes. La part més antiga de la casa Bru correspon a la torre situada al SE de la masia. La capella d'estil gòtic, situada al costat de la torre, va ser encarregada per Francesc Bru a Esteve Pasquet mestre de cases de Premià l'any 1612.²²⁵

Hi havia diferents famílies de ciutadans honrats de Barcelona que també tenien masies amb la funció de finques d'estiueig a Teià. Una d'aquestes famílies serien els Fiveller. Aquests van aconseguir el seu patrimoni com a mercaders i com a banquers exercint com a administradors de la Taula de Canvis i administradors de la Taula de Dipòsits Comuns. Posseïen la casa senyorial principal al carrer Lledó i més tard a la plaça de Sant Josep Oriol al costat de la parròquia del Pi de Barcelona. També tenien una torre senyorial a Sarrià. Un dels membres més destacats d'aquesta família és Joan de Fivaller i Sant Climent (mort el 1434) el qual va ser un dels cinc consellers de la Ciutat de Barcelona assolint el càrrec de conseller en cap en dues anualitats. És conegut principalment per encapçalar la comissió que l'any 1416 va exigir al rei Ferran d'Antequera el pagament del Vectigal per la carn que adquiria per la cort a la ciutat, fet que el va convertir per la historiografia romàntica en baluard de la defensa de les llibertats municipals enfront el poder reial. Com a promotor, a Joan de Fivaller se li atribueix la construcció de la font de Sant Just (1427). La família també tenia el dret de patronatge en una de les capelles laterals de l'església de Sant Just i Pastor, però tenien el dret d'enterrament al convent de Sant Francesc de Barcelona. El seu germà Ramon de Fivaller es va casar amb Elionor Desplà.²²⁶ A Teià, inicialment tenien en propietat la masia de Can Monach (ca l'Ànima). En el s.XVII amb l'enllaç amb els Pol, els Fivaller varen passar a ocupar la seva masia.

Una altra família de ciutadans honrats de Barcelona que posseïa una masia a Teià era la família Destorrent.²²⁷ Aquests es troben documentats a Barcelona ocupant càrrecs municipals des del s.XIII. Eren una família que havien creat el negoci familiar com a mercaders en un principi, però a finals de l'edat mitjana vivien més com a rendistes. Tenien casa a Barcelona en el carrer Mercaders. Van ocupar diferents càrrecs municipals i de la Generalitat i van ser partidaris del rei Joan II i buscaires. Membres de la família Destorrent, van tenir una llarga relació amb el Maresme, a banda de la casa de Teià, ja que adquiriren la castlania del castell de Mataró²²⁸ i també un descendent, Pere Joan Ferrer i Destorrent va

²²².- AHPB.-12/3 fol.107r-108r,9-4-1342 . BORAU, 2003, p.286.

²²³.- BORAU, 2003, p.230,269,296, 386 i 391.

²²⁴.- BONET, 1983, p.400.

²²⁵.- BONET, 1983, p.400.

²²⁶.- ESPOT, 2004.

²²⁷.- BATLLE, 1964; BATLLE, 1987.

²²⁸.- Veure capítol relacionat amb el castell de Mataró del present treball.

controlar el castell de Burriac.²²⁹ D'altra banda, la porta del pati, assenyala la data del 1577, testant el matrimoni entre Jeroni Torrents i Elisabet Desbosch de Sant Vicenç, emparentant-se les dues famílies amb la família del castell de Vilassar. El mas Torrents de Teià va ser adquirit per aquesta família l'any 1331.

Can Monach (Teià)
Façana de la masia [Fot.J.Graupera]

Can Destorrent (Teià)
Façana de la masia [Fot. J.Graupera]

7.- Els Fontanals i els Bramona a Cabrera i Agell.

Durant el s.XV la casa forta de Cabrera i Agell va passar per diferents mans i va ser força temps propietat d'Arnau de Fontanals (militar i cirurgià del rei). D'aquest va passar a Miquel Bramona, rector del poble el qual la va vendre a Joan d'Argentona qui la va comprar el dia 31 de juliol del 1459. Aquest va confessar als síndics i parroquians de Cabrera que ho va adquirir en nom dels habitants fins que aquests li pugessin retornar els diners per tal de redimir-se de dita jurisdicció.²³⁰ Miquel Bramona serà també canonge de la Seu de Barcelona i procurador de l'obra.²³¹

La Domus de Cabrera o d'Agell es trobava situada prop del casc urbà, en el mas actualment conegut com a Can Dalmases, Can Ros o Can Vilardaga. La finca, ocupa el triangle marcat ara pels carrers de Mn.Cinto Verdaguer, Torrent de Ca l'Ignasi i Carrer Jaume I. La casa de Cabrera va ser anomenada també casa d'Agell i finalment Casa del Terme. A nivell jurisdiccional, controlava una quadra dins la jurisdicció del castell de Burriac.²³² En el moment present aquest edifici no conserva cap vestigi de l'època medieval, ja que es va reformar totalment en estil barroc, el 1676, segons la grafia de la façana.²³³ Com a promotors a Cabrera els tenim documentats en la construcció d'una capella funerària dedicada a sant Miquel dins l'església parroquial de Sant Feliu. La capella va ser edificada a partir de l'any 1454, tal com indica el testament d'Arnau de Fontanals, el qual va dotar el benefici eclesiàstic de la capella i va ordenar la seva construcció.²³⁴ Les obres van ser dirigides pels mermessors testamentaris i van ser realitzades pel mestre de cases Jaume Ros.

²²⁹ .- Veure capítol relacionat amb el castell de Burriac del present treball.

²³⁰ .- AHPB: *Manual de Bertomeu Agell*, lligam 5 (1459-1460). Transcrit per MODOLLELL,1993, p.153-157.

²³¹ .- BORAU, 2003, p.162.

²³² .- GARÍ, 1992c, p.438.

²³³ .- BONET,1983, p.410-415 .

²³⁴ .- ADB: *Dotaliarum*, vol.III. CARRERAS, 1893a, p.64.

²³⁵ L'import de les obres i la làpida de l'altar va ascendir a 44 sous tal com ho acredita un rebut conservat amb data del 10 de juny del 1462.²³⁶ Tal com hem dit, aquesta capella esdevindrà el mausoleu familiar de la Casa de Cabrera. En el testament de Miquel Bramona²³⁷ següent senyor de la casa de Cabrera especifica que, en cas de morir a Cabrera, voldrà ser enterrat “...a la parroquia de Sant Feliu de Cabrera, de la qual jo so rector e senyor de la casa de Cabrera, vull sia soterrat en lo carner que en dins la dita sglesia davant l'altar de monsenyor sent Miquel, alla hon jau lo cos de mossen Arnau de Fontanals, cavaller e de madona Isabel, muller sua, cosina germana mia”. En el testament també especifica que, en cas de morir a Barcelona, sigui enterrat al carner “...qui es a la porta del claustre com hom ix de la seu davant la capella de Sant Jordi”. Aquesta capella i sepulcre no s'han conservat, ja que estaven edificats en l'anterior església romànica que va ser aterrada en construir l'actual edifici gòtic de l'any 1540. Del sepulcre solament sabem, a partir de l'esmentat testament que tenia esculpits els emblemes heràldics “... senyam sive bandera et clipeum ac alia arma”.

8.- Els Sant Vicenç a Argentona i Premià

L'origen de la família dels Argentona l'hem de situar en el s.XII com a branca col·lateral dels Sant Vicenç, senyors dels castells de Vilassar i Burriac.²³⁸ Van assolir les funcions de castlans del terme del castell de Burriac i posseïen els delmes del pa i el vi de la parròquia de Sant Julià d'Argentona i de la sufragània de sant Andreu d'Òrrius. També controlaven l'anomenat “feu d'Agell” amb el domini de les masies que no controlava directament la casa mare dels Sant Vicenç. Com a família depenien dels Sant Vicenç els quals tenien el dret de patronatge, cena i alberga en el priorat de Sant Pere de Clarà situat dins el terme de Sant Julià d'Argentona.

L'origen de la castlania s'ha de situar en el 1140 quan Berenguer Guadall de Sant Vicenç signa una convinença juntament amb el seu germà Vidià, castlà del castell.²³⁹ En el testament de Vidià del 1143 ja es vincula de forma hereditària la castlania als seus descendents com a branca segona dels Sant Vicenç.²⁴⁰ A partir d'aquest moment, canviaran

Can Sarriera (Argentona)

Aspecte de la casa forta abans del seu enderroc l'any 1936. S'hi pot observar la zona reformada durant el segle s.XVI.

[Subiñà, 2002, pàg.147
Clavell,1990, pàg.90]

²³⁵ .- MADURELL, 1949b; MADURELL,1970, p.46-47.

²³⁶ .- AHPB, Antoni Joan, llig 6, man 19, any 1462. MADURELL, 1970, doc 4, p.144. Veure doc.6

²³⁷ .- AHPB: Jaume Mas, lligall 2. *Primus Liber Testamentorum* (1450-1506), doc. 30 setembre de 1464.

²³⁸ .- L'evolució de la família dels Argentona ha estat estudiada per OLIVA, 2006 i BENET, 1996, p.9-26.

²³⁹ .- No s'ha conservat el document original però a apareix esmentat a BC-APMM-558, lligall 481” Argentona ,Sentència arbitral sobre delme” (1376)

²⁴⁰ .- RIUS, 1947, vol.III, p.134-135

el nom per identificar-se amb l'àmbit dominical i passaran a anomenar-se Argentona.²⁴¹ El primer en usar aquest cognom va ser Pere d'Argentona, documentat entre 1159-1187, malgrat que no hi ha més notícies dels Argentona fins a Guillem d'Argentona de la segona meitat del s.XIII, que va ser succeït pel seu fill Simó d'Argentona, tal com consta en una carta de gràcia del delme de l'any 1292.²⁴² De tots els Argentona documentats, cal destacar la figura de Pere d'Argentona, *Lo bort*, germanastre bastard de Simó. L'any 1295, Jaume II li va encomanar el castell de la Cort de Barcelona i la concessió fou ampliada a per vida l'any 1299. Va acompanyar al rei en diverses accions militars (Almeria, Granada...).²⁴³ La fi de la nissaga s'ha de situar amb la mort de Joan d'Argentona l'any 1484 sense fills. A l'igual que la seva dona Elionor va deixar l'herència a Joan Sarriera i al seu fill primogènit Miquel.²⁴⁴ El domini de la casa d'Argentona serà dels Sarriera fins el 1866, any en que el propietari Ramon Sarriera Gurb Pinós Sitjar i de Cruïlles, Comte de Solterra i Marquès de Barberà va establir cessió de venda de la casa al veí d'Argentona Joan Baptista Baixeras i Rivas. A partir d'aquí, la casa forta d'Argentona, s'anomenarà Can Sarriera o Can Baixeres fins al seu enderrocament durant la guerra civil del 1936-39.

L'àrea on s'emplaçava la casa forta, dins els límits de l'antiga sagrera parroquial de Sant Julià d' Argentona, és, actualment, el solar que ocupa la Plaça de Vendre. De la part medieval del casal, es van poder salvar de la destrucció una sèrie de finestres gòtiques que es troben situades a edifici de l'Ajuntament vell (antiga seu del Capítol de la Catedral de Barcelona a Argentona). Les tres són obrades amb pedra de Montjuïc i presenten un arc conopial lobulat i decorat amb fulles de roure a les impostes i en els acabaments dels arcs.²⁴⁵

Els Argentona van utilitzar el priorat de Sant Pere de Clarà (Argentona) com a capella per a l'enterrament familiar. Malgrat que es coneixia l'existència de diferents osseres pertanyents a Clarà, no s'havia plantejat la funció funerària de l'edifici fins els estudis publicats en el *II Congrés d'Arqueologia Medieval de Catalunya*.²⁴⁶ La funció funerària del monestir de Clarà s'evidencia, com hem dit, a partir de la conservació de tres sarcòfags o osseres petites, no aptes per contenir els cadàvers sencers d'un adult però sí per guardar l'ossada d'una o diverses persones.²⁴⁷ Un dels sarcòfags, es conserva encara a Clarà però els altres dos van ser traslladats a la façana de la parròquia de Sant Julià d'Argentona en la

Finestres provients de Can Sarriera (Argentona)

Es troben conservades reaprofitades a l'antic edifici de l'Ajuntament d'Argentona.

[Fot. J.Graupera]

²⁴¹ - OLIVA, 2006, p.210.

²⁴² - APCV. Espéculo II, Ila part, f. 12 r-v núm. 148, 30-V-1292. RICHOU, 1987, p.191-192.

²⁴³ - CLAVELL, 1990, p.88; OLIVA, 2006, p.112; OLIVA, 2009.

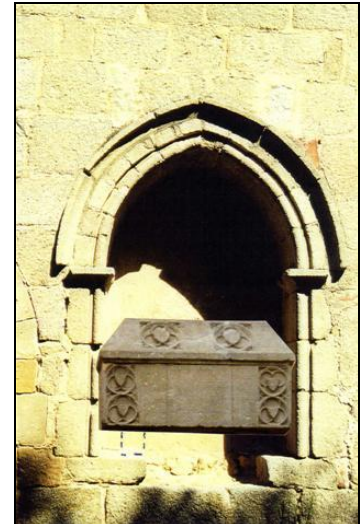
²⁴⁴ - OLIVA, 2006, p.218.

²⁴⁵ - Per a més informació sobre la història moderna de l'edifici veure el dossier de la revista *Fonts. Butlletí de Centre d'Estudis Jaume Clavell d'Argentona*, núm. 38 (2009)

²⁴⁶ - GRAUPERA, 2002 ; GRAUPERA, 2011b.

²⁴⁷ - Aquests sarcòfags han estat estudiats anteriorment a GRAUPERA, 2002 I GRAUPERA, 2003

restauració de la mateixa realitzada per Puig i Cadafalch a principis del s.XX. Sabem per la crònica de Canibell del 1877, que encara es conservaven al priorat: *“Llavors váren mostrarme tot quan me pogués interesar, y com havia vist en un recó las tapas de dos sepulcres, vaig preguntar si tenian lo restant de la urna y’m mostráren, damunt d’un safreig, aquells objectes, qual destino es avuy lo de servir de planter pera tarongers essent las duas calaveras que contenian soterradas alli no lluny (...) Lo lloch que ocuparian los sepulcres sembla que seria l’un al bell costat de la porta ahont se veu un ninxo góthic que guarda relació ab un d’ells y l’altre en l’interior del temple, alli ahont restan are abduas tapas.. Vaig recordarme que no havia vist las cartelas que acostuman á sostenir los sepulcres góthics, u m’diguren que eren dos lleons que havian donat á un subjecte de Barcelona”*.²⁴⁸

Reconstrucció hipotètica del sepulcre a la façana del priorat.

[Foto: J. Graupera]

La propietat dels sepulcres i la relació de persones sebollides en els mateixos ha portat recentment a una certa polèmica. Tal com vàrem apuntar en anteriors publicacions, el dret de patronatge del monestir va pertànyer al llinatge dels Sant Vicenç, i a partir del 1352, passaria als Desbosch per dret de compra de les seves propietats. En el 1360, en el *Llevador de Rèdits de Pere des Bosc*, apareixen citats els mateixos *“ ... Item, lo senyor del castell de Burriach, es en altre guisa apellat de Sent Vicenç, pren 1 die l’any çena e alberga en lo monastir de Sant Pere de Clarà, el e son primogenit, en viandes complidament, ab tots aquells ab qui hi ira...”*.²⁴⁹ Dins aquest privilegi de patronatge hi havia també el de la sepultura en el priorat²⁵⁰ malgrat que Coral Cuadrada, ja apuntava que es feia difícil d’afirmar que el cenobi de Clarà es convertís en la necròpolis familiar

dels Sant Vicenç²⁵¹. Solament s’han pogut documentar dues persones enterrades en el priorat. Una d’elles va ser Guillem de Sant Lleí²⁵² que l’any 1245, va manar en el seu testament ser enterrat al monestir *“...ad quod locum se dimitebat cum lecto suo, in quo vivo iacebat”*²⁵³. En un altre document, datat el 9 de març del 1246, Bernat de Vilafort, Berenguer de Sant Lleí i Guillem de Congustell, tots de Granollers, compareixen davant el notari Pere de Canals, per testificar i autenticar el testament de Guillem de Sant Lleí, pare de Berenguer. En aquest document es ratifica la voluntat que el difunt sigui enterrat al cementiri de Sant Pere de Clarà i s’institueix hereu universal al seu fill Berenguer.²⁵⁴ I segons consta, va ser portat amb el llit al priorat pels marmessors citats. El segon enterrament documentat és Bernat de Sant Vicenç, que en el testament del 18 d’agost del 1254 demana ser enterrat també a Clarà.²⁵⁵ Una branca dels Sant Vicenç, els Argenton, mantindra la castlania de Burriac després de la compra dels Desbosch. Aquests conservaran l’antic dret de

²⁴⁸ .- CANIBELL, 1877, p.158.

²⁴⁹ .- APMB: *Llevador de Rèdits de Pere des Bosc*. Transcrit a CUADRADA, 1988, p.471.

²⁵⁰ .- BENITO, 2000, p.29.

²⁵¹ .- CUADRADA, 1988, P 470-471

²⁵² .- Guillem de Sant Lleí era originari del Mas Sant Lleí, a Vilanova del Vallès (Camí de la Casa Alta, Ctra Granollers a Masnou km 10.5). Les primeres notícies escrites d’aquest mas són del 1129, quan Roland de Sant Lleí i la seva família van donar part de les seves terres al monestir de Sant Cugat del Vallès.

²⁵³ .- ACA: *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, fol 135v, num.440. Transcrit per CUADRADA, 1988, p.470.

²⁵⁴ .- BC-APCV: 2-1-11 (D-1)

²⁵⁵ .- APSFC: pergami 61. Citat a AHCB: MAS: notes històriques..., vol.VII.

sepultura en el priorat per part dels Sant Vicenç, al menys fins el 1399, en què Guillem d'Argentona, estipula, en el seu testament, que ha de ser enterrat a la Seu de Barcelona en el vas del seu avi matern Pere Clasquerí, on hi havia enterrada també la seva mare Eulàlia i el seu germà Ramon. Demana que en aquesta tomba de la catedral es fabriqui una làpida de pedra "... en la qual sien fets senyals de Argentona". També demana als marmessors que "...la ossa de mon pare y de ma àvia e de tots mos predecessors qui jaen en lo priorat de Sct. Pere de Clarà en la paròquia d'Argentona, qui sien mudades al meu carner de la Seu de Barcha...".²⁵⁶

Una altra branca dels Sant Vicenç van ser propietaris de la casa forta de Premià. Aquesta casa apareix documentada per primer cop el 4 de febrer del 989, com una simple torre, quan el prevere Elies, Altemir, Ermergarda i Bonadona venen al bisbe Vives de Barcelona "... ipso puio et ipsa torre, nostrum propium, quod habemus in comitatum Barchinonense, in Maretima, in termino de Primiliano".²⁵⁷ Malgrat això, apareix coetàniament descrita com un castell en un altre document datat també en el 989, en que el mateix bisbe Vives atorga testament abans d'anar-se'n a Roma, es cita entre els llegats deixats "...cum ipso castro qui est in Primiliano."²⁵⁸

Durant el segle XI, apareix en la documentació, una propietat a Premià anomenada Mas Soler, que hom identifica amb la casa forta de Premià. Aquesta casa, l'11 de març del 1163, pertany a Sança Bell-lloc, que junt als seus fills, la dóna, a la seva filla i germana respectivament.²⁵⁹ Anys més tard, el 8 d'agost del 1197, apareix el mas Soler com una possessió d'una branca lateral dels senyors del castell de Vilassar. Guillem de Sant Vicenç i la seva dona Guillelma, el van empenyorar per cobrir els 700 sous que devien a Guillem Armengol.²⁶⁰ Més tard, el 1201, el van cedir al seu fill Berenguer de Sant Vicenç²⁶¹. La domus de Premià va ser venuda en una data no coneguda per Berenguer a Pere Arnau de Vilella. Al cap d'un temps, el 30 de gener de 1295, el fill de Berenguer, Guillem Francesc de Sant Vicenç, la va recuperar, mitjançant un procurador, Simó de Vic, el qual va prendre possessió pel mateix preu que no és especificat.²⁶² Aquest canvi de propietat duraria poc, ja que el 6 de febrer del mateix any, els Sant Vicenç se'n van tornar a despendre i va ser venuda a Pere Ferrer de Vic, canvista de Barcelona per 12.000 sous dels 22.000 en que estava valorada la finca, amb la condició, signada el dia 20 de febrer, de que podria ser readquirida pels Sant Vicenç si li tornava els diners en el termini de dos anys. En cas contrari, li hauria d'acabar de pagar els 10.000 sous restants.²⁶³

L'any 1325, la domus tornava a estar en propietat dels Sant Vicenç, ja que en la donació d'una borda del terme de Cabrera a Raimon Cabot, Francesc de Sant Vicenç s'intitula "*dominus castri de premiano*". A l'igual que en altres documents posterior del s.XIV.²⁶⁴ L'any 1384 Bernat de Sant Vicenç va donar "...totam ipsam domum de Premiano et totam etiam domum sive quadram vocatam de Capraria..." a Arnau Marquès, senyor del Castell de la Roca. El rei Pere III va confirmar l'any següent la donació efectuada.

²⁵⁶ .- AHPB: sig. 34/21 not. Berenguer Ermengol, llibre de testaments (1385-1405) f.121v-125r 2-XII-1399. OLIVA, 2006, p.211.

²⁵⁷ .- ACB: Liber II Antiquitatum, núm 472 f. 162 b-c . FÀBREGA, 1995, p.391-392, doc. 184.

²⁵⁸ .- ACB: Lib. I Ant., núm 46, f.23d-25b . FÀBREGA, 1995, p.407-410, doc. 199.

²⁵⁹ .- ACB: Lib. II Ant., doc. 491.

²⁶⁰ .- ACB: Lib. II Ant., doc. 495.

²⁶¹ .- ACB: Lib. II Ant., doc. 492.

²⁶² .- ACB- 4-93-20. BAUCCELLS,1987, p.109, doc.7 (253).

²⁶³ .- ACB- 4-93-24. BAUCCELLS, 1987, p.110-111, doc.14 (260).

²⁶⁴ .- CATALÀ, 1990b.

Sembla que el mas estaria enrunat a finals del s.XV, ja que en una venda d'una terra efectuada per Antoni Orriols a Bernat Borrell el 25 de novembre del 1470, s'esmenta que es troba situada en "... el lloc anomenat lo castell".²⁶⁵ També en les afrontacions del terreny apareix "el torrent del castell" que a partir del 1663 apareix amb el topònim de Sant Sebastià.

La casa forta de Premià estava situada en el lloc on actualment hi ha el cementiri i no en resta cap vestigi.

2.2.- L'obra pública i la continuïtat de les velles fórmules tradicionals.

Tal com hem presentat, la irrupció d'aquests nous promotors a la comarca del Maresme, representa la introducció de les noves fórmules gòtiques en aquest territori. Malgrat tot, aquestes noves fórmules estètiques penetraran amb un caràcter més aviat puntual, que afecta principalment a les seves residències i en menor mesura a la construcció de recintes funeraris de caràcter privatiu d'aquestes famílies, molts d'ells situats a Barcelona, i a la dotació d'objectes litúrgics per exterioritzar en aquest fast el seu poder econòmic. El territori controlat de la seva jurisdicció servirà principalment per la provisió de rendes i com un espai rural i agrícola. La població que vivia principalment en masos dispersos al voltant de la sagrera parroquial o en masos isolats al voltant de les terres de conreu anirà també adoptant lentament, a mida de les possibilitats, la nova estètica gòtica. La majoria de masos presenten molt pocs elements d'escultura arquitectònica, que en la majoria dels casos, es circumscriu a la decoració d'alguna de les finestres de la façana i a la decoració d'algunes mènsules de les portes interiors. Aquest fet segurament obeeix a la seva funcionalitat pràctica com a lloc d'habitatge; a la poca capacitat econòmica dels seus llogaters i a la manca d'interès per embellir aquest tipus d'edificis per part dels seus propietaris ja que havien de ser ocupats pels seus tinents.

1.- Les viles de sagrera

Ja hem esmentat en el primer capítol que, des de la conquesta carolíngia, la pauta d'organització del territori que tracta el present estudi, es va anar definint a partir de les jurisdiccions parroquials, constituïdes per una sèrie de masies disperses al voltant d'una església i el seu cementiri. Aquests espais estructurats a partir de la sagrera, van esdevenir un espai protegit, on la gent procurava guardar-hi els béns i les riqueses per evitar-ne el saqueig²⁶⁶ i l'espai funerari on s'enterraven els difunts. La seguretat que oferia aquest espai va generar la construcció de sitges o bé cellers per guardar-hi les collites i d'aquí bé el topònim de celleres per les quals també és coneixen. La violació d'aquests àmbits es solia castigar amb penes severes com l'excomunió.²⁶⁷

²⁶⁵.- APSPP :*Manual de 1470-1506*, fol.1 AHCB: Mas: Notes històriques., vol. XIX, doc. 1470/XI/25.

²⁶⁶.- En el cas del Maresme la perduració de les Sitges com a sistema d'emmagatzemen de queviures i relacionats amb les sagreres parroquials ha estat estudiat per Grup d'Amics de l'Art Romànic, 1993

²⁶⁷.- L'origen d'aquesta protecció va sorgir amb l'objectiu d'evitar les violències feudals i va ser instaurada per Oliva, abat de Ripoll i Cuixà, el qual va convocar el 21 de maig 1027 a Toluges (Rosselló) la primera reunió de pau i treva que va comptar amb la presència de nobles catalans i gent del poble del bisbat d'Elna. Com hem avançat, la trobada es va fer amb el propòsit de fer desaparèixer o limitar les violències feudals. Aquesta assemblea establia la treva des de l'hora de la nona dels dissabtes fins a la prima dels dilluns i la protecció dels eclesiàstics i famílies que fessin camí cap a les esglésies. La pau prohibia assaltar i violar l'església, i també les cases construïdes dins un circuit de trenta passes: «*que ningú gosi assaltar ni violar les esglésies ni les cases posades dintre un circuit de trenta passes (...)* El

L'origen dels pobles de sagrera al baix Maresme els hem de cercar a l'època romana, com una perduració de vil·les de l'àrea rural de *Baetulo* i *Iluro* que durant la crisi del s.III van anar absorbint la població que emigrava de les ciutats en decadència. Oriol Olesti en el seu estudi sobre el territori rural d'*Iluro*,²⁶⁸ intenta detectar la parcel·lació del cadastre que segueix el procediment de la centuriació romana al Maresme.²⁶⁹ En aquest treball mostra que la distribució de les necròpolis i centres de culte tardoromans (divinitats de camí, altars al déu "Terme"...), estan ubicats en punts significatius de la xarxa cadastral (encreuaments, prop del *limites*...). En el seu estudi, identifica nombroses parròquies, cementiris i ermites documentades des del s.IX, que es troben en punts significatius del cadastre i que impliquen una perduració cristianitzada d'aquests llocs d'hàbitat romà. Alguns dels nuclis urbans del Maresme també guarden en la documentació del s.X, un topònim relatiu al passat d'una vil·la agrícola, com els topònims de *vila Alela* - Alella (963), *vila Tizana*, - Tiana (989); i a Argentona trobem el topònim de *vila Pins*, per referir-se a Can Pins (981) per citar-ne alguns exemples.

Aquestes vil·les o cases de camp romanes, després de l'antiguitat tardana, presentarien una diversitat evolutiva, que ha estat estudiada a nivell català per Assumpta Serra,²⁷⁰ i en el baix Maresme en un anterior treball presentat per mi mateix.²⁷¹ En primer lloc, un determinat tipus de vil·la evolucionaria com a centre d'una població dispersa alt-medieval que donaria origen a una població concentrada a l'època baix medieval. Seria el cas de *Villa Azari* (Vilassar de Dalt amb la parròquia de Sant Genís) o *Villa Primiliano* (Premià amb la parròquia de Sant Pere). Un segon cas evolutiu, es configuraria en una vil·la que esdevindria l'eix central d'una població dispersa alt-medieval, però no evolucionaria en una població concentrada a l'època baix medieval, sinó que es quedaria com a vilatge. Serien els casos de la *Villa Agello* (actual veïnat d'Agell a Cabrera) o la *Vila de Mata* i la de Valldeix a Mataró. El tercer model evolutiu, respondria a la vil·la que es cristianitza i continua com una simple capella rural annexa a un mas, com els exemples de Santa Anastàsia de Premià o Sant

qui ho fes o ho hagués fet, si no anés a penedir-se'n i a esmenar-ho a plena satisfacció de la santa mare Església (...) en l'espai de tres mesos, sigui excomunicat del cercle de l'Església i de la comunitat dels cristians (...) Si no fan cas de l'excomunió, passats els tres mesos seran condemnats a l'anatema, això és, perduts com Judes traïdor». Anys després, en una reunió efectuada el 8 d'abril de 1115 al palau comtal entre l'arquebisbe Sant Oleguer (1115-1137), el bisbe de Vic Ramon Gaufred (1109-1146) i el bisbe de Girona Berenguer Dalmau (1113-1145) amb el comte Ramon Berenguer III, disposen que "d'aleshores endavant ningú no envaïxi cap església o cases del seu voltant fins trenta passos, llevat del bisbe o canonges als quals estigui subjecte l'església, per expel·lir d'allà algun home excomunicat". En els seus inicis, les assemblees de pau i treva eren dues reglamentacions diferents i pretenien limitar i posar fi a les violències feudals. La "pau de Déu" era el dret de refugi que concedia l'església a les persones i les propietats dins un territori protegit. La "treva" era la suspensió de les lluites i conflictes durant un període prefixat també per l'església. Aquests períodes cobrien la Pasqua i la Pentecosta. La violació dels acords i de les sancions acordades per les assemblees era castigada amb penes canòniques molt greus com l'excomunió. Aquesta institució es va estendre per tota l'Europa feudal, amb el comte Ramon Berenguer I, l'any 1064, aquests acords es van incorporar als Usatges. Sobre la Sagrera, es pot consultar l'article de KENNELLY, 1968; BONNASSIE, 1981, vol II, p. 110-112, i ABADAL, 1986, vol. 2, p.263-272. En el cas del Maresme la perduració de les sitges com a sistema d'emmagatzemen de queviures i relacionats amb les sagreres parroquials ha estat estudiat per GRUP D'AMICS DE L'ART ROMÀNIC, 1993: PLADEVALL, 1989, p.47-49.

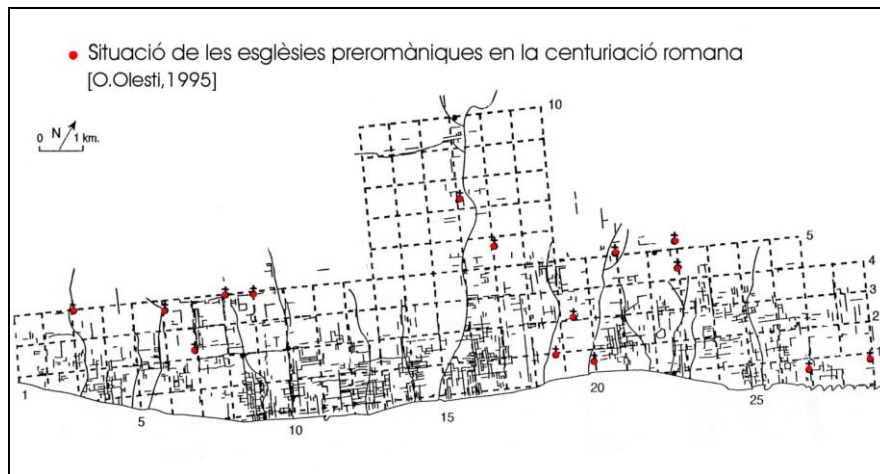
²⁶⁸.- OLESTI, 1995, p.276-281.

²⁶⁹.- La centuriació és una forma de parcel·lar el terreny en època romana a partir de unitats geomètriques de 200 jovades. Cada jovada era la terra que una parella de bous podia llaurar en un dia. Aquesta divisió era realitzada a partir de la projecció dels *decumanus* i *cardus* de la ciutat.

²⁷⁰.- SERRA, 2003.

²⁷¹.- GRAUPERA, 2000, p.35-36 i p.43.

Romà de Tiana i finalment tindríem aquella vil·la que esdevé simplement un mas o unitat d'explotació agrícola des de l'època alt medieval fins l'actualitat, com el cas de Torre Llauder entre molts altres.

La configuració urbanística de les sagreres des de l'època carolíngia, com podem suposar, es va anar gestant en un procés lent.²⁷² Les característiques generals de les sagreres o celleres van estar descrites per Jordi Bolòs i es poden sintetitzar en l'existència d'una església parroquial com a element central, juntament amb un recinte cementiri. La sagrera es defineix per un radi de 30 passes del àmbit circumdant de l'església, fet que provoca una estructura en planta de forma arrodonida, ovalada o rectangular, que s'adapta a la topografia i a les condicions del terreny del lloc. A l'entorn d'aquest nucli i a redós seu, s'hi aniran afegint diversos habitatges, a vegades en una primigènia estructura de carrers. Dins d'aquest espai, en alguns casos, també s'hi ubicarà una casa forta com a element de defensa.²⁷³ En el Baix Maresme, segurament per motius defensius,²⁷⁴ aquests pobles de sagrera s'estructuren bàsicament a una certa alçada de la serralada litoral, allunyant-se de la costa, on solament hi podrem trobar les cabanes o botigues de pescadors.²⁷⁵

²⁷².- FARIAS, 1993, p.81-121; BONNASSIE, 1994, p.68-79; CATAFAU, 1998.

²⁷³.- BOLÒS, 1998, p..77-86.

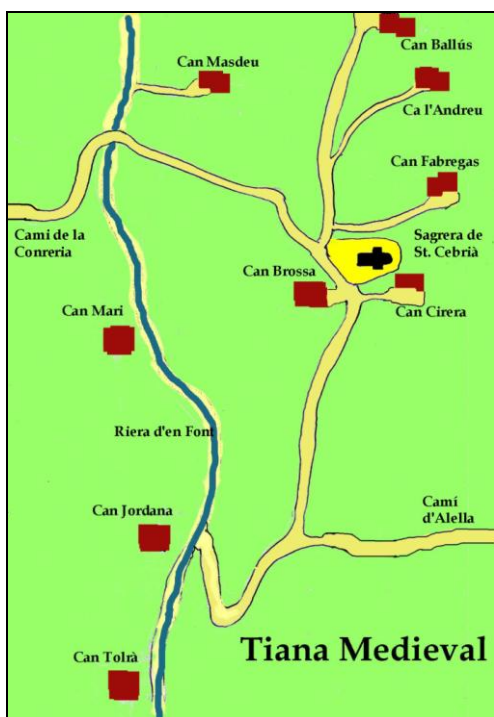
²⁷⁴.- Un dels problemes existents durant la part inicial d'aquest període, en la zona del Baix Maresme, van ser les incursions sarraïnes que podien venir per mar o per terra. La més important es va produir a l'estiu del 815, quan l'emir *al-Hakam I* va enviar un exèrcit dirigit pel seu oncle '*Abd Allah*' amb l'objectiu de recuperar Barcelona, però va fracassar. Els atacs musulmans prenen la forma de ràtzies, es a dir, atacs ràpids a l'estiu que tenien per objectiu la destrucció i el saqueig. La proximitat del Baix Maresme amb Barcelona, la seva situació costanera i la seva estructura orogràfica de terra de pas des del Tordera al Pla de Barcelona, fa que el Baix Maresme es veies afectat forçosament per les ràtzies. Hi ha documentades ràtzies en els anys 841 o 842, 845 o 846, 850 i 856 o 857 i continuaren durant tot el s.IX i X. També, com hem dit, la situació marítima de la comarca feia possible que la inestabilitat d'un atac sarraí pogués venir també per via marítima, aquest és el cas del que dirigí l'almirall musulmà *Ibn Hamona* l'any 935, el qual atacà provenint del golf de Lleó les ciutats de Maçanet, Malgrat i Barcelona. (GRAUPERA 2001, p.62)

²⁷⁵.- Un dels problemes existents durant la part inicial d'aquest període, en la zona del Baix Maresme, van ser les incursions sarraïnes que podien venir per mar o per terra. La més important es va produir a l'estiu del 815, quan l'emir *al-Hakam I* va enviar un exèrcit dirigit pel seu oncle '*Abd Allah*' amb l'objectiu de recuperar Barcelona, però va fracassar. Els atacs musulmans prenen la forma de ràtzies, es a dir, atacs ràpids a l'estiu que tenien per objectiu la destrucció i el saqueig. La proximitat del Baix Maresme amb Barcelona, la seva situació costanera i la seva estructura orogràfica de terra de pas des del Tordera al Pla de Barcelona, fa que el Baix Maresme es veies afectat forçosament per les ràtzies. Hi ha documentades ràtzies en els anys 841 o 842, 845 o 846, 850 i 856 o 857 i continuaren durant tot el s.IX

Les sagreres de població dispersa: Tiana, Llanereres, Montalt, Canyamars i Òrrius

Aquesta primera tipologia la podem definir com un poble de sagrera caracteritzat per un nucli poblacional que presenta l'església parroquial amb el seu cementiri com a centre i en què les cases configuren un petit veïnat de cases disperses on s'inclou la casa rectoral. La resta de la població apareix també disseminada en masos i masies en la resta del territori, comunicant-se per una xarxa de camins, constituïts moltes vegades per les rieres, que les uneixen amb l'espai de la sagrera. D'aquesta tipologia, en podem citar com exemples els termes parroquials de Sant Cebrià de Tiana, Sant Pere de Premià, Sant Andreu de Llanereres, Sant Vicenç de Montalt, Sant Esteve de Canyamars i Sant Andreu d'Òrrius.

L'origen de la població de Tiana el tenim documentat des de l'època romana a partir de nombroses troballes arqueològiques que evidencien l'existència de diferents *vil.lae* de l'àrea d'influència de la ciutat romana de *Baetulo* (Badalona).²⁷⁶ Segons Padrós, el nucli urbà actual tindria l'origen a partir d'una d'aquestes vil·les, que es podria situar entre els masos de Can Fàbregues, Ca l'Andreu i Ca'ls Frares i mantenint una vida activa des segle I a.C. fins la seva suposada destrucció durant el s.IV.²⁷⁷ El lloc de *Tizana* apareix documentat per primera vegada el 16 de març del 989, en la venda d'una vinya al comtat de Barcelona, per part d'Esteve a Bernat per 6 mancusos.²⁷⁸ Més tard, aquest topònim apareix documentat el 27 d'abril del 1001 quan Guimera, Igiga, Ermesindo i Sera donen al monestir de Sant Cugat del Vallès, les seves propietats situades al terme de *Tizana*.²⁷⁹ Aquest topònim que en la

La parròquia de Sant Cebrià de Tiana, actualment ermita de l'Alegria amb els masos dispersos de Ca l'Andreu, Can Brossa i Can Mari.
[J.Graupera]

Mapa de Tiana Medieval
[J.Graupera]

i X. També, com hem dit, la situació marítima de la comarca feia possible que la inestabilitat d'un atac sarraí pogués venir també per via marítima, aquest és el cas del que dirigí l'almirall musulmà *Ibn Hamona* l'any 935, el qual atacà provenint del golf de Lleó les ciutats de Maçanet, Malgrat i Barcelona. (GRAUPERA 2001, p.62)

²⁷⁶.- PREVOSTI, 1981b, p.196-231.

²⁷⁷.- PADRÓS, 1961.

²⁷⁸.- ACB. *Diversorum A*, núm.2385.

²⁷⁹.- ACB. *Liber II Antiquitatum*, núm.935, fol.312.

documentació medieval apareix com *Vil.la Tiziana, Tizana o Tissana* fa referència al mateix passat romà de la població, com a vila rústica. La població de Tiana, que en el fogatge del 1358, contenia 61 focs,²⁸⁰ apareix configurada com una població de masies disperses al voltant de la sagrera, que encara es pot observar al voltant de l'antiga parròquia, l'actual ermita de l'Alegria prop del cementiri. Aquestes masies han arribat molt transformades a nosaltres, ja que han estat habitades de forma continuada. Les masies es disposen de forma disseminada al voltant de la riera, sense configurar a l'època medieval cap nucli urbà. Algunes d'elles encara conserven diversos elements gòtics d'escultura arquitectònica, com el cas de Ca l'Andreu, Can Marí, Can Fàbregas, Can Jordana o Can Galceran, Can Ros o Can Sentromà de la Vila, Can Met, Can Vilà, Can Gaetano, la casa Alta, Can Santromà i de la zona de Montgat, Ca l'Alzina. De totes elles, cal destacar la masia de Can Fàbregas que manté intacta una torre quadrada annexa, una finestra gòtica amb arc conopial del s.XV i un portal rodó adovellat.²⁸¹ El barri mariner de Tiana, que acabaria esdevenint la població de Montgat, apareix documentat el 11 d'octubre del 1204, quan Ramon de Caneto, el seu germà Pere i al seva filla, retornen al monestir de Sant Cugat del Vallès una olivera. El cambrer de Sant Cugat, Ramon Pontons estableix als mateixos la meitat de dita olivera situada al comtat de Barcelona, a la parròquia de Sant Cebrià de *Tiziana* prop de la via que va a Montgat, sota les cases dels mariners "*domos de marinos*".²⁸²

En el terme municipal de Llanerers si ha documentat des d'antic diverses restes romanes que evidencien una zona poblada per *villae* de l'àrea rural d'Iluro, les més importants de les quals corresponen a la vil·les conegudes com "El Morrell" i Can Sans.²⁸³ Aquest nucli poblacional apareix esmentat documentalment, l'any 988 amb el topònim de *levandarias*, en una venda d'una vinya.²⁸⁴ En el terme hi constaven diverses propietats pertanyents al monestir de Sant Pol²⁸⁵ i a la catedral de Barcelona.²⁸⁶ A nivell jurisdiccional, depenia del castell de Mataró, fins que, a finals del s.XV, s'integrà a la baronia del Maresme de Pere Joan Ferrer. L'any 1480, el rei Ferran el Catòlic la va incorporar a la corona, juntament amb Mataró, i es convertí en *carrer* de Barcelona. A nivell eclesiàstic tenia com a sufragànies les parròquies de Sant Vicenç de Llanerers (o de Montalt) i Caldes d'Estrac. El 1543, el rei Carles I va signar el privilegi,²⁸⁷ confirmat per Felip II l'any 1552 a les Corts de Montsó, pel qual les parròquies de Sant Andreu i Sant Vicenç de Llanerers podien constituir el seu propi ajuntament o universitat independents de Mataró i escollir els batlles respectius.²⁸⁸

Inicialment, el poble estava format per nombroses masies disseminades pel sector muntanyós del terme, presidides per l'antiga església parroquial o església vella, conservada dins el recinte del cementiri actual. La construcció del poble modern a la plana, prop de la nova parròquia des del s.XVIII, ha permès deixar intacte el nucli antic, on encara hi podem rastrejar la sagrera, integrada per l'edifici parroquial, el cementiri i la masia rectoral, sense cap més edificació que configuri un nucli urbà. De les masies disseminades pel terme, algunes han conservat elements gòtics a les façanes com Can Cabotí, l'esmentat edifici de la

²⁸⁰.- IGLESIES, 1971, p.17.

²⁸¹.- BONET, 1983, p.69.

²⁸².- ACB: *Liber I Antiquitatum*, núm.940, fol.313.

²⁸³.- PREVOSTI, 1981b, p..501-512.

²⁸⁴.- ACA Script. de Ramon Borrell II, doc. 48.

²⁸⁵.- PELLICER, 1888.

²⁸⁶.- BAUCCELLS, 1987, p.135-147.

²⁸⁷.- ACA: *Registre de cancelleria, Diversorum Sigilli Comunis, XIV, fol.54.*

²⁸⁸.- ACA: *Registre de cancelleria, Diversorum Princep Felip (1551-1554) fol.224.*

rectoria vella, Can Catà de la Vall i Can Berenguer. L'edifici més interessant de tots ells, és el de Can Lloreda amb diferents finestres gòtiques amb llindes i arcs esculpits a la façana datables entre el s.XV i s.XVI. En el territori costaner, s'hi va erigir, des del s.XIV, un petit nucli de pescadors al voltant de la parròquia de sant Pere del Morrell, que no va arribar a esdevenir mai un municipi independent com ho van ser altres pobles de mar (Premià, Vilassar....).

El poble de Sant Vicenç de Llanerres o de Caldes, des del 1935 anomenat de Montalt, formava part dels límits jurisdiccionals del castell de Mataró dins el comtat de Barcelona.²⁸⁹ Els seus límits comprenien l'antiga jurisdicció del castell de Montalt, que estava situat al cim del Montalt i que únicament apareix documentat en el s.XI.²⁹⁰ El nucli urbà es va anar definint per una sèrie de masos dispersos al voltant de la sagrera de l'església parroquial. En el nucli històric, encara podem trobar edificis i masies notables, com la masia de Can Ramis (o Can Coll) situada a pocs metres de l'edifici parroquial i que presenta finestres gòtiques a la façana i una torre quadrada situada a l'angle de migjorn de l'edifici. També la casa La Mongia, i Can Brunet conserven la seva torre. L'any 1543, l'emperador Carles V va concedir el privilegi de separació a les dos parròquies (Sant Vicenç i Sant Andreu de Llanerres) perquè poguessin desunir-se de Mataró i tenir consell municipal propi, concessió confirmada l'any 1577 pel seu fill Felip II a les corts de Montsó.

El nucli de sant Esteve de Banyamars es troba en el sector oriental del terme a la riba dreta de la riera homònima i encara ara és un nucli depenent de la població de Dosrius sense independència municipal. En els fogatges, solament apareix citat de forma independent a aquesta parròquia en el 1378 amb 17 focs.²⁹¹ Aquest nucli estaria format per una sèrie de masies disperses al voltant de la sagrera parroquial, i repartides al llarg de la riera de Banyamars. D'aquestes masies cal destacar Can Banyamars, situada al poble prop de l'arribada de la carretera de Dosrius. La casa es troba tancada per un pati amb dos portals d'accés i presenta un portal amb llinda recta i diferents finestres gòtiques. D'aquest mas en va ser fill, Joan de Banyamars, pagès de remença i autor d'un regicidi frustrat contra el rei Ferran II. El 7 de desembre de 1492 va donar un cop d'espasa al coll del rei, en el moment en el qual sortia de la capella del Palau Reial Major de Barcelona, i li feu un tall que va necessitar de set punts de sutura. Com a càstig fou executat pocs dies després.²⁹² Dins aquest nucli agregat del terme, hi ha altres masies que també conserven els finestrals gòtics com les de

²⁸⁹ .- El 8 de desembre del 1016 en una venda que van fer Raimon i el seu germà Guitard, fills de Godfred de Toldell, d'un senyoriu i heretats que posseïen en el terme del castell de Montalt als cònjuges Arnust, anomenat Lupó i Riquelda, apareix esmentat per primer cop el castell "*...Et est hec omnia, superus resonat, in comitatum barchinonensem, in val de Duorios, in termino de castro de Monte Alto, in Vila Fontanilis*" Després d'esmentar els límits del terreny venut, s'esmenta l'existència d'una torre en el cim del Montalt, "*Quantum in ipsas afrontaciones includum sic vindimus vobis in ista hec omnia ipsa turre de Castro Monte Alto...*". (ACA: Berenguer Ramon I, núm.1. Transcrit per Fita, 1905, P83-84). L'existència del castell de Montalt ja no apareix més en la documentació conservada. En el 1042 en la venda que va efectuar Adaleis, esposa de Guillem de Castellvell, d'aquest senyoriu al seu fill Ramon, ja no es menciona el castell de Montalt, sinó el de Mata: "*...in kastrum que dicunt Mata ubi dicunt Llanerres*". En els límits de les terres venudes apareix "*...de aquilonis vero in comitato gerundensis sive ad ipsa olzina comtali et vadit per montem nigro (Montnegre) et pergit ad Arens (Arenys) et vadit per torrente malo (Torrentbó) vel per ipsas kalles usque in littore maris*" (ACA: Berenguer Ramon I, núm.44 .Transcrit per Cuadrada, 1988, P360). Això indica que els territoris del castell de Montalt van ser dividits pel castell de Mata i el castell de Dosrius i la torre ja no deuria funcionar com a tal. (GRAUPERA, 2000b)

²⁹⁰ .- CARRERAS, 1905.

²⁹¹ .- IGLESIES, 1971, p.31.

²⁹² .- MARFÀ, 1986. p.25-32.

Can Gel, Ca l'Homs, Can Rimblas, Can Pruna, Can Llibre, Can Rogent, Can Farrerons i Can Cot.

El terme de Sant Andreu d'Òrrius es troba dins una petita vall en la Serralada Litoral oberta vers el nord-est. Com en altres casos del Maresme, Òrrius tindria un possible origen en una *vil.lae* romana. La situació d'aquesta casa rural romana, es avui dia incerta, malgrat la troballa de restes romanes en el terme, poc significatives, per exemple a Can Tarascó, al S.O. del terme, en el poble, al N.O. d'Òrrius i al començament de la Riera de Pins.²⁹³ Padilla, en les excavacions efectuades l'any 1982 a l'església parroquial de Sant Andreu, detecta fragments de *tegulae* reutilitzada en el mur de l'altar presbiterial preromànic, que segons ell, provenen d'una *vil.lae* propera.²⁹⁴ El mateix topònim *Vila de Orreos* identifica una part dedicada a graner d'una *vil.lae* romana. Com en altres indrets, aquesta lloc habitat dedicaria una de les seves sales al culte cristià, que passaria a convertir-se més enllà de la recuperació del s.X en l'església parroquial d'Òrrius. La documentació més antiga que esmenta la vila és un text datat el 8 d'abril del 974.²⁹⁵ Òrrius en època medieval pertanyia a diverses jurisdiccions. A nivell eclesiàstic, la parròquia de Sant Andreu era sufragània de la parròquia de Sant Julià d'Argentona i a nivell civil, els masos d'Òrrius estaven dividits entre diferents dominis; el primer era el priorat de Sant Pere de Clarà, dins el terme d'Argentona i amb una estreta relació amb els senyors del castell de Sant Vicenç de Burriac i de Vilassar; la resta dels masos del terme depenien del castell de la Roca. També existia la casa alouera dels Cabanyes, els quals a part de masos i terres tenien el benifet de l'ermita de Sant Bartomeu de Cabanyes. A més tenien propietats a la zona el monestir de sant Marçal del Montseny del Bisbat de Vic, dels quals els Famades n'eren feudataris. Alguns vilatans d'Òrrius, capitanejats per Guillem de Sant Vicenç i Bernat de Riudemeia, van tenir un paper destacat en la conquesta de Mallorca de l'any 1229, fet que va portar al rei Jaume I i al seu fill Pere a atorgar a la vila el privilegi de no ser venuda mai i que els seus habitants i les seves franqueses restessin unides a la Corona a perpetuïtat. Aquesta promesa portaria anys enllà a diferents enfrontaments entre els vilatans i la corona, ja que el rei no va respectar aquesta resolució per la necessitat de finançament de la corona. Primerament, l'any 1343, el rei Pere III va vendre el castell de la Roca a Pere Marquès incloent-t'hi el terme d'Òrrius.²⁹⁶ Un any més tard, va concedir de nou el privilegi de lluisió als vilatans dels termes de La Roca, Llerona, Órrius i Granollers per tal de passar altre cop a jurisdicció reial a canvi del pagament de 15.000 sous. Aquests per assegurar-se la independència definitiva del feudal van integrar-se també al carreratge de Barcelona. Malgrat això, el 1382, els procuradors del rei van revendre el mer i mixt imperi del castell de la Roca a Pere Arnau per 30.000 florins. El 1385 aquestes poblacions van tornar a demanar al rei la redempció del feudal, mitjançant un plet que van perdre i que es va resoldre a favor de Pere Arnau el 5 de juny del 1385. D'aquesta manera, el 1387, el marquès Pere Arnau prestà homenatge al rei Joan I per la jurisdicció del castells de la Roca i els seus termes, entre ells la població d'Órrius. Aquesta jurisdicció passà en poc temps per diverses mans. El 2 de gener del 1393, el bisbe de Barcelona Ramon de Exales i el capítol de la catedral van comprar l'esmentada jurisdicció, la qual el bisbat va retornar un altre cop al rei. Finalment, el 13 de juny del 1405, Ramon de Torrelles la va comprar pel preu de 3046 sous, prestant homenatge al rei Martí el 27 de juliol del 1405,²⁹⁷ El 8 de gener del 1489, aquests censos i drets, van ser lliurats pel rei a Jaume Tarascó de la

²⁹³.- D'aquestes restes en parlen PREVOSTI, 1981a, p.213. La informació presentada és extreta de RIBAS, 1952.

²⁹⁴.- PADILLA-VIVES, 1983, p.44.

²⁹⁵.- ACA: *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, doc.106.

²⁹⁶.- AHCB: Mn Mas, *Notes històriques ...*, vol.XIX, p.126-128.

²⁹⁷.- ACA: *Llibre de Enagenacions del Reial Patrimoni*.

parròquia de Sant Andreu d'Órrius, posseïdor útil dels masos Tarascó, Lladó i Vilamajor, situats a dita parròquia i terme.²⁹⁸

En el terreny eclesiàstic, ja consta des del s. XIV que els veïns d'Órrius desitjaven la independència parroquial d'Argentona, fet que els va oposar diverses vegades amb al rector. No va ser fins l'any 1579 quan apareixen una sèrie de queixes per part dels parroquians d'Órrius per demanar la independència definitiva. Aquests deien que la distància entre Argentona i aquesta població era tan considerable que durant l'hivern i en època de pluges o mal temps es feia molt difícil que els capellans d'Argentona pugessin arribar-hi amb certa facilitat per celebrar els oficis divins. Les queixes van arribar al bisbat, el qual es va decantar per consumir la independència de les dues parròquies, fet que no es degué produir ja que el 1601 encara es produeixen més queixes dels parroquians degut a què la independència amb Argentona no s'havia consumat. No serà fins el 1683, en què l'església d'Órrius consta ja com plenament independent de Sant Julià d'Argentona.

La població de Sant Andreu d'Órrius centra una vall que s'estructura mitjançant diversos torrents, com els de la Font del Sot, de Céllecs o de can Nauri, de Can Fumades, de la Rambleta, de la Pallota, de Coll de Porc i de Can Blanc, que desemboquen a la riera d'Órrius o de Riudemeia que esdevé afluent de la riera d'Argentona. Entre els cims destaquen el turó de Céllecs (535 mts. d'alt) a l'extrem de ponent del terme i el turó d'Aquenza (375 mts) a l'extrem de llevant. El nucli inicial de la població apareixerà protegit per la sagrera parroquial, amb els masos dispersos prop de l'església formant veïnats; així tenim el veïnat de la Plaça, integrat pels masos de Can Vinyamata, Ca l'Argent, Can Joanet i Can Conill sense formar carrers ordenats; el veïnat del Prat, prop de la rectoria, amb els masos de Can Triador i Can Prat de Dalt; el veïnat de Clarà, enfront de l'església, amb els masos de Can Famades i can Jordi; el veïnat de Sant Andreu, amb el mas Lladó i el veïnat de Cabanyes amb el mas Cabanyes de Dalt, actualment en ruïnes. Tots ells documentats i amb restes del s.XIV i XV. En els primers fogatges, no consten els focs d'Órrius. La primera relació de població, apareix el 1378 amb 5 focs.²⁹⁹

Les sagreres de població semidispersa: Alella, Cabrera, Premià i Teià

Aquesta tipologia, es caracteritza per la sagrera parroquial, que es continua definint pel nucli principal amb l'església, cementiri i casa rectoral, que es veurà complementat per l'aparició de diversos masos molt propers configurant un primitiu embrió urbà però sense formar encara cases amb carrers. En son exemples les parròquies de Sant Feliu d'Alella, Sant Feliu de Cabrera, Sant Pere de Premià i Sant Martí de Teià.

El terme d'Alella apareix documentat per primer cop, el 29 de juliol del 976, en les afrontacions d'una peça de terra, dins del comtat de Barcelona en el lloc anomenat *Primiliano* (Premià), venuda per Adaltruda a Isembert i la seva muller per 30 sous. A ponent aquesta finca llindava amb el terme d'*Alela*.³⁰⁰ El territori d'Alella no pertanyia a les senyoria jurisdiccional del castell de Vilassar sinó que depenia directament dels comtes-reis. Malgrat això, dins els seus termes, alguns senyors i monestirs tindran alous en propietat, com el monestir de Sant Cugat del Vallès, la Canonja de la Santa Creu i Santa Eulària de Barcelona i altres famílies nobles com els Montcada i els Plegamans, per citar-ne algun exemple.³⁰¹ Cap

²⁹⁸.- AHCB: Mas: *Notes històriques ...*, .vol.XVI, p.171 v

²⁹⁹.- IGLESIES, 1971, p.31.

³⁰⁰.- ACB: *Liber II Antiquitatum*, doc.455.

³⁰¹.- El 1225 en Guillem de Montcada va vendre a Ramon de Plegamans tot el que tenia a la parròquia de Sant Feliu d'Alella (MAS, 1909, p.6).

a finals de l'alta edat mitjana, la monarquia va començar a tenir dificultats econòmiques, i es va vendre algunes de les jurisdiccions pròpies per tal d'incrementar els ingressos. Així el 1353, el rei Pere III va vendre la parròquia d'Alella a Pere *de Plano* (Desplà). Aquesta dependència total amb els Desplà no va durar gaire, però, i el poble d'Alella es va redimir de la dependència del feudal el 1366 incorporant-se altre cop a la corona. Malgrat això, els senyors de la casa d'Alella podien percebre com a privilegi el terç dels delmes parroquials, fins entrat el segle XIV.³⁰² És d'aquí que ve el de nom la "Casa del Terço" o les Quatre Torres que rep el mas dels Desplà. El nucli poblacional d'Alella neix en la confluència de dues rieres, la Coma Clara i la Coma Fosca que s'ajunten a la part sud de la població i que conformen la riera d'Alella. Una bona part de la població és dispersa, amb masies isolades en els marges de les rieres des de la serralada fins el mar. La parròquia i el cementiri formaran la sagrera que proporcionarà seguretat i donarà origen al casc urbà de la població, on es començaran a concentrar algunes de les principals masies sense formar una distribució ordenada per carrers. De les principals masies escampades entre les rieres en tenim forces de documentades a l'edat mitjana, però la majoria d'elles han estat molt reformades en èpoques posteriors i molt poques han conservat testimonis medievals. Podríem citar les ja esmentades casa del Terço i la masia de Can Sors. Els elements medievals que han estat conservats en alguns edificis sovint solen ser finestrals gòtics motllurats com els que podem trobar a Can Jonc, anteriorment Can Calm o Mas Font; a Can Coll antigament mas Tronat; a Can Bernardes, l'antic mas Garriga de la Coma o a Can Casals, remodelada en el s.XVIII conservant les finestres gòtiques. Altres masies han conservat l'antiga torre de defensa amb finestres motllurades com Cal Doctor, anomenat Can Pujades d'Amunt abans que tres generacions de metges li donessin el nom actual, i Cal Baró, antigament el mas Ferrer de la Torre, que va ser reformada el 1700 conservant la torre adossada per la nova propietària Llorença Soley.

La vall de Cabrera és un dels territoris del Maresme amb una història especialment dilatada.³⁰³ A partir del s.IX, a la part alta del poblat ibèric es van aprofitar algunes estructures ibero-romanes per bastir-hi el castell de Burriac, que va esdevenir el centre polític administratiu del Maresme central, juntament amb el castell de Vilassar. Burriac tenia jurisdicció, sobre les poblacions de Argentona, Cabrera, Vilassar, Premià i part d'Órrius i Mataró. L'any 894 ja es documenta la capella preromànica de Sant Vicenç a dalt del cim.³⁰⁴ El topònim de *Capraria* que apareix en els documents medievals, pot tenir el significat de

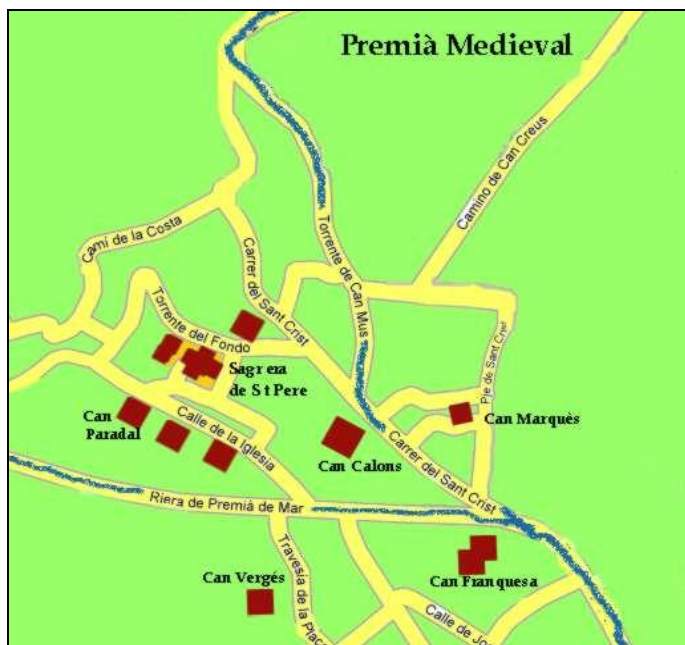
³⁰².- MAS, 1909, p.6.

³⁰³.- La vall va estar ocupada en l'edat antiga per la tribu ibèrica dels Laietans. El poblat de Burriac, un dels més importants de Catalunya en extensió, feia la funció de capital d'aquest territori i va estar ocupat des del s. VI a. C. Després del triomf romà en 2a guerra púnica (218-207 a.C.), l'estat romà va decidir controlar políticament els territoris de les tribus iberes. Aquestes per tal d'impedir-ho van iniciar una revolta l'any 197 a.C. en la qual participaren també els laietans, i que va ser sufocada pel consol Cató. A partir d'aleshores l'estat romà va decidir de construir un nou centre polític i administratiu romà en la Vall de Cabrera, que fos la residència tant del governador com del seus delegats. Aquest gran jaciment arqueològic al peu del poblat iber el coneixem avui dia amb els noms de Ca l'Arnau, Can Mateu i Can Benet. Tant el poblat iber de Burriac com aquest primitiu nucli romà es va anar abandonant de manera voluntària vers els primers decennis del segle I a.C., segurament a causa de la fundació de la nova ciutat més gran i més a prop del mar, que es va anomenar Iluro, avui dia Mataró. En època Baix Imperial, la Vall de Cabrera va continuant essent habitada per vil·les romanes com a centres d'explotació agrícoles. D'aquesta etapa es van descobrir unes restes arqueològiques a Can Modolell d'un santuari dedicat al deu oriental Mitra, que testifica encara la importància de la vall durant aquest període. Bonamusa - et alii, 1985.

³⁰⁴.- GRAUPERA, 2000a, p.81-86.

lloc per guardar-hi cabres o terra de cabres.³⁰⁵ Les referències més antigues sobre la demografia medieval del terme, els hem de buscar en el fogatge de 1358 amb 59 focs.³⁰⁶ Ja entrat el s.XV, les visites pastorals també ens donen dades demogràfiques. D'aquesta manera ens trobem que el 10 de desembre de 1413 ens descriuen una població de 55 parroquians "...constat habet quinquaginta parrochianos"³⁰⁷ i en la visita pastoral del 26 de juny de 1421 ens descriu "...quod ecclesia predicta sancti Ffelicis de capraria habet triginta quinque parrochianos".³⁰⁸ Finalment en el fogatge del 1497 es citen 38 focs.³⁰⁹ El document més antic conegut sobre el terme apareix el 3 d'agost de 1037 en la venda d'un alou consistent en una casa i les seves terres situades al comtat de Barcelona en la vila de *Capraria*.³¹⁰ La batllia de la vila va ser cedida pels senyors del castell a la família Fontanals que habitaven l'actual Mas Dalmases com a casa forta. Després d'haver mort Arnau de Fontanals l'any 1479 els habitants de Cabrera van aconseguir la jurisdicció plena del rei pel preu de 150 lliures.³¹¹ Aquesta independència es va acabar amb l'esmentat domini de Pere Joan Ferrer tot i que de la mateixa manera que altres poblacions del Maresme central es van deslliurar del poder feudal l'any 1480. El nucli medieval de la població es va anar constituint al voltant de la sagrera parroquial. Algunes masies han conservat vestigis medievals reaprofitant els finestrals gòtics a la façana com són el cas de Ca n'Orriols, Can Bartomeu, Can Lladó o Modolell i Can Rodon de l'Hort.

El terme de Premià apareix documentat per primer cop el 6 de setembre del 929 quan Amanda i el seu fill van vendre a Vindemelda una propietat situada a la *vila de Primiliano*, a la marina del comtat de Barcelona. La propietat confrontava a llevant amb la

Mapa de Premià Medieval
[J.Graupera]

La sagrera de Premià i Can Calons
[J.Graupera]

³⁰⁵ - VELLVEHÍ, 1994c.

³⁰⁶ - CARRERAS, 1893a, p.57. Cal notar que el fogatge que cita com a del 1352 correspon a l'any 1358.

³⁰⁷ - ADB: *Visitas pastorals 11*, fol.101v.-102r. BENITO, 1992, doc. 73. p.315.

³⁰⁸ - ADB: *Visitas pastorals 14*, fol.114 v. BENITO, 1992, doc. 85. p.325.

³⁰⁹ - IGLESIES, 1971, p.23.

³¹⁰ - ACB, mitja escala, núm.1219, Citat per AHCB: MAS: Notes històriques ..., vol.VIII, fol.115.

³¹¹ - CARRERAS, 1893a, p.64.

casa de Tresorat i la vinya de Flimbert, a migdia a la casa del comte de Garasinda, a ponent amb la via que va per dita vila i a tramuntana amb la terra de Just i els seus fills.³¹² El topònim de “vila de *Primiliano*” suggereix que l’origen del nucli seria una vil·la romana, que es mantingué activa més enllà de l’antiguitat tardana. Marta Prevosti, identifica en el terme de Premià restes de diferents vil·les, que denoten una forta romanització a la zona. Segurament alguna d’aquestes vil·les perduraria fins ben entrada l’època comtal.³¹³ La documentació del s. XI i XII, ens parla d’una gran quantitat de propietats i masos de la vila de Premià en mans de la Seu de Barcelona, dels Canonges i de l’altar de Sant Silvestre de la Seu de Barcelona. Aquestes terres eren explotacions petites, conreades per parcers o a part de fruits o a vegades pels antics propietaris sota la forma de *precaria* o *servitium* a canvi d’uns cens anual.³¹⁴ Aquestes propietats de Premià es van repartir formant la mesa episcopal o la mesa capitular un cop es va dissoldre la canònica en el s.XII. La població inicial s’estructura vora la parròquia d’una forma dispersa, amb un nucli petit de masos al voltant de la sagrera parroquial i amb diverses masies disperses per tot el terme, tal com es pot deduir del document del 13 d’agost del 1054. Es tracta d’un establiment a precari dels casals de la Canonja per tal de reedificar-hi cases fet per Guilbert, bisbe amb els representants dels canonges de la Seu, i Genbert i la seva muller, en el terme de Marina del comtat de Barcelona, dins la vila de *Primiliano* (Premià), junt a la casa de Sant Pere i Sant Tomàs (referint-se a l’església parroquial). Aquest terreny per edificar-hi confronta a llevant amb el cementiri (*cimiterio*) de dita parròquia, a migdia amb el cementiri a tres passos lluny de dita casa, a ponent amb la via que va per dita vila i a tramuntana amb la terra dels fills que foren de Dominici Genbert.³¹⁵ El fogatge de 1358 xifra 65 focs a Premià, una de les poblacions amb més densitat de població de l’època del Maresme, ja que repartida pels 8,42 Km² d’extensió dóna una densitat de 7,71 focs/km².³¹⁶ A partir del s.XIII la documentació comença a esmentar masos concrets. Un dels més importants era el mas Vehils o Veil que apareix documentat a partir del s.XIII³¹⁷ i que passarà a ser el Mas Sala durant el s.XIV.³¹⁸ Altres masies que configuraven el nucli de la sagrera de Premià són les de Can Marquès, Can Calons, Can Franquesa, Can Colomer (documentat des del 1300), Can Botey (ara Can Moles), Can Manent i Can Figueres.³¹⁹ La independència municipal dels feudals a Premià s’inicia l’any 1267, quan el rei Alfons el cast (1162-1196) va incorporar el terme de Premià a les Franqueses del Vallès. Malgrat tot, aquesta independència va ser transitòria, ja que l’any 1289 el mateix Rei va vendre a Pere Marquès del Castell de la Roca aquests territoris. El rei va fer aturar el procés poc després però al no poder tornar la lluïció, la dependència feudal del castell de la Roca es va fer efectiu el 1291. El 26 d’octubre de 1362 el rei Pere III el cerimoniós (1336-1387) va rebre 2000 sous de les universitats de Premià i Teià per assolir la independència.³²⁰ L’any 1378 el Rei Pere va donar permís als parroquians de Premià per reunir-se i elegir procuradors, privilegi que no es va fer efectiu fins el 6 de setembre de 1421, quan la reina Maria de Castella va concedir el privilegi de poder elegir 2 jurats, 4 consellers i 1 clavari el dia de tots sants. El batlle seria elegit entre una terna presentada pels habitats de

³¹².- ACB: *Liber II antiquitatum*, núm.461, fol.159.

³¹³.- PREVOSTI, 1981a, p.109-133.

³¹⁴.- FAGES, 1986-87 ; CUADRADA, 1982a, p. 477.

³¹⁵.- ACB: *Liber II antiquitatum*, núm.482, fol.164.

³¹⁶.- IGLESIAS, 1971, p.17.

³¹⁷.- ACB: *Pia Almoina*, 4-93-1. BAUCCELLS, 1987, doc. 4, p.250.

³¹⁸.- ACB: *Pia Almoina*, 4-93-11. BAUCCELLS, 1987, doc. 24, p.270.

³¹⁹.- BONET,1983, p. 87-92 i p.192-196.

³²⁰.- FERRER MAYOL, 2006, p.17.

Premià al Rei o al Lloctinent i aquest n'elegiria un i exerciria el càrrec durat tres anys. L'any següent la reina establiria un nou privilegi de tenir escrivania pública sent Pere Castell el primer notari. Com altres poblacions del Baix Maresme Premià va passar a dependre de la Baronia del Maresme de Pere Joan Ferrer del qual se'n desfer el 3 de juliol de 1480.³²¹

La vila de Teià la tenim documentada per primer com el 4 d'octubre del 961, en una venda d'un vinya a la vila de *Taliano* en el paratge de *Lentis Claris* (Lentisclà) per 6 sous.³²² El 19 d'abril del 967, apareix també citada en una venda d'una vinya al lloc *vila Taliano* per part de Sindila a Vilafret i la seva dona per 2 sous.³²³ A partir d'aquesta data, el topònim de *Vila Taliano* apareix documentat fins el segle XI³²⁴ quan es veu substituït paulatinament pel terme de *Taliano*.³²⁵ Aquest document pressuposa l'origen de la població en una *vil.lae* romana de difícil identificació, l'anomenada *Villa Taliano*. Segurament seria una de les nombroses vil·les romanes identificades per Marta Prevosti, en el seu inventari realitza un inventari que es poden datar a nivell global des del s.I al s. IV o V.³²⁶ El 3 de maig del 1057 una bona part del terme de Teià va ser donat a la catedral de Barcelona. El document ens parla d'una donació de terres i vinyes situades al comtat de Barcelona al lloc anomenat *Taliano*, feta per Eroig a Déu i als canonges de Sta. Eulàlia. Aquests terrenys van ser del seu germà Mir qui fou portat del captiveri "*qui fuit ductus in captivitate*". Aquests terrenys afronten a llevant amb *Primiliano* (Premià) a migjorn amb la sorra del mar, a ponent amb el terme d'*Alela* (Alella) i a tramuntana amb la sorra (riera) que va a Sant Mateu.³²⁷ Aquestes possessions dels canonges de la Seu de Barcelona en el terme de Teià van augmentar l'1 d'agost del 1137 quan Guillem Ramon de Santa Oliva i Estefania, donen a Déu i a la Canonja de Barcelona el seu fill Berenguer per fer-se clergue i canonge sota el mandat d'Oleguer, arquebisbe de Tarragona i els seus successors.³²⁸ A més donen un alou que tenien al comtat de Barcelona a la parròquia de Sant Martí de *Taiano* i els seus termes compresos entre els termes del castell de Sant Vicens (Burriac) i *Monte Cati* (Montgat), les muntanyes i el mar.³²⁹ El 17 de febrer del 1287, va ser presentada al rei Jaume I, i firmada per ell, una escriptura d'una venda dels honors i possessions de Premià i Teià, que eren feus del castell de la Roca que feren Guillem de Monclús i Bernat de Santa Eugènia a Sança, muller de Berenguer de Sant Vicenç,³³⁰ segurament serien unes possessions de la part de la serra de Sant Mateu. A finals el s.XIII, les cases i terres de la vila de Teià estaven sota el domini feudal dels Sant Vicenç, senyors del castell de Burriac. A finals del s.XIV, a l'igual que les altres jurisdiccions, el 26 d'octubre de 1362, el rei Pere III "el Cerimoniós" va vendre a Pere Desbosc, nou senyor del Castell de Vilassar, el domini sobre el terme de Teià, però els teianencs agrupats en Universitat i emparant-se en el dret de «fadiga» compraren la seva llibertat feudal amb 1500 sous. A canvi el rei va atorgar als teianencs uns privilegis que prometien l'inseparabilitat del

³²¹.- OLIVER, 2003, p.69-78.

³²².- ACB: *Manuscrits*.Escala, núm.1393 a AHCB: Mas: *Notes històriques...*, vol.XXV, p.1.

³²³.- ACB: *Liber IV Antiquitatum*. ant. ,56.

³²⁴.- El topònim de *Vila Taliano* apareix també en els documents del 11 de novembre del 1004 (ACB: *Diversorum C 2-2-17 (b)*) i el 29 d'abril del 1010 (ACB: *Diversorum C 2-2-20 (b)*).

³²⁵.- El topònim de *Taliano* apareix documentat el 15 de febrer del 1017 (ACB: *Testaments*.P.E. Arm 2, núm.47) a Mas,Josep: AHCB-*Notes històriques del bisbat de Barcelona*. vol.XXV, P1. També el document del 27 de març del 1075 (ACB:*Liber II Antiquitatum*, núm.478).

³²⁶.- PREVOSTI, 1981a, p.107-108.

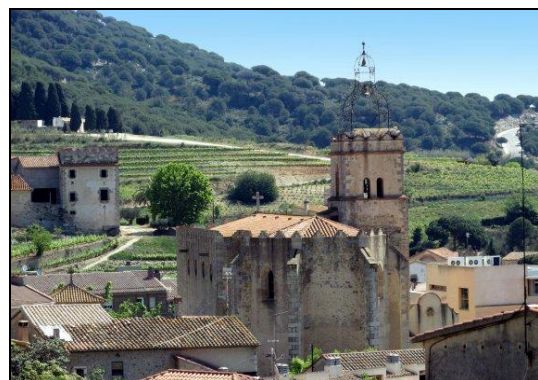
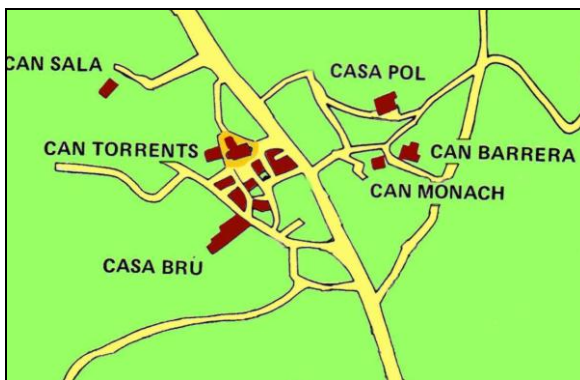
³²⁷.- ACB: *Liber II antiquitatum*, fol.423.

³²⁸.- Lopez Pizcueta, 1998, P327; BAUCCELLS, 1987, p.105-115.

³²⁹.- ACB: *Liber II Antiquitatum*, núm.417.

³³⁰.- AHCB: Mas- *Notes històriques ...*, vol.XIX, Sant Sadurní de la Roca, p.127 .

terme de Teià del poder Reial.³³¹ Anys més tard, l'any 1472, per agrair el suport durant la Guerra Civil (1462-72), el rei Joan II va ometre l'esmentat privilegi i va vendre els drets feudals sobre la vila de Teià a un castellà anomenat Fernando de Rebolledo.³³² Amb la Sentència de Guadalupe (1480) de Ferran II el poble de Teià formarà la seva pròpia Universitat de veïns amb la finalitat d'aconseguir la seva llibertat. Els nous privilegis de Teià van ser promulgats a les Corts Reials de Salamanca, el 21 de novembre de 1505 i van ser signats pel Rei Ferran II, i els veïns de Teià, Pere Noguera, Gerald Antich, Bernat Famades, Gabriel Antich i Martí i Salvador Romaguera. En ells s'estipula la declaració de la inseparabilitat perpètua del terme de Teià de la corona; el reglament d'instauració dels càrrecs municipals (batlle, sots-batlle, síndic, clavari i escrivà), la dependència jurídica a la Vegueria de Barcelona i la potestat del nou comú en matèria d'impostos.³³³ El nucli poblacional de Teià, que en el primer cens conegut del 1358, comptava amb 59 focs,³³⁴ neix al voltant de la parròquia de Sant Martí, en un turonet tocant a la riera de Teià. Al voltant de la seva sagrera, es van disposar uns quants masos. La resta de la població es situà de forma dispersa a redós del sistema de torrents de la riera de Teià. Actualment, aquests masos es troben repartits entre els termes de Teià i Masnou. Les masies que han conservat elements medievals en la decoració de les façanes dels edificis són Can Monach, el mas Torrents, Can Lladó, Can Sala, Can Mora, Ca L'Uriach i Ca la Lola.

La sagrera de Teià
[J.Graupera]

Pel que fa al barri mariner té l'origen en el Mas Nou, que després de la independència del municipi des del 1825 va esdevenir el nom de la nova població. Aquest mas apareix documentat per primera vegada cap el 1055 com a *Mansi Novelli* dins el terme d'Alella i des del 1466 pertany al territori de Teià i es podria situar segons Galera en la divisòria de les dues parròquies en el paratge de la Roca blanca o roca de Xeix.³³⁵ El 26 de gener del 1466 en un establiment d'una peça de terra situada en el terme de Teià, en el lloc anomenat *Pinell* feta per Eulària, muller d'Arnau Lart de la parròquia de Teià, apareix documentat Joan Martí Fontanals del Mas Nou de dita parròquia, com a comprador.³³⁶ L'arquitecte Miquel Garriga i Roca identifica Can Merlet amb aquest mas, segons es conserva en el plànol de la vil·la del Masnou. Al seu costat es va fer el primer nucli mariner amb el Mas

³³¹.- FERRER MAYOL, 2006, p.13-20.

³³².- FERRER MAYOL, 2006, p.29-30.

³³³ AMHT: Privilegi Ferran II el Catòlic, 21 de novembre de 1505.

³³⁴.- IGLESIAS, 1971, p.17.

³³⁵.- GALERA, 1982.

³³⁶.- APSMT: *Manuscrits*, núm.5. AHCB: Mas - *Notes històriques ...*, vol.XIV. p.91.

Fontanilles i Can Corbera amb torres de defensa d'etapes posteriors, totes actualment desaparegudes. En el veïnat de Mas Nou, el Priorat de Sant Pere de Clarà hi tenia propietats, segons consta en una venda d'uns alous del Priorat, datada el 30 de setembre del 1521 feta per Rafael Botey a Joan Antich per 20 lliures i situades en el lloc anomenat Mas Nou de la parròquia de Teià.³³⁷

Els pobles de sagrera amb població concentrada: Argentona i Dosrius

Els pobles de sagrera concentrada presenten una estructura de cases de cos prop de la sagrera parroquial. A banda de l'església, del cementiri i de la casa parroquial, trobem una estructura de cases construïdes dins la sagrera formant carrers amb cases de cos. En aquesta població concentrada apareixen serveis com el forn. Aquest nucli vindrà complimentat per l'existència de masos amb les seves quintanes adjacents.

El terme municipal d'Argentona, comprenia a l'època medieval, els termes actuals d'Argentona i part del terme d'Òrrius. A nivell jurisdiccional pertanyia al terme del castell de Burriac i posteriorment també al castell de Vilassar amb la creació de la baronia del Maresme. A nivell religiós, Argentona tenia parròquia pròpia i Òrrius funcionava com a sufragània fins a la seva independència com a parròquia el 1579. El topònim d'Argentona apareix per primer cop en la documentació el 878 quan Lluís el tartamut, a petició de Frodoí, bisbe de Barcelona confirma els privilegis que seu pare, Carles el Calb, havia atorgat a la Seu de Barcelona i la dota amb una colla de propietats, entre les quals apareix l'església de Sant Martí "iuxta rivo Argentona"³³⁸. Més tard, el 27 d'abril del 981, Organi i Andesinda venen als esposos Greels i Truitela unes propietats en el comtat de Barcelona, a la marina, en el terme de la vila de *Purpules* (Parpers) pel preu d'una peça d'argent. Aquests terrenys confrontaven a llevant amb el riu d'Argentona, a migjorn amb la vinya de *Cusca* i el terme de Sant Julià i a tramuntana amb la terra de *Truitella*.³³⁹ Per altra banda, l'església de Sant Julià com a parròquia no apareix citada fins el 1023, quan el comte Berenguer i la seva família varen vendre a Guadalt l'església de St. Julià d'Argentona.³⁴⁰ L'etimologia del topònim d'Argentona pot derivar, segons Coromines,³⁴¹ a partir de dues procedències: per una banda, d'un mot preromà, tal volta indoeuropeu, que vindria lligat a un nom fluvial, vinculat a la riera. En aquest sentit, l'historiador Josep Maria Pellicer, relaciona la vall que acaba al peu del turó

Sagrera d'Argentona
[J.Graupera]

³³⁷.- APSGV: *Manual (1510-24)*, vol.XV, fol.93.: AHCB : Mas - *Notes històriques ...*, vol. XIV, p.91-95.

³³⁸.- ACB: *Liber I Antiquiatum*, n.2, fol.1v-2r. Regesta a FÀBREGA, 1995, p.190-192.

³³⁹.- Document citat per Campillo 7 i Mas, Josep: AHCB- *Memòries històriques* .

³⁴⁰.- ACA: *Grat.Reg. Petri III (1366-1367)* fol.145. Citat per AHCB : Mas - *Notes històriques* .

³⁴¹.- COROMINES, 1994, vol.II, p.233-238.

de l'ermita de sant Sebastià amb l'existència d'un llac i l'assentament d'un poblat lacustre ³⁴² i en segon lloc, un nom d'origen llatí amb el prefix ARGENTO, -ONIS, que ho vincularia amb un jaciment de plata. Dins aquesta accepció, es podria esmentar la teoria, també recollida per Coromines, sobre el to platejat de l'aigua de la riera, que creu poc probable o bé la fundació mítica d'aquesta població pel rei tartèssic Argantoni, esmentat en les fonts clàssiques. ³⁴³ La població medieval de la vila apareix comptada en els primers focs medievals. El fogotament del 1358 atorga uns 55 focs al terme del castell de Sant Vicenç de Burriac i el 1380 dona uns 75 focs. ³⁴⁴ A l'època medieval, el nucli poblacional de la vila d'Argentona venia configurat per la sagrera parroquial al voltant de la parròquia de sant Julià, amb el cementiri annex. La sagrera apareix documentada per primer cop el 1295 quan Berenguer Batlle i la seva esposa Berenguera fan heretament al seu fill del mas Batlle i altres propietats i on es cita "*...bauiliam nostram de argentona et mansum nostrum cum domibus ibi constructas (...) quem habemus in sacraria de Argentona.*" ³⁴⁵ Anys més tard, el 1299, en un establiment efectuat per Berenguer de Sant Vicenç a Pere Espinal, el qual té un alou "*in dicta*

Can Badia i Can Batlle
[Joaquim Graupera]

parrochia super fabrica et sacraria de Argentona". Aquest rep permís per obrar a la sagrera "*...facere in spatio quod ibi est inter fabricam, cellarium cortallum, unam domum ad opus cellarii*". ³⁴⁶ Com veiem, el nucli poblacional va anar estructurant-se a partir d'una plaça pública davant de l'església amb l'edificació d'algunes cases i masos dispersos (els masos Batlle, Portal i Espinal i les cases Badia, Ferrer i Angalada) amb una farga, una carnisseria i diversos cellers i va anar creixent al voltant del camí ral que conduïa a Granollers. D'aquests conjunt de cases algunes encara conserven vestigis medievals com a Can Badia, situada a la plaça de l'església i on podem trobar uns arcs apuntats a la part baixa de l'edifici i una façana decorada amb una bona quantitat de finestres gòtiques. També a la mateixa plaça hi ha Can Batlle, avui Museu del Càntir, amb una bonica finestra gòtica. D'aquest nucli, caldria destacar la casa forta dels Argentona, després dita dels Sarriera, aterrada durant la segona república, i que ocupava el solar de l'actual Plaça de Vendre. Els Argentona van ser els castlans del castell dels sant Vicenç i es troben documentats des del s.XII. L'any 1496 apareix la família

³⁴².- PELLICER, 1888.

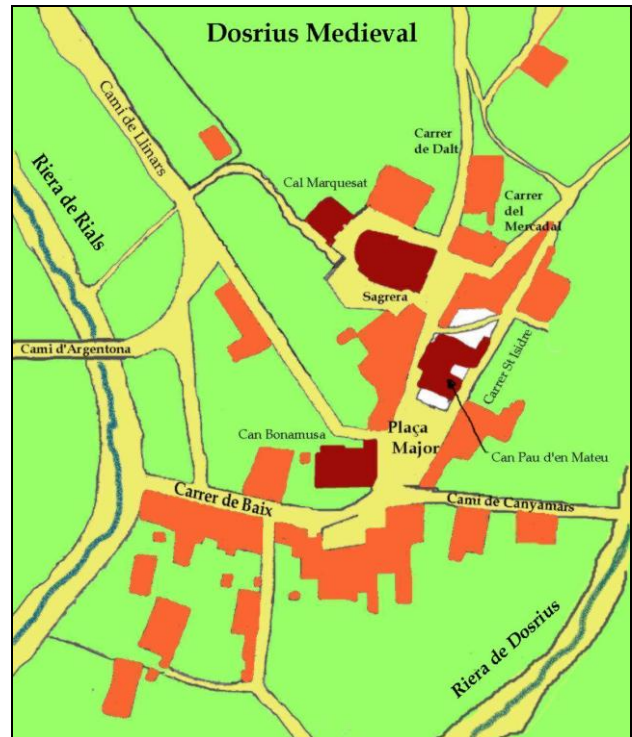
³⁴³.- Aquesta teoria va estar plantejada per Francesc Tarafa, canonge i arxiver de la Seu de Barcelona en el s.XVI i recollida per CLAVELL, 1990, p.28-31.

³⁴⁴.- IGLESIAS, 1971. S'ha de tenir en compte que el terme del castell de Burriac comprenia alhora els municipis actuals de Òrrius, Argentona, Cabrera i Cabriels.

³⁴⁵.- APCCA: pergami B-12 (16 de setembre de 1295). SUBIÑÀ, 2001, p.23.

³⁴⁶.- AHMA: pergamins, doc.12 (14 de febrer de 1299). RICHOU, 1987, p.65.

Sarriera com a successora dels Argentona. També dins el nucli urbà es conserva l'edifici del celler i graner del capítol de la seu de Barcelona, que va ocupar en temps recents la casa de la vila i que encara conté el saló de plens i altres dependències municipals.³⁴⁷ En la seva façana conserva diferents finestrals gòtics aprofitats d'altres construccions. En l'extens terme municipal es conserven una gran quantitat de masos i masies que apareixen documentats ja en època medieval i que encapçalen diferents veïnats que envolten la població: entre ells els de Traià, que abans del s.XIX pertanyia al terme de Mataró, el de Pins, el de Clarà, el de Puig, el de Lledó i el del Cros. Però la vitalitat econòmica d'aquestes explotacions agrícoles va fer possible que moltes d'elles fossin reformades en etapes posteriors amb estils renaixentista i barroc.

La sagrera de Dosrius
[J.Graupera]

El terme de Dosrius és el més extens de la comarca després de Tordera i comprèn el terme de Dosrius, cap del municipi i els termes de les antigues parròquies rurals de Canyamars i Sant Andreu del Far. A l'època medieval, totes aquestes terres pertanyien a la jurisdicció del castell de Dosrius, dins el comtat de Barcelona. La població de Dosrius es troba en la confluència de les rieres de Rials o del Far i de Canyamars, fet que li dona nom i que apareix documentat, des del 993, en una venda d'unes terres de Mata "...et in termino de Duos Rios".³⁴⁸ Aquest nucli, que apareix en la documentació medieval amb els termes de "Durrios", "Duorium Rivium" i "Dos Rius",³⁴⁹ es

Sagrera de Dosrius amb el carrer del Mercadal
a principis del s.XX

[Font :Inventari del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental de Dosrius]

Can Ca la Bonamossa
[J.Graupera]

³⁴⁷ - SUBIÑÀ, 2001, p.79-82.

³⁴⁸ - ACA: *Cartoral de Sant Cugat del Vallès*, fol.317, fol.948. Rius, 1945, doc. 66, p.57.

³⁴⁹ - ALSINA- JUBANY - VELLVEHÍ, 2004, p.7-10.

trobava configurat per una colla de carrers al peu del castell i al voltant de la sagrera parroquial. La població depenia a l'alta edat mitjana del priorat de Sant Pere de Casserres (Osona) que era el feudatari del terme i tenidor del domini directe. Els llinatges, primer de Dosrius i després Cartellà, foren els feudataris encarregats del domini útil de les propietats, fins aleshores castlans del castell, adquiriren el ple domini del territori, que es convertí en la Baronia de Dosrius.³⁵⁰ En deixar la dependència de Sant Pere de Casserres i atès que els Barons de Dosrius retien homenatge al casal de Barcelona, l'any 1485 el poble de Dosrius fou considerat "carrer de Barcelona". Els seus habitants eren "habitadors" de Dosrius i "veïns de Barcelona" i tenien un síndic que els representava.³⁵¹ Segons el fogatge de 1358 hi havia una població de 39 focs per a Dosrius i Canyamars, posteriorment, el fogatge 1365-70 dóna 53 focs i el 1378 dóna 47 focs. Del segle XV sols es coneix el fogatge de 1497, en ell es comptabilitzen 30 focs per Dosrius i Canyamars.³⁵² Al centre del poble, al costat de la plaça de l'església, s'agrupen les cases més antigues del poble, algunes de les quals encara conserven els finestrals gòtics, de totes elles cal destacar Ca la Bona Mossa. Es tracta d'una casa senzilla amb portal rodó i finestres gòtiques de tipus conopial amb una espitllera col·locada entre l'ampit i la dovella principal del portal. També conserven portals i finestrals gòtics algunes cases del nucli de la sagrera com Ca la Marina, Cal Sec, Can Raio, Can Net i Cal Estapé. Aquest nucli antic estaria configurat per la plaça de l'església amb la sagrera des d'on naixerien els carrers principals: el carrer de la Rectoria, el carrer del Mercadal, (actualment de Sant Isidre), la Plaça Major o del Sant Crist (actualment d'Espanya), el carrer de Baix (actualment Pau Casals), el carrer de la sagrera (actualment Maspi) i el carrer del Molí (actualment Marquès de CastellDOSRIUS). Les masies disperses pel terme, es troben agrupades per diferents veïnats com els de Mayans, Viladell i Cirera, que comprenien diverses masies situades a les vessants de les rieres de Dosrius i de Canyamars. Algunes d'aquestes han conservat elements medievals, com és el cas de la masia de Can Batlle, que va pertànyer als marquesos de Dosrius i conserva el portal dovellat i finestrals gòtics. També cal destacar les finestres gòtiques de Ca l'Estapé, Can Santpare, entre d'altres.

2.- Masos, masies i bordes: el poblament dispers medieval

Dins l'organització territorial baix medieval, en l'àmbit rural, a part de la població concentrada en nuclis habitats com les viles de sagrera, existia una altra realitat, el poblament dispers en els masos. L'estudi dels masos en una comarca com el Maresme presenta una problemàtica variada que dificulta el seu anàlisi. La persistent ocupació del territori des d'antic i les etapes de prosperitat en horticultura i vinya al llarg del temps, han fet que molts dels masos hagin tingut una renovació arquitectònica constant perdent-se les restes medievals. Si a això hi afegim la pèrdua de documentació i els canvis en els topònims pels canvis de propietat i fins i tot, l'abandonament d'alguns per efecte de conjuntures negatives – pesta, guerres, crisi econòmica, entre d'altres–, fa que la identificació entre els masos que apareixen en la documentació i els masos conservats no sempre sigui positiva.

Dins la historiografia, a nivell general, la masia i el mas han estat objecte d'estudi preferent des de fa molt temps i han ocupat una gran quantitat de producció bibliogràfica. Per entendre el mas medieval, l'hauríem d'imaginar com una unitat, configurada per la casa (la masia), les seves dependències (graners, corrals pallisses...), i les terres de conreus,

³⁵⁰ .- SUBIÑÀ, 2003, p.198.

³⁵¹ .- AHMD: Pergamins núms. 2, 3, 4 i 5. Acords presos per la Universitat de Dosrius l'any 1397 sobre les jurisdiccions del castell i homenatge a favor dels consellers de Barcelona. C-1574 AN a LACUESTA, 2005.

³⁵² .- IGLESIAS, 1971, p.31.

boscós i pastures, la qual respondria una activitat agropecuària i forestal.³⁵³ Des d'aquest punt de vista, l'atenció s'ha anat centrant en l'origen del mas i en la seva definició com a explotació agrícola, i com a explotació familiar i en el seu heretament, i també com a unitat de renda senyorial, tenint en compte les seves tipologies, percepcions i característiques dins el model feudal.³⁵⁴ També s'ha estudiat per definir el pairalisme, que des d'una perspectiva romàntica, ha intentat definir les cases pairals com un element que defineix la idiosincràcia del país, amb l'anàlisi de les figures de l'hereu i la pubilla i la genealogia de les principals nissagues i famílies pageses.³⁵⁵ Per altra banda, un altre enfocament sobre l'estudi de les masies ha consistit en oferir una sèrie d'inventaris de masies per comarques.³⁵⁶

Segons indica Puig i Cadafalch,³⁵⁷ a partir de l'observació iconogràfica dels mosaics de Centcelles (Tarragona) i Tabarca (Tunísia), on hi ha representades vil·les romanes, l'origen de les masies es pot situar a l'època romana i a la zona del Maresme, com hem esmentat anteriorment, també es veu clara aquesta evolució.³⁵⁸ A partir d'aquí, la documentació escrita des del s.X, conservada referent al Baix Maresme, ens comença a citar i situar els masos alt-medievals, els quals han estat analitzats preferentment, des de la distribució del sòl i la percepció de les rendes,³⁵⁹ i també des de la perspectiva d'anàlisi de determinades genealogies de famílies pageses.³⁶⁰ Com en altres llocs de Catalunya,³⁶¹ s'ha d'apuntar la dificultat de saber com eren aquests

masos alt-medievals degut a la manca d'excavacions arqueològiques. Al Maresme, sols s'han publicat les excavacions del mas "La Posada" de Calella realitzades entre el 14 d'octubre i el 3 de novembre de 1992. També s'han realitzat excavacions preventives els darrers anys a les masies de Cal Baró, Cal Doctor i Can Cabús d'Alella; la masia Torre de Can Palauet a Mataró i

³⁵³.- VILÀ, 2001, p.22; BENITO, 2003. Pels masos d'Argentona veure SUBIÑÀ, 2011.

³⁵⁴.- DONAT [ET AL.], 2001. Al Baix Maresme ha estat estudiat per CUADRADA, 1988, p.58-82; SUBIÑÀ, 2011.

³⁵⁵.- PUIGVERD, 1998; També a CAMPS - CATALÀ, 1977.

³⁵⁶.- VILA, 1998.

³⁵⁷.- PUIG-FALGUERA- GODAY, 1983, vol.1, p.137.

³⁵⁸.- Les vil·les romanes van estar ben estudiades amb la recopilació de dades conegudes que va realitzar Marta Prevosti de les àrees rurals de les ciutats romanes de *Baetulo* i *Iluro*. La majoria de *vil·les* (un cens de 264 conegudes) es situen a la plana de la costa i prop de les ciutats, a mida que es va pujant de cota la densitat va minvant. Sembla que es situarien la majoria, a banda i banda del traçat de la via Augusta, en una línia d'uns 300 o 400 metres cap a l'interior des de la costa i una segona línia, a l'altra banda de la via a tocar a la falda de la serralada litoral. Les més riques són les de la costa, cosa força lògica, si atenem que es tracta de la plana al·luvial més fèrtil. Al voltant d'aquestes es detecten habitatges més pobres que deuriem ser colons establerts amb terres arrendades pels propietaris. Les vil·les tenien bàsicament una activitat agrícola amb un gran predomini del conreu de la vinya i a més es detecten, a nivell arqueològic, indústries complementàries com ara forn d'àmfores, fabricació de vidre, treball amb os i teixits. L'origen de les vil·les es podria situar entre el tombant del s.II a C i el s.I aC. L'època de major poblament estaria situada en el s.II d C i sembla que en el Baix Imperi la població queda reduïda al 68 % respecte al Alt imperi. (PREVOSTI, 1981a; PREVOSTI, 1981b). Aquestes vil·les o cases de camp romanes, després de l'antiguitat tardana, presentarien una diversitat evolutiva, tal com hem presentat anteriorment. (GRAUPERA, 2000, p.35-36 i p.43).

³⁵⁹.- Des d'aquest punt de vista cal destacar, entre d'altres, els estudis de FAGES, 1986-87; CUADRADA, 1988, p.58-72; CASTILLO, 1990; RICHOU, 1987; RICHOU, 2007, p.149-167.

³⁶⁰.- D'aquest apartat d'estudis cal destacar els treballs d'Enric Subiñà que ha publicat diversos estudis a la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, la revista *Fons d'Argentona* i a les *Sessió d'Estudis Mataronins*, un seguit d'articles sobre les masies de Mataró i altres poblacions del Maresme; també cal destacar l'article SUBIÑÀ, 2001b.

³⁶¹.- VILA, 2003.

a Can Sentromà de Tiana però sense que s'hagin publicat els resultats .³⁶² En la documentació existent apareixen també certes diferències entre masos i bordes. La borda, segons Puig i Cadafalch,³⁶³ seria una edificació més gran que una cabana i apareix definida com un casal secundari dins del mas, habitat per gent que depenia del propietari d'aquest. Malgrat que s'han fet estudis de percentatges i es coneixen els nom de moltes bordes del Maresme central, no podem diferenciar els aspectes constructius d'unes i altres ja que no apareixen especificades en la documentació i moltes es van veure ampliades i transformades posteriorment.³⁶⁴ També caldria esmentar altres construccions rurals més senzilles, que no tractarem en aquest estudi, com les casetes (*mansunculum*), cabanes de pedra seca que s'utilitzaven per resguardar-se al vigilar les vinyes o fer carboneres, les posades dels remadors prop de la platja, origen de les viles marineres, entre d'altres construccions més simples.³⁶⁵

Un dels grans esforços dels historiadors del món de la masia ha estat dirigit a poder classificar les construccions rurals.³⁶⁶ Al llarg del temps s'han proposat diferents criteris. Un dels primers criteris proposats va ser el de classificar les masies com a instrument de treball.³⁶⁷ Segons aquesta tipologia, les masies cerealistes es caracteritzarien preferentment per l'estructura basilical. Es trobarien en les zones del sector secà del país com el Vallès, l'Empordà, la Plana de Vic, el Pla del Bages i l'Anoia. Uns segon tipus seria la masia ramadera, típica de zones de muntanya, on el bestiar es situaria a la part baixa de la casa per proporcionar escalfor a l'hivern i amb la dedicació d'espais importants per quadres i pallisses. Seria la dominant a les zones muntanyoses del país i a les Guillaries, el Lluçanès, la plana de Vic i el Berguedà. Un tercer tipus, seria la masia vitícola, aquesta es troba en el camp de Tarragona, Priorat, Penedès, entre d'altres i els espais més representatius d'aquestes serien els destinats al celler i les premses de vi però amb una estructura semblant a la cerealística. La masia hortícola, com a quarta tipologia, la trobaríem centrada al Maresme, al delta del Llobregat, a l'horta de Lleida, el Segrià i al Delta de l'Ebre, i finalment la cinquena tipologia seria la masia senyorial, caracteritzada per la seva monumentalitat i decorada amb elements ornamentals en portes i finestres. Com podem observar aquesta classificació tipològica resulta poc útil, ja que no permet aventurar una classificació cronològica i porta a una dificultat en la classificació dels edificis ja que moltes explotacions pageses es caracteritzaven per la diversitat en l'explotació agrícola i en la seva evolució al llarg del temps i sovint es presenten canvis d'ús en les explotacions segons l'evolució de les conjuntures econòmiques.

Un altre criteri per la classificació de les masies, amb molta més acceptació i difusió, va ser la que es basava en l'orientació i estructura de les teulades. Aquest criteri, introduït per Josep Danés,³⁶⁸ ha estat força emprat fins l'actualitat, i classifica les masies en tres grans

³⁶².- PREVOSTI – ARXÉ – CABALLÉ, 1995, p.209 .224. Sobre les excavacions preventives realitzades, veure ARQUEOLOGIA MEDIEVAL, 2005, p.140; ARQUEOLOGIA MEDIEVAL, 2006, p.126 i ARQUEOLOGIA MEDIEVAL, 2007, p.125.

³⁶³.- PUIG, 1913, p.1045.

³⁶⁴.- CUADRADA, 1988, p.70; RICHOU, 2007, p.149-167.

³⁶⁵.- Al Baix Maresme ha estat estudiat per CUADRADA, 1988, p.P70-72 i en el cas d'Argentona RICHOU, 1987, p.5-72.

³⁶⁶.- Sobre la síntesi de les diferents metodologies emprades per classificar les masies, cal consultar MONER, 2005.

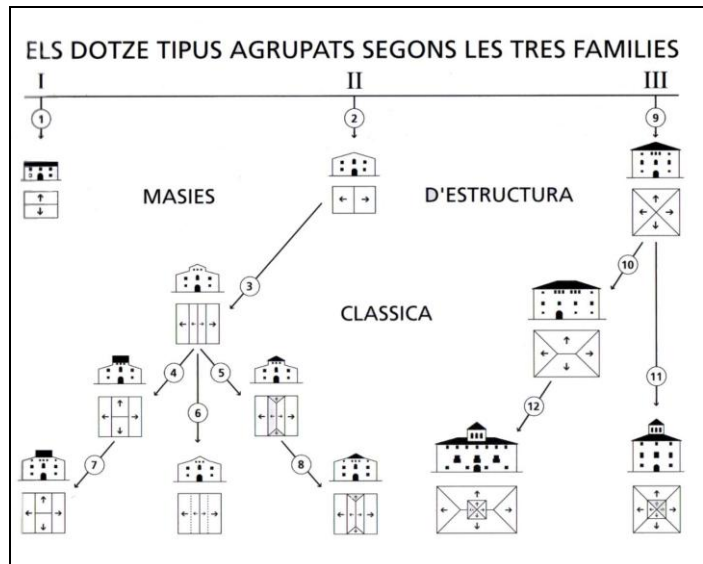
³⁶⁷.- LLOBET, 1958, p.488-496.

³⁶⁸.- DANÉS, Josep: *L'arquitectura popular de la secció septentrional de la comarca d'Olot. Treball premiat en el III Concurs d'Arquitectura convocat pel Centre Excursionista de Catalunya (1914)*. Impremta de la Casa de la Caritat. Barcelona, 1919. També a Danés, 1931

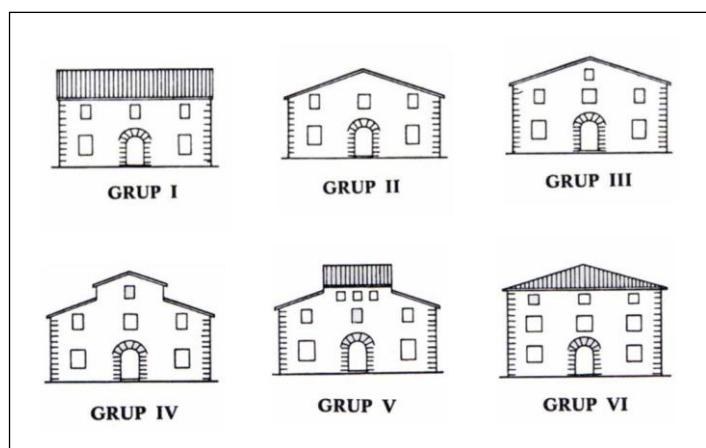
grups, que alhora, es poden anar subdividint amb altres variants. El primer grup estaria format per aquelles masies on el carener es troba paral·lel a la façana i es troba coberta amb dues vessants. Un segon grup, estaria integrat per aquelles masies que el carener es trobaria perpendicular a la façana amb el teulat a dues vessants caient als laterals. Dins aquest tipus apareix l'estructura basilical amb diferents subtipus seguint les variacions possibles de coberta de la sala central. Finalment, el tercer grup, estaria caracteritzat per les cases de planta quadrangular amb coberta a quatre vessants amb possibles variants segons presentés unes golfes a la part central i les diferents possibilitats de coberta d'aquesta. Aquesta classificació, malgrat que permetia una classificació ordenada i objectiva dels edificis, no resol el problema de la possibilitat de datació dels edificis.

Aquesta tipologia classificadora seria utilitzada l'any 1983 per Lluís Bonet en la monografia publicada sobre les masies del Maresme,³⁶⁹ ampliant la tipologia de Danés fins a sis tipus.

Segons la classificació emprada per Bonet, les masies del grup I, que es configurarien com el tipus més senzill, es caracteritzen pels cossos i el carener disposats paral·lelament a la façana principal amb el frontó lateral. El grup II es diferencia del primer perquè presenta les crugies perpendiculars a la façana, generant un sistema tripartit on el cos central, lleugerament més gran, esdevé principal i a la façana apareix el frontó triangular. El grup III apareixeria com a una evolució del grup anterior amb un tercer pis sobre la part principal però mantenint la coberta a dues vessants amb un acabament de frontó a la façana. Les masies pertanyents al grup IV es caracteritzen per l'adopció de l'esquema basilical en alçat en la façana. És per aquesta raó que se les anomena de tipus basilical. Les masies del grup V seria una variant sobre el grup IV, en la qual el cos de la golfa resulta cobert amb una teulada de carener paral·lel a la façana, i girada respecte de la general. Finalment les del grup VI són masies de planta gairebé quadrada cobertes amb una teulada a quatre vessants.

Classificació de les masies segons Danés
[Font: DANÉS, 1931]

Classificació de les masies segons Bonet
[Font: BONET, 1983]

³⁶⁹ .- BONET, 1983, p.64-66.

Darrerament, el criteri més emprat alhora de classificar les masies és la d'establir una tipologia de masos segons estructura constructiva.³⁷⁰ Segons aquest criteri, difós per Jeroni Moner, com a síntesi de vàries aportacions,³⁷¹ ens trobaríem amb masies preremences i postremences. Aquest sentit de classificació es fonamenta amb el fet, que al final de les guerres remences (1462 i 1485) amb el compromís d'Amer (8 de novembre de 1485) i la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) va millorar la independència i l'autonomia de la condició pagesa, produint-se un millor accés al domini útil amb l'extensió de l'emfiteusi per part d'aquests i un enriquiment que portaria a una necessitat de millorar els masos i embellir-los. A partir d'aquest fet apareixeria definida la tipologia de masia clàssica o basilical amb la sala com a espai vertebrador.³⁷²

Els masos baix medievals al Baix Maresme: exemples

Seguint aquest criteri, les masies construïdes en l'etapa cronològica que emmarca aquest capítol formarien part de la categoria de preremences, ja que van ser construïdes abans dels s.XV. Segons Riu-Barrera, " ... la casa pagesa tal com es va constituir d'ençà de l'any mil fins a la crisi del feudalisme dels segles XIV i XV no va arribar a esdevenir una tipologia arquitectònica definida, per falta d'entitat constructiva i regularitat compositiva".³⁷³ Les masies tindrien una estructura molt heterogènia amb una tècnica constructiva senzilla, degut a l'autoconstrucció i estarien preferentment adaptades als paratges on s'alçaven. Malgrat aquesta heterogeneïtat podem destacar tres tipus d'estructures de masos: el mas horitzontal, el mas torre i el mas de 2 cossos.

La tipologia de "Mas horitzontal" ha estat identificada sobre tot com a mas dispers en comarques de muntanya, i podria tenir un origen d'ocupació antiga (preromana o romana) o podria tenir un origen "ex novo" d'època medieval. Es caracteritzaria per la planta única amb dues peces rectangulars, que s'aniria especialitzant, l'una per a les persones i l'altra pels animals. Hi ha casos que es troben obrats parcialment aprofitant una balma, amb paredat de pedra seca i coberta d'una sola vessant. Tècnicament presentaria una factura molt popular i senzilla, que indicaria que van ser obrades per les mateixes comunitats que les utilitzarien. Aquesta tipologia seria utilitzada en els primers masos medievals datats entre el segle X al XIII. Com exemples podríem esmentar els dels masos Balà o Sunyer antic a Tavertet; el Mas B de Vilosiu (Berguedà), el mas de la Creu de Pedra del Solsonès, entre d'altres. Hi ha casos amb una diferenciació més complexa dels espais, amb parts diferenciades per cuinar, altres de rebost, altres per obrar les eines.... Al Baix Maresme no hem pogut identificar cap mas d'aquest tipus ja que molts d'ells devien ser refets des de l'etapa baix medieval.

La tipologia de "Mas torre" la podem identificar a partir del segle XII al XIII i seria un model vigent fins el s.XV. Serien construccions exemptes de planta rectangular tendint al quadrat, amb parets ben construïdes amb gruixos de 70 a 110 cm i amb fileres regulars de pedres, fet que indicaria una especialització d'un ofici de constructor. Podrien presentar dos o tres pisos d'alçada i les cobertes serien a un sol vessant amb pisos separats per bigues amb diferents estances. Els portals estarien adovellats en l'accés principal i podrien presentar arcades i finestres de pedra. Aquestes construccions estarien proveïdes de planta baixa amb una funció de treball (corts, magatzems per les eines...) i amb un primer pis on hi trobaríem situat el dormitori principal i una estança de cuina-menjador, que seria el precedent a la

³⁷⁰ .- MONER, 1975; BARBANY [ET AL.], 1996, p.72-80; VILA, 2003.

³⁷¹ .- MONER-PLA- RIERA, 1981.

³⁷² .- MONER, 2003b.

³⁷³ .- RIU-BARRERA, 2003, p.240.

sala. En els pisos superiors, hi podrien haver altres habitacions i altres espais destinats a graner i pallissa. Aquesta tipologia va ser identificada per primer cop per Joan Ferran Cabestany³⁷⁴ amb els masos de Pontons (Alt Penedès) i fixada finalment per Manuel Riu³⁷⁵ en l'estudi dels masos de la Vall de Lord (Solsonès). A diferència del mas horitzontal, sembla que serien residència de pagesos benestants (batlles o agents senyorials) i segurament molts d'ells evolucionarien vers una casa forta o un mas clàssic en l'etapa postremença. Al Baix Maresme hem identificat diferents masos que serien d'aquesta tipologia, malgrat que les diferents ampliacions els han desvirtuat: Mas Calm (actualment Can Jonc) d'Alella; Can Llauder, Mas Moió, Can Reimir, Can Caramany i Can Fabré a Argentona; Can Carles de Cabrera de Mar; Can Terrades, Cal Batlle, Ca l'Estapé i Can Rimblas de Dosrius; Can Calons, Can Balansa, Can Marquès i Can Franquesa de Premià de Dalt; Can Boter de Tiana i l'antic Mas Pi de Vilassar de Dalt

Can Jonc d'Alella
[Fot. J.Graupera]

Malgrat tot, en alguns d'ells encara es poden veure clarament les traces antigues amagades en les ampliacions posteriors o per la manca dels arrebossats de les parets. Un d'aquests masos, és can Jonc d'Alella el qual es troba situat a la cruïlla on conflueixen la riera de can Magarola i la que ve de Font de Cera, a la dreta del primer revolt de la carretera BP-5002. A l'any 1318, apareix en la documentació pertanyent al mas de Guillem Calm, que més tard esdevingué del mas Font. El topònim Jonc, apareix el 1411, quan Antoni Jonc amplià la finca afegint-hi les feixes d'un altre mas rònc emplaçat a la part nord que apareix a la documentació sota el nom de mas Grifà. L'any 1904 Hans T. Möller, cònsol de Noruega, adquirí Can Jonc (inclosos els fruits emmagatzemats, el vi, el bestiar i els mobles). La seva família va mantenir-ne la propietat fins l'any 1988, quan passà a mans d'Alfons García Grau.³⁷⁶ Malgrat les diferents ampliacions posteriors es pot observar que la part més antiga de la masia és el cos central de planta i un pis seguint l'estructura de mas torre amb unes ampliacions del s.XVII i del s.XIX.

Un altre cas de mas torre, plenament identificable és Can Franquesa de Premià de Dalt, situat prop de l'Ajuntament, en l'actual casc urbà. La torre consta de baixos, dues plantes i el mirador superior amb matacà al pis superior i, a sota, una finestra amb llinda gòtica. El mas torre primitiu es va veure reformat el 1560 i ampliat en el s.XVIII (en el rellotge de sol hi figura la data de 1787) amb dos cossos perpendiculars, i la torre va quedar situada a l'angle. En el fogatge de 1497 ja hi apareix esmentat. L'any 1592 era propietat de Vicenç

³⁷⁴ .- CABESTANY, 2001, p.111-123.

³⁷⁵ .- RIU, 1986. P..201-215.

³⁷⁶ .- BONET, 1985, p.80 .

Franquesa, que fundà un benefici per a l'altar de Santa Maria del Roser. Actualment és la seu de la Societat Cultural Sant Jaume, fundada el 1906, que centralitza la vida cultural i cívica del municipi.

Façana i part posterior. Detall finestra
Can Franquesa de Premià de Dalt
[Fotografia J.Graupera]

També a Premià de Dalt, hi ha el mas de Can Calons. Es tracta d'un mas torre amb un afegit al lateral del s.XVIII. Presenta un portal adovellat i, al seu damunt, una finestra gòtica d'arc conopial i un matacà defensiu.³⁷⁷ A Cabrera es conserva el Mas Carles, molt poc documentat.

Can Calons de Premià de Dalt
[Fotografia J.Graupera]

Can Carles de Cabrera de Mar
[Fotografia J.Graupera]

La darrera varietat tipològica seria el "Mas de dos cossos". Aquesta variant s'ha definit a partir de les intervencions arqueològiques dels darrers anys. Consistiria en un mas exempt de dos cossos de planta rectangular o quadrada i dividida internament en dos espais. Pot disposar de dos pisos superiors (pis i golfes) o un de sol. La seva distribució interna es semblant al mas torre. Les diferents plantes estarien separades per trespols de fusta fet que deixava passar l'escalfor dels animals. La teulada devia ser a dues vessants. Moltes vegades es poden confondre amb els masos torre, però es tractaria de construccions més senzilles. Aquestes construccions no serien anteriors al s.XIV i la majoria corresponen al s.XV o i es poden allargar fins el s.XVI-XVIII. Podríem citar com exemples el Mas de Viladordis (Sant Fruitós de Bages), el citat mas de la Posada a Calella, el mas Vilar a Olesa de Montserrat; el mas Torre del Senyor a Torrelles de Llobregat i el mas situat al costat de la capella de Sant

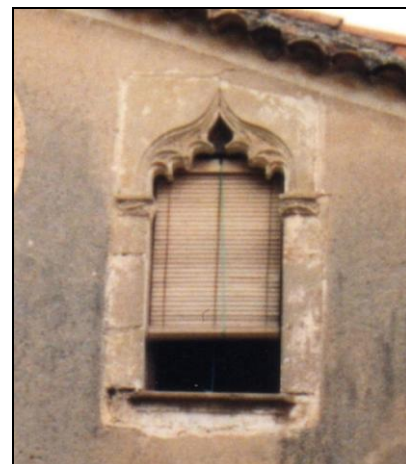
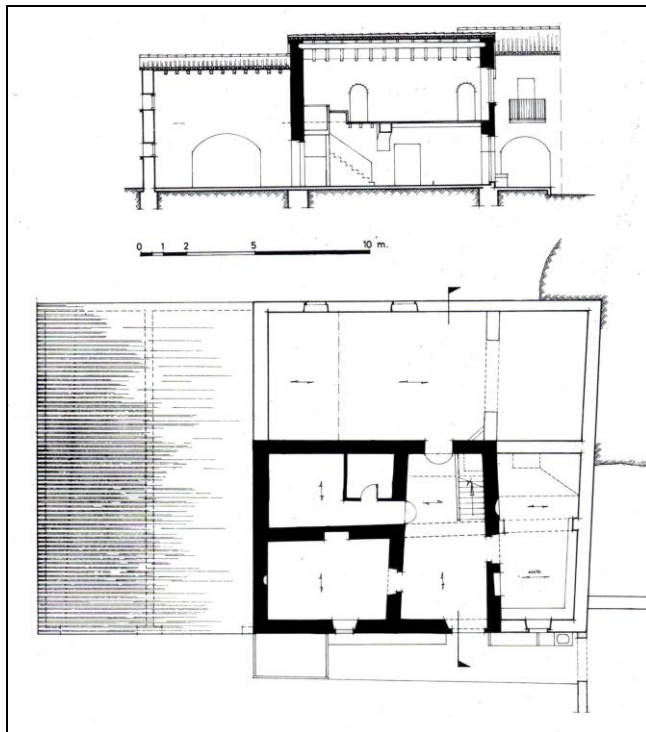
³⁷⁷ .- BONET, 1985, p.88

Julià de les Alzinetes de Jorba i Can Fonolleda a Palafolls. Al Baix Maresme es pot identificar aquesta tipologia en els masos de Can Rodon de l'Horta a Cabrera de Mar; Ca la Bonamossa i Cal Sec a Dosrius; Can Vilà de Tiana; Can Cabotí de Sant Andreu de Llavaneres; Ca l'Oriach de Teià i a Can Fàbregas i Can Mat (actualment Can Lola Anglada) de Tiana.

Can Vilà (Tiana)

[Fotografies: J. Graupera]

[Dibuix: Bonet, 1985, pàg.178]

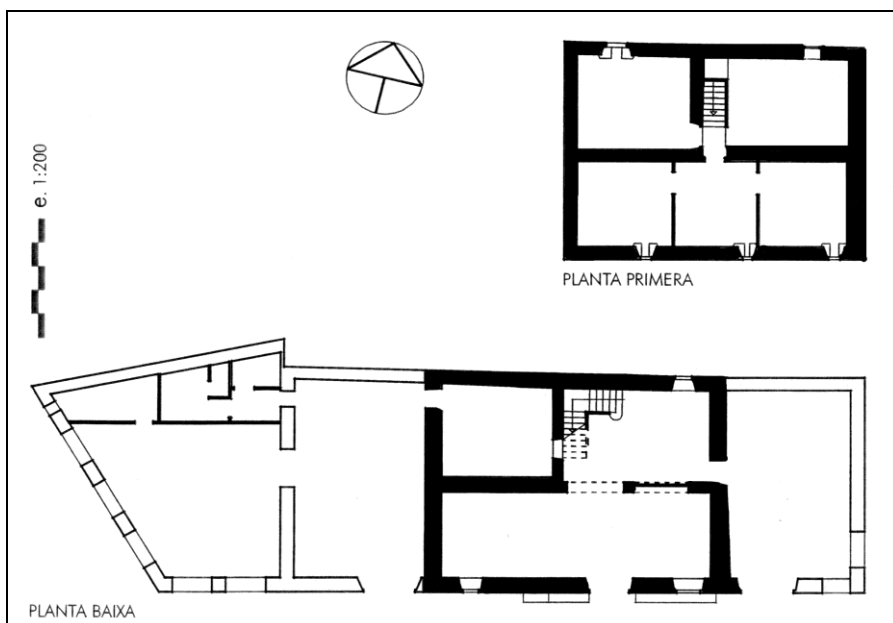
La masia de Can Vila està situada en el terme de Tiana, a la vall del torrent de Montgat, prop de la masia de Can Roca. La masia originalment constava de planta baixa i pis amb dos crugies. La porta principal dóna accés a una sala de distribució des d'on arrenca l'escala d'accés al pis superior. L'estança de la dreta, manté una funció de cuina menjador amb llar de foc. En el pis superior, es manté la mateixa estructura, de sala de distribució d'on s'accedeix a les habitacions. A la part posterior i al costat esquerra té cossos afegits que li alteren l'aspecte medieval. La façana conserva el portal rodó dovellat. Les obertures van ser refetes en etapes posteriors, com demostra la forma rectangular i el motllurat, de les finestres, propi del segle XVII. Malgrat tot la façana conserva el portal rodó dovellat medieval i una finestra gòtica amb arc conopial lobulat fet amb pedra de Montjuïc. Les portes interiors de les habitacions de la planta superior són de mig punt i amb dovelles a l'igual que les obertures de la planta baixa que donen pas a les diferents estances. La família Vilà possiblement són els propietaris de la masia des del s.XII, malgrat no en tenim constància documental, però segons els propietaris actuals, tenien un document que esmentava el pagament d'uns censos a la parròquia de Tiana i al Monestir de Sant Cugat del Vallès datat d'aquesta època. Sembla que durant el s.XVIII, el mas va passar a anomenar-se Giró, perquè la pubilla de Can Vilà es va casar amb un occità nomenat Giraud (Giró), nom que encara conserven els actuals propietaris. Segons Bonet, la planta baixa pertany a l'època romànica,

amb un possible origen en una vil·la romana³⁷⁸, però sense aportar testimonis arqueològics. Per la seva banda, Marta Prevosti no cita aquesta masia dins l'inventari sobre el poblament romà d'aquesta zona.³⁷⁹ La masia consta de planta baixa i de pis amb alguns cossos afegits en reformes posteriors. A la planta baixa hi ha l'entrada amb l'accés al pis superior i a la part esquerra hi ha la cuina amb llar de foc amb el menjador-sala. Al pis superior les habitacions.

Can Rodon de l'Hort/a (Cabrera de Mar)
[Fotografia J.Graupera]

La masia de Can Rodon de l'Hort (Cabrera de Mar) va ser classificada per Bonet com a pertanyent al grup II.³⁸⁰ Presenta un portal rodó amb una inscripció de l'any 1758 en l'arc carpanell en una porta lateral. A la planta baixa hi ha un cos principal paral·lel a la façana, el cos de darrera, dividit en dos meitats, hi ha l'escala per accedir al pis on hi ha les habitacions. Les primeres dades documentals d'aquest mas apareixen a principis del s.XIV.³⁸¹ Des de fa anys l'espai està ocupat per un bar-restaurant que ha modificat la seva estructura interna original.

Can Rodon de l'Hort/a (Cabrera de Mar)
[Dibuix: Briones-Rovira, 2006, p.132]

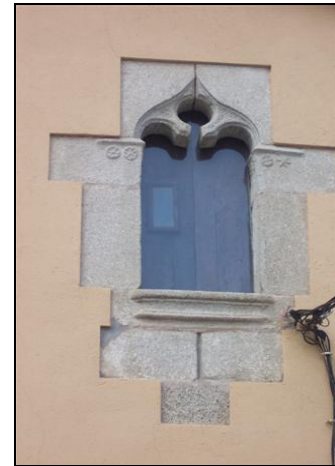
³⁷⁸ .- BONET, 1985, p.177.

³⁷⁹ .- PREVOSTI, 1981b.

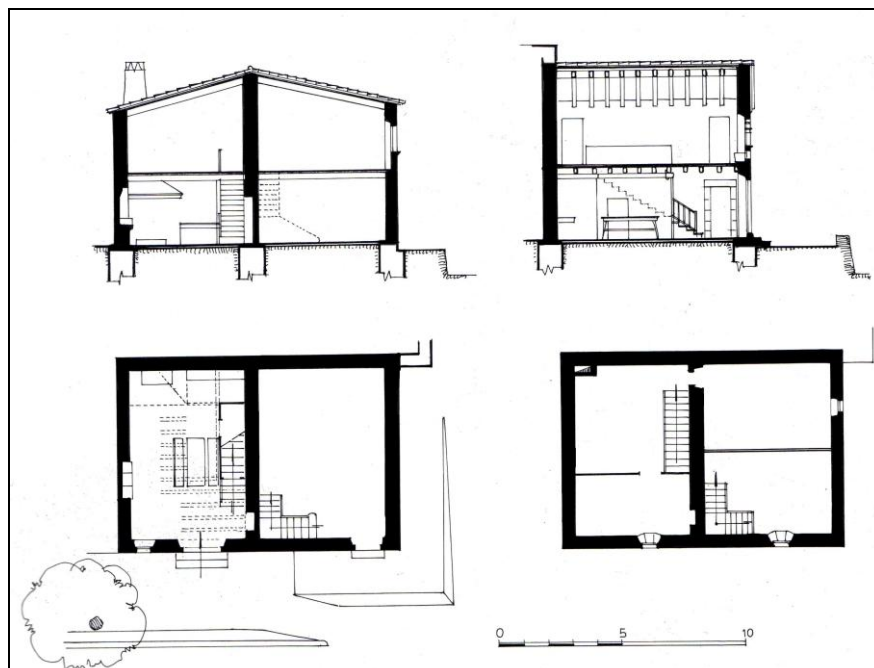
³⁸⁰ .- BONET, 1985, p.98.

³⁸¹ .- MODOLELL, 1993, p.29; ESCURA, 2007, p.177-178.

Ca la Bonamossa (Dosrius) es troba situat al centre del poble al costat de la plaça del poble en el carrer Pau Casals 2-4. Consta de dos cossos paral·lels i perpendiculars a la façana. A la planta baixa és on hi ha la cuina amb la llar de foc, el menjador-sala i l'escala per anar al pis on hi ha les habitacions. Conserva el portal rodó i les finestres gòtiques decorades amb un arc conopial lobulat amb unes impostes amb roselles realitzades amb granit.³⁸² En les obres de rehabilitació de l'any 2002 s'han fet noves quasi totes les d'obertures de la façana lateral que dóna a la plaça Espanya. Les pedres de la porta i les finestres procedeixen d'una masia que es va enderrocar al veïnat Maspi per fer-hi pisos. Eren de la masia anomenada Hostal Vell, i més recentment Can Pons.³⁸³

Ca la Bonamossa (Dosrius)
[Fotografia J.Graupera]

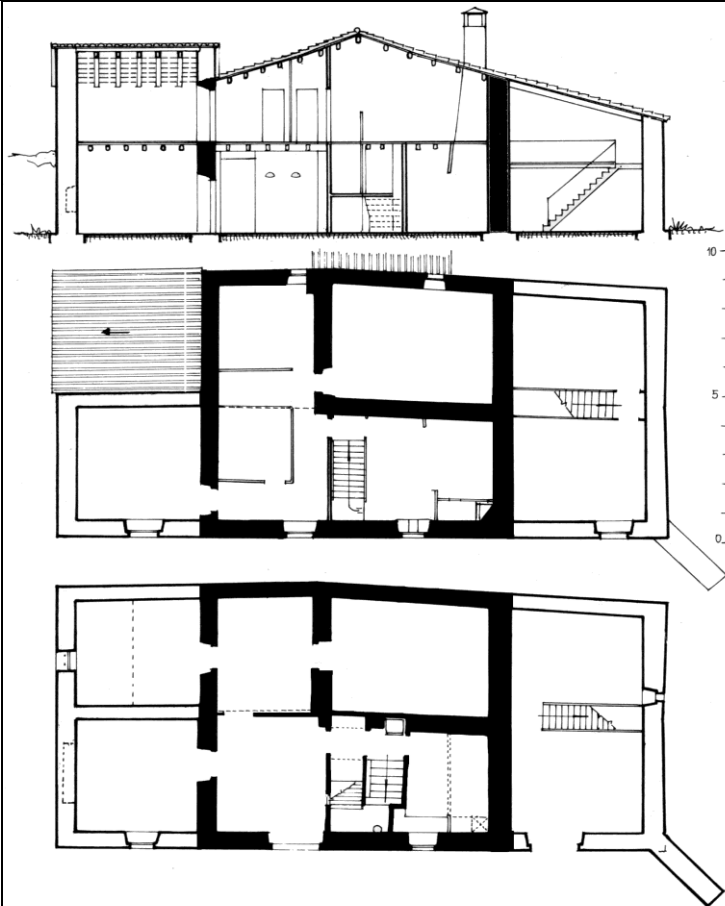

Ca la Bonamossa (Dosrius)
[Dibuix: BONET, 1985, p.219]

³⁸² .- BONET, 1985, p.218-220.

³⁸³ .- LACUESTA, 2005.

La masia de Ca l'Oriach o Uriach (Teià) es troba a la riba dreta de la part alta de la riera de Teià. Es tracta d'una casa amb la teulada a dues vessants per la qual cosa Bonet la classifica com a tipus II. Com tots els edificis d'aquest tipus, consta de planta baixa i pis amb dos cossos paral·lels a la façana. L'entrada es troba situada a la dreta de l'entrada amb un mirador rectangular. A l'esquerra hi ha la sala-menjador que havia tingut un rentamans. El cos posterior fa les funcions de celler. L'entrada junt amb la part posterior està coberta amb bigues perpendiculars a la façana amb una jàssera de fusta a continuació del mur que separa els dos cossos. En la planta del pis, on hi ha les habitacions, els embigats es recolzen en el mur interior que separa els dos cossos. La façana presenta un portal de punt rodó amb una finestra gòtica adintel·lada, en el primer pis, que es troba decorada amb una motllura que en

Ca l'Oriach (Teià)
[Fotografia J.Graupera]

Can L'Oriach (Teià)
[Dibuix: BONET, 1985, p.240]

la part central insinua un arc conopial.³⁸⁴ Segons Cristòfor Ferrer la masia apareix documentada des de 1269 però sense constar el nom dels propietaris.³⁸⁵ A la baixa edat mitjana el mas era feudatari de Sant Miquel del Fai. La família Oriach apareix esmentada per primer cop en el s.XVI. Posteriorment, per successius matrimonis, va passar a la família Botey, als Sabater i als Ramentol.³⁸⁶

Can Fàbregas (Tiana) es troba situada prop de l'antiga parròquia i ara ermita de la Mare de Déu de l'Alegria. Segons Bonet, formaria part del grup II.³⁸⁷ Com tots els d'aquest tipus, presenta dos cossos paral·lels a la façana principal i l'escala al costat esquerre del portal, la qual porta al primer pis on hi ha les habitacions. A la planta baixa hi ha l'entrada, la cuina-menjador i, al seu darrere el celler. A la façana hi ha un portal rodó i al primer pis una finestra conopial lobulada amb les impostes decorades amb dos caps. La masia va ser ampliada en època moderna amb el cos de la dreta de la façana amb dos pisos d'alçada.

Can Fàbregas (Tiana)
[Fotografia J.Graupera]

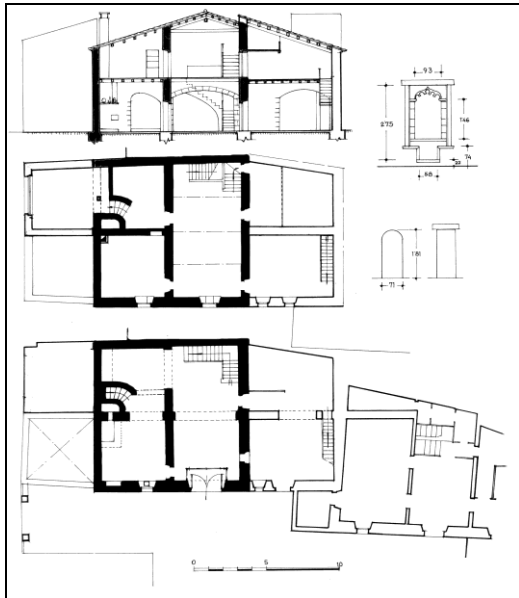
La masia de Can Mat, actualment Can Anglada (Tiana) es troba en el nucli central del poble al voltant de la nova parròquia de Sant Cebrià (s.XIX). L'entrada dona pas a la sala-menjador al final de la qual hi ha l'escala d'accés al pis superior, a l'esquerra hi ha la cuina i una altra estança on actualment hi ha una escala per accedir al cos modern. El pis està cobert per encavallades de fusta i la teulada és de carener. A la façana es conserva el portal rodó i dues finestres gòtiques conopials lobulades obrades amb pedra de Montjuïc. La masia va ser refeta al s.XVII i ha patit diverses modificacions posteriors. Va ser adquirida i reformada per Gabriel Anglada, pare de Lola Anglada, l'any 1853. L'escriptora i dibuixant hi va residir els darrers anys de la seva vida.

³⁸⁴ .- Bonet, 1985, P 239-241

³⁸⁵ .- Ferrer, 1978, P 8

³⁸⁶ .- [Balada, Jordi]: *Calendari 1991. Masies de Teià I*. Ajuntament de Teià. Teià, 1990, Full del mes de setembre.

³⁸⁷ .- Bonet, 1985, p.69.

Can Met – Can Anglada (Tiana)
[Dibuix: BONET, 1985, pàg.217]

Can Met – Can Anglada (Tiana)
[Fotografia J.Graupera]

Can Cabotí (Sant Andreu de Llavanes)

Es troba situada a la banda dreta del torrent de Can Cabot d'Amunt de Sant Andreu de Llavanes. Presenta dos cossos i planta baixa i pis i amb el teulat a dues vessants segons el tipus II de Bonet.³⁸⁸ A l'entrada hi ha la cuina-menjador amb la llar de foc i l'escala es troba situada al cos de la dreta on porta al pis superior on hi ha les habitacions. A la façana hi ha el portal antic adovellat de mig punt i un de nou amb la data 1614 a la llinda. Les finestres del pis superior són totes gòtiques: dues amb arc apuntat i lobulades obrades amb granit i les laterals adintellades amb permòdols. Aquesta família ja apareix en la documentació des del s.XVI malgrat que es pressuposa que són anteriors.³⁸⁹

Can Cabotí (Sant Andreu de Llavanes)
[Fotografia J.Graupera]

³⁸⁸ - BONET, 1985, p.114.

³⁸⁹ - BARTRÉS- MANAU, 1986, p.219-220.

L'escultura arquitectònica en les masies

En l'arquitectura civil, la majoria de la decoració esculpida es troba en les portes i en les finestres. El tipus més senzill documentat són portes adintellades on a partir de dos mènsules es sustenta un carreu pla de pedra o bé una biga de fusta. Solament he pogut constatar la presència de cares en alguna d'aquestes mènsules com és el cas de la porta del Mas Cisa de Premià de Dalt, documentat des del s.XIII, però amb una important reforma del s.XVI. Aquests tipus de porta es troben a l'interior de les cases, en la planta baixa amb accés a la cuina o bé en dependències agrícoles (corts o cellers).

**Porta del mas Brunet de Sant Vicenç de Montalt
i del Mas Cisa amb el detall de la mènsula (Premià de Dalt)**
[Fotografia: J.Graupera]

La majoria de les portes de les masies presenten una porta adovellada de mig punt realitzada amb granit del país, també poden dibuixar un arc conopial o un de mig punt rebaixat. Les poques que presenten decoració esculpida són motius heràldics i presenten una cronologia de finals del segle XV i principis del s.XVI. El cas més interessant és la rectoria d'Alella que va ser refeta en època del rectorat de canonge Lluís Desplà, del 1508 fins al 1524. El relleu de la masia de Can Monac de Teià es veu clarament aprofitat, ja que és treballat en pedra de Montjuïc i es troba adossat a una dovella de granit. Aquesta imatge representa segurament un dels síndics del Consell de Cent de Barcelona perquè la casa va pertànyer en època medieval a la família Fivaller, que va ostentar diversos càrrecs en el consistori barceloní.

Una de les portes més interessants és una que es va trobar tapiada a la casa urbana senyorial de Can Palauet de Mataró i que ha estat reutilitzada en la reforma moderna de l'edifici. Presenta un arc de mig punt, realitzat en pedra de Montjuïc, emmarcat en un guardapols rectangular i en els carcanyols una decoració de lobulacions amb una rosa central. Seria un exemple de producció seriada.

La majoria de finestres decorades amb relleus esculpits en el baix Maresme es troben en l'arquitectura civil. En aquest tipus de peces és on veu més l'acció dels tallers. S'identifica sobre tot per l'elecció del tipus de pedra. La majoria són peces comprades a tallers especialitzats de Barcelona que treballen en pedra de Montjuïc, per altre banda, tenim uns tallers locals que treballen a la zona del Maresme i que s'identifiquen perquè treballen amb pedra de granit local. Un grup important són les conegudes com

Portes de la rectoria d'Alella amb l'escut del Canonge Desplà, porta de Can Mora de Teià i detall del relleu de la porta de la masia de Can Monar de Teià.

[Fotografia: J.Graupera]

finestres coronelles que provenen de models gironins. Aquest intenten copiar els models dels altres tallers en més o menys fortuna. De la classificació dels finestrals que hem pogut localitzar se'n deriven unes tipologies molt clares.

El tipus més senzill de finestres són les adintellades, les quals estan definides per unes mènsules on hi descansa una pedra en forma d'arquitrau. Aquesta tipologia és la més popular i la majoria son obrats per tallers locals en pedra de granit. Cronològicament els podem situar en masos documentats des del s.XIV al s.XV. El primer subtipus és un arc adintellat sense cap tipus de decoració.³⁹⁰ Un segon subtipus que se'n deriva és una finestra igual que l'anterior però que presenta un relleu que dibuixa una arc apuntat a l'arquitrau.³⁹¹ El tercer subtipus són aquelles finestres adintellades que ja no estan sustentades per mènsules sinó que l'arquitrau descansa directament sobre els elements sustentants i dibuixen a la part central un arc apuntat.³⁹² L'últim i quart subtipus, el més tardà, serien aquelles finestres semblants a l'anterior però configurades per un arc carpanell.³⁹³

Tipus 1: Finestres adintellades

- 1.- Mas Moió d'Argentona; 2.- Can Rodon de Cabrera de Mar; 3.- Mas Cisa de Premià de Dalt; 4.- Can Net de Dosrius [Fotografies: J.Graupera]

³⁹⁰.- Exemples a Can Pau Brut d'Argentona; Mas Moió d'Argentona; Carrer de l'església 14 de Cabrera de Mar; Can Batlle i Can Santpare de Dosrius i Can Graupera de Sant Andreu de Llanerers.

³⁹¹.- Exemples a Can Pins d'Argentona; Can Rodon de Cabrera; Ca la Marina, Can Banyamars i Can Llibre de Dosrius i la rectoria de Sant Andreu de Llanerers.

³⁹².- Exemples a Can Bada i a Can Pins d'Argentona; Ca l'Estapé, Can Batlle, Cal Sec i Can Cot de Dosrius; Can Famades d'Òrrius; Can Cisa de Premià; Ca l'Andreu de Tiana; Ca l'Isern i Can Rafart de Vilassar de Dalt.

³⁹³.- Exemples a Can Net de Dosrius.

Un altre tipologia de finestres són aquelles que presenten un arc conopial sense decoració a la part superior. Poden estar fetes en granit o en pedra de Montjuïc. La majoria es poden datar a finals del s XV i principis del s.XVI ja que en l'ampit de la finestra presenten ja unes motllures que són freqüents en època moderna.³⁹⁴ Una variant la trobem configurada amb un arc conopial amb arc rebaixat, que el trobem tant amb pedra de Montjuïc com en granit i amb formes més elaborades com altres de més populars i maldestres.³⁹⁵

Tipus 2: Finestres amb arc conopial

- 1.- Can Fèlix de Premià de Dalt; 2.- Can Franquesa de Premià de Dalt;
 - 3.- La rectoria vella de Sant Andreu de Llavaneres; 4.- Can Gel de Dosrius
- [Fotografies: J.Graupera]

Les finestres decorades amb arc conopial i lobulacions en el seu interior esdevenen una de les formes més populars i difoses en el gòtic de finals del s.XIV a principis del s.XV i ho trobem en la majoria de masies clàssiques. Segurament aquesta tipologia obeeix a una producció seriada³⁹⁶ d'algun taller barceloní que treballava amb la pedra de Montjuïc.³⁹⁷ Aquesta tipologia va ser molt popular i va ser imitada per tallers locals amb granit amb un ampli repertori de tipologies que se'n deriven.³⁹⁸ L'arc conopial pot ser més apuntat en el centre o més rebaixat en els laterals. Hi ha diverses variants amb lobulacions més simples o més complexes.³⁹⁹ Les importes poden estar decorades amb fulles de cards o amb cares o amb les típiques roses.

³⁹⁴.- Exemples a Can Gustà d'Argentona; Can Gel de Dosrius; Can Valls de Sant Vicenç de Montalt; Can Fèlix de Premià; Can Destorrents de Teià i Can Bonhivern de Vilassar de Dalt.

³⁹⁵.- Exemples a Can Rimblas de Dosrius; Can Vinyamata d'Òrrius i Can Franquesa de Premià.

³⁹⁶.- Aquest tema ha estat estudiat per ESPAÑOL, 1999 ; ESPAÑOL, 2003.

³⁹⁷.- Exemples a Can Bragulat , Cal Baró, Can Casals, Can Pufarré i Can Viló d'Alella; Can Vila d'Argentona i a Can Calons i Can Marquès de Premià de Dalt.

³⁹⁸.- Exemples a Can badia d'Argentona, Cala Bonamossa de Dosrius; Can March d'Òrrius; la Mongia de Sant Vicenç de Montalt, Can Famades d'Òrrius; Can Bonhivern i Can Nadal de Vilassar de Dalt.

³⁹⁹.- Exemples amb lobulacions més complexes les podem trobar a Can Bragulat, Can Casals, Can Jonc d'Alella; Can Lloreda de Sant Andreu de Llavaneres, Can Fontanilles i Can Teixidó del Masnou, el mas seguí de Mataró, Can Vilà de Montgat, Can Cisa, Can Figueres i Can Verboom de Premià de Dalt, Can Ros, Can Anglada i Can Sentromà de Tiana, i el mas Pi i Can Rafart de Vilassar de Dalt.

Tipus 3: Finestres decorades amb arc conopial amb lobulacions en el seu interior amb formes simples

- 1.- Can Viló d'Alella; 2.- Can Calons de Premià de Dalt;
3.- Can Badia d'Argentona; 4.- Can Bonhivern de Vilassar de Dalt
[Fotografies: J.Graupera]

Les finestres coronelles simples i compostes representen una tipologia estandarditzada que es troba present en un gran nombre d'edificis tant a nivell públic com privat. El seu origen es deu als tallers estandarditzats de Girona que hem al·ludit anteriorment i posteriorment també es va iniciar una producció en pedra de Montjuïc. Es troben realitzades amb llindes exteriors d'un o quatre mainells i amb ampit. Els mainells disposen d'una base sovint esculpida i que suporta una columna monolítica coronada per un capitell troncocònic amb decoració geomètrica o floral. F.Español ha identificat dos tipologies de capitells l'anomenat "lliri d'aigua" i el de "fulla de palmera. D'aquesta doble tipologia quasi la totalitat dels capitells conservats al baix Maresme pertanyen a la primera modalitat, de la segona modalitat solament s'han conservat un en una finestra de Can Pins d'Argentona i un altre conservat al Museu de Mataró de procedència incerta. Les llindes solen ser monolítiques i tenen forma d'arc retallat a la pedra. Els més antics en un origen al s.XIII presenten un arc de mig punt. En el cas del baix Maresme se'n conserva un al Museu de Mataró procedent de l'antic Mas Nadal de Mataró. Des de la segona meitat del s.XIII fins

5.- Finestres coronelles simples i compostes (1)

- 1.- Can Destorrents de Teià; 2 i 3.- Can Boquet d'Alella; 4.- Can Bragulat d'Alella
[Fotografies: J.Graupera]

a la primera meitat del segle XVI, l'arc retallat agafa formes trilobulades, bé amb arc apuntat o bé dibuixant una circumferència inacabada, que a voltes també presenta un arc apuntat gravat a la part superior. Les impostes presenten una decoració d'elements florals, roses com a recurs més comú però a vegades també hi ha fulles de cards. En la base de les columnes hi apareix com un àbac invertit amb volutes que abracen unes boles en els quatre angles i un coixinet central de forma esglaonada on descansa els fust. Aquestes peces de les llindes, pel seu format donen molt de joc, ja que permeten cobrir espais més petits o més grans depenen del nombre de llindes. Al baix Maresme solament hem pogut observar finestres d'una llinda (simples) o de dues (compostes). La majoria de les finestres compostes solen estar situades sobre el portal major de la masia en la façana principal.

5.- Finestres coronelles simples i compostes (2)

5.- Can Nadal (Museu de Mataró; 6.- Can Pins d'Argentona; 7.- Can Fontanillas del Masnou; 8.- Can Balança de Premià de Dalt. [Fotografies: J.Graupera]

3.- L'arquitectura industrial: Molins i ferreries

Els molins : propietat i tipologia

L'estudi dels edificis d'arquitectura industrial medievals com el d'altres construccions de la comarca del baix Maresme esdevé complicat per la continuïtat en el seu ús des de l'etapa medieval fins la contemporània, amb les pertinents remodelacions i ampliacions. Per altra banda, el seu abandonament, sobretot a la segona meitat del s.XX ha fet que molts desapareguin o es conservin en estat semiderruit. Altres s'han transformat en habitatges i el record del seu ús primigeni sols s'evidencia per la conservació del cup, el carcabà o la bassa. De les fargues no en queda cap exemplar visible.

Des de l'etapa alt medieval apareixen documentats molins fariners a les nostres contrades, però serà en el s.XIII on experimentaran una important modernització i ampliació amb la introducció del molí de cup i la construcció dels casals moliners adossats.⁴⁰⁰ La majoria de molins tenien un funcionament similar, amb una roda horitzontal i un eix vertical. A la part superior del molí, l'aigua s'emmagatzemava en una bassa on hi arribava del riu o torrent a partir d'una sèquia. Des del cup de planta circular, l'aigua agafava empenta degut a la seva inclinació que s'anomenava rampa. La profunditat del cup o la seva inclinació eren variables però sempre decreixent des de la boca fins a la botana, forat per on entrava l'aigua a l'edifici. A l'interior del mateix hi havia la sala de moldre on s'hi trobava la tremuja o gronça, les moles i el farinal. Sobre aquesta sala o en una cos annex s'hi trobava la casa del

⁴⁰⁰ .- PLANES, 2003, p. 284.

moliner. Sota la sala de moldre hi havia una construcció subterrània, que s'anomena el carcabà; s'entrava per una portella en el terra de la sala de moldre o pel mateix forat del desguàs de l'aigua cap al torrent o riera. En aquest soterrani estava la botana que era el lloc per on entrava l'aigua que venia del cup i després de fer moure el rodet era desallotjada al riu, anava cap a un altre molí o bé servia per a regar l'horta.⁴⁰¹

Fins l'any 1999, els molins del baix Maresme havien aparegut en diferents estudis de forma tangencial en treballs que analitzaven l'etapa medieval d'un poble a nivell monogràfic

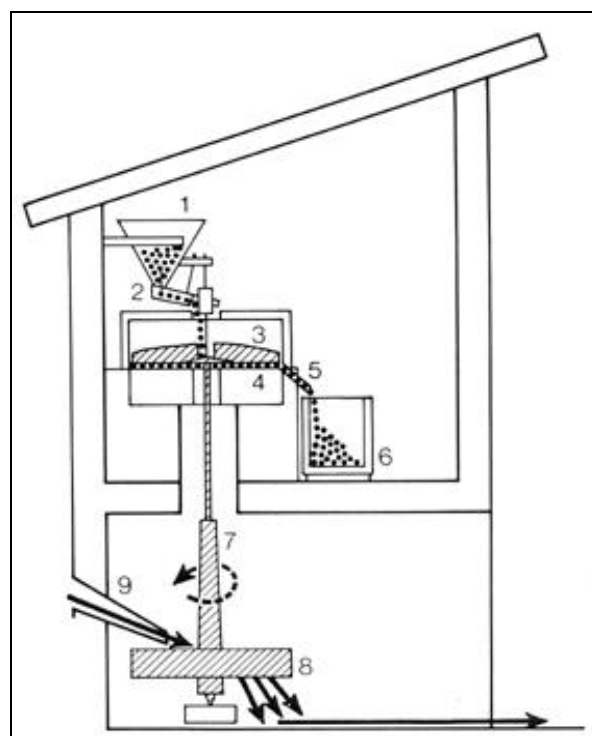
⁴⁰² o en estudis de les jurisdiccions baronials, com el cas dels Desbosch,⁴⁰³ però mai havien tingut un tractament sistemàtic i íntegre, a excepció d'un breu capítol en l'obra de Bonet i Garí sobre les masies.⁴⁰⁴ El

Grup d'Història del Casal, a darreries de 1999, va constituir una Secció d'Estudis Medievals que havia de tenir cura de l'organització continuada de les *Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme* que s'havien celebrat aquell any per primera vegada. Però a més, els membres de la secció es van posar com a objectiu fomentar la recerca en el període de l'Edat Mitjana i en aquest sentit es va

constituir, entre altres, un grup de treball centrat en l'estudi dels molins medievals de la comarca. L'equip estava format per Joan Bou, Jaume Vellvehí i jo mateix.

La primera fase del projecte va consistir en la recerca documental i de restes físiques a fi d'elaborar un inventari tant dels molins del Maresme documentats i conservats (totalment o parcial) així com dels desapareguts. Finalment es realitzà pròpiament l'estudi individual de cada molí i la valoració de tot el conjunt. La recerca es va ampliar més enllà del període medieval fins al modern donat el volum i la rellevància del patrimoni pre-industrial d'aquesta època que anava sorgint.

Els resultats de la primera fase van donar les següents dades pel que fa al baix Maresme: un total de 36 molins datables d'entre el segle XI i el XIX i que es distribuïen de la

Esquema d'un molí fariner

El recorregut del gra comença a la tramuja (1), l'embut (2) el porta a l'ull de la mola, on cau entremig de la mola priora o alta (3) i de la mola fixa (4). Un cop el gra és mòlt surt pel farinal (5) i cau a la farinera o farnera (6). L'aigua de la bassa o del pou surt a pressió, al carcabà, per la botana (9) i cau damunt del rodet o turбина (8), fent que volti, moviment que l'arbre o eix (7) comunica a la mola priora (3). L'aigua s'escola pel sòl del carcabà cap a l'exterior.

[Font: BOLÒS – NUET, 1983, p.37]

⁴⁰¹ .- ESPAÑOL, 1980; FITÉ, 1983; BOLÒS- NUET, 1983; CUTRINA, 1993; PALAU, 1992; PALAU, 1997; PLANES, 2003, p. 284.

⁴⁰² .- Des d'aquesta òptica el tema dels molins apareixen pel que fa a Argentona a RICHOU,1987, p.147-154; CASTILLO,1990, p.270-275; a Mataró: COLOMER, 1969, p.53-54; GIMÉNEZ, 2001, p.169-179; GIMÉNEZ, 2005, p.187-192.

⁴⁰³ .- Els molins dels Desbosch son tractats a CUADRADA, 1988, p.132-137; ZAPATA, 2004, p.186-195.

⁴⁰⁴ .- BONET, 1983, p.51-54.

següent manera pel que fa al Baix Maresme: Alella 1, Argentona 6, Cabrera 2, Caldes d'Estrac 3, Dosrius 4, Mataró 4, Masnou 1, Premià possiblement 1, Sant Andreu de Llavaneres 4, Sant Vicenç de Montalt 2, Teià 1, Tiana 3 i Vilassar (de Dalt i de Mar) 4. Quant a l'estudi de conjunt de les restes localitzades - la seva datació, descripció i contextualització- en va resultar l'establiment de tipologies, l'organització de la propietat o la distribució en el territori per exemple.

La segona fase del projecte fou la divulgació i s'encaminà en dues direccions la pròpiament científica i la divulgativa. En l'àmbit divulgatiu es van publicar articles en revistes com ara a *Felibrejada. Butlletí del Grup d'Història del Casal*;⁴⁰⁵ a *Fonts. Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins "Jaume Clavell"*⁴⁰⁶ i també a *Duos Rios*, publicació de l'Arxiu Municipal de Dosrius.⁴⁰⁷ I en l'àmbit científic, es van presentar una comunicació en el *III Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* celebrat a Sabadell entre el 18 i el 21 de maig de 2006, que foren publicades en les actes respectives.⁴⁰⁸

Els molins eren propietat dels senyors feudals, tant laics com eclesiàstics. Segurament el cost de les infraestructures de la construcció del molí (corrent d'aigua, construcció dels canals, bases, edifici...) devien ser molt elevades i sols les podia costejar el senyor feudal que disposava de recursos i per tant l'explotació solia anar a càrrecs d'aquests, malgrat que en alguns casos el cost de la seva construcció el cedeixen als pagesos establerts en emfiteusi. La majoria de les vegades aquests serveis eren utilitzats pels senyors per espoliar els beneficis generats per la pagesia (a més de les rendes i prestacions personals que aquests havien de fer). La necessitat de moldre el blat obligava a la pagesia a utilitzar aquests molins.

La majoria dels molins del Baix Maresme pertanyien als senyors dels castells de Burriac, Vilassar i Mataró. En una venda de les jurisdiccions feudals, realitzada l'any 1352, per part dels senyors del castell de Burriac i Vilassar, s'esmenten els molins com una part més de la venda dels seus drets i propietats, sense especificar els noms i la seva situació. S'esmenta que aquest monopolis senyorials incloïen els casals del molí, aigües per a moldre, recs i caprecs, trestalladors, rescloses, gleves i fustes, rodets i tots els utensilis i aparells relacionats amb els molins "... *et cum molendinis et cum casalibus in quibus sunt constructa, et cum aquis de quibus molunt et molere debent, et cum reguis capireguis, et trestaladors, et cum resclosis et cum molisrons et redetiis, et omnibus utensilibus et apparatibus eorundem molendinorum, et moligiis et disfructu molendi, et omnibus aliis iuribus et pertinenciis eorundem...*"⁴⁰⁹. L'assimilació dels molins com a part de la jurisdicció i el poder dels senyors feudals va fer sovint que en les revoltes pageses, aquests destruïssin i ataquessin aquests espais com a protesta de les injustícies senyorials. A la zona del castell de Dosrius des del segle XI i fins al 1453, el priorat de Sant Pere de Casserres tenia el domini directe del molí del Castell a Dosrius i el domini útil els seus castlans, els Dosrius. En els molins de les zones dependents de la Corona (Alella, Tiana i Teià) els molins eren gestionats per cases aloueres que administraven com a castlans aquestes rendes.

Els molins del Baix Maresme eren moguts bàsicament per l'energia hidràulica. L'existència d'un règim de precipitacions típicament mediterrani amb fortes pluges a la primavera i tardor i una quantitat de precipitacions més aviat pobre la resta de l'any, va originar que la majoria dels molins es situessin prop de rieres i torrents dotant-se amb una gran bassa per tal d'acumular l'aigua en temps de poca precipitació. També s'estructura una

⁴⁰⁵.- GRAUPERA, 2001B; VELLVEHÍ, 2001a; VELLVEHÍ, 2001b.

⁴⁰⁶.- GRAUPERA, 2002c.

⁴⁰⁷.- VELLVEHÍ, 2004; VELLVEHÍ, 2008.

⁴⁰⁸.- BOU-GRAUPERA-VELLVEHÍ, 2007.

⁴⁰⁹.- CUADRADA, 1988, p.135.

de les fonts i el control de les vies de comunicació.⁴¹² La resta de molins del Baix Maresme també es disposen al costat de la riera principal de la població com els casos de caldes d'Estrac, Teià, Llanereres per citar algun exemple. L'aigua de les rieres era recollida mitjançant canals i rescloses i conduïda al molí que la majoria de vegades tenia una bassa per acumular l'aigua, ja que la pressió del canal per si sol no era suficient per a moure les moles i a més el règim de pluges irregulars durant l'any ho feia necessari.

Les aigües un cop arribades al molí pels mecanismes tradicionals feien moure les moles. Moltes vegades l'aigua sobrant era també utilitzada després per un altre molí o utilitzada també pels recs dels camps i horts de conreu. Aquesta relació entre el rec i l'aigua del molí apareix clarament en un establiment del 25 de maig del 1256 on Pere Riera i Alexidis reben dels Sant Vicenç en enfiteusi el mas *Chasela*. Les propietats inclouen recs, camps "*...et specialiter cum tota illa parts quod dictus mansus habet et facere debet in illo molendino de Mosso*". En aquest establiment, s'especifica quan es pot utilitzar l'aigua del molí pel rec i s'haurà de compartir pel rec del mas Ametller "*... de predicta vero aqua possit rigare mansus de Amatler in die martis et in die veneris tam in die quam in nocte regidivis, autem diebus in mansi tuo de Chasela*".⁴¹³

Aquesta necessitat de control i aprofitament de les aigües pel rec i per fer funcionar els molins sovint causa disputes i plets entre senyors i pagesos. El 2 de juliol del 1492 es produeix una disputa al notari Joan de Fluvià, entre Brígida, muller del difunt Pere Desbosc i els ciutadans argentonins Cebrià Sabater i Benet Costabella. La disputa es basa en el sotrec que utilitzen les parts afrontades per dotar aigua a llurs molins.⁴¹⁴

Els molins es dedicaven bàsicament a la molta de gra, però també assumia a vegades la funció de batanar els draps. Segons Coral Cuadrada "*...al Baix Maresme, com que no s'ha trobat documentat cap molí draper, cal pensar que aquesta zona fou una zona on potser s'extreia una certa quantitat de primera matèria destinada a labors domèstiques o per ésser elaborada a d'altres llocs*".⁴¹⁵

La farina s'obtenia a partir de la molta dels cereals, principalment el mestall (cereals barrejats) compost per blat, l'espelta, l'ordi, la civada i el forment (blat de qualitat per a fabricar farina blanca). Segons C. Cuadrada, en el Baix Maresme es pot documentar, a partir del pagament de censos fixes una alternança de conreus de cereals de tardor i primavera i el guaret sense poder especificar si era biennal o triennal.⁴¹⁶ Aquests cereals es solien mesurar segons els pesos i mesures del mercat de Granollers, d'Argentona i el de Vilassar (quartans, quarteres i octaus).⁴¹⁷ El cereal es cobrava quan era utilitzat com a pagament de les rendes per les diades de Sant Feliu o Sant Pere, després de les collites.

Els moliners sovint eren persones especialitzades que es dedicaven a moldre i mantenir el molí i les seves propietats (recs, eines...) en bon estat. Cobraven segons la quantitat de la molta en nom del feudal. Tal com hem dit, no eren propietaris del molí sinó que exercien a aquesta feina delegada del senyor.

Maria Josep Castillo que va estudiar els capbreus del castell de Vilassar i Burriac dels s.XIV i XVI, detecta que solament un dels pagesos capbrevats en aquest període es declara moliner d'ofici. Ens referim a Rafael Pujol del molí d'en Croanyes.⁴¹⁸ Això ens fa pensar que

⁴¹².- CUADRADA, 1988, p.38-39.

⁴¹³.- AMA. Doc. 3. Publicat a RICHOU, 1987, p.188-189 i comentaris a la p.149.

⁴¹⁴.- AMA. Doc 69. Publicat a RICHOU, 1987, p.223 i comentaris a les p.151-153.

⁴¹⁵.- CUADRADA, 1992, p.449.

⁴¹⁶.- CUADRADA, 1992, p.443.

⁴¹⁷.- CUADRADA, 1992, p.93-95.

⁴¹⁸.- CASTILLO, 1990, p.272.

la molta no deuria ser una feina que ocupés de forma fixa les seves ocupacions i principalment els moliners havien de dedicar-se al conreu de les terres properes al molí i al seu manteniment. Segons un document datat el dos de maig del 1390, Miquel Des Bosch, estableix en el molí d'en Mateu a Guillem Sagrera. A més l'obliga a construir ell mateix el molí amb els seus propis recursos, "*quod vos et vestris faciatis et edificietis ibi vestris propis macionibus et expensis unum molendinum de cup bene molente cum omnibus suis hedifices et cum omnibus ornamentis ibi pertinentibus et nesseçaris et quod possitis facere et hedificare lo casal molendini ubi assuetum erat et quod sit de viginti quinque palmis in omnibus cairis*".⁴¹⁹ Pel privilegi de l'explotació del molí, aquest havia de satisfer com a cens, dues quarteres i mitja de blat segons mesura del castell de Vilassar al feudal.

El manteniment del molí i la neteja dels recs per evitar la obturació dels canals també havia d'anar a càrrec dels moliners. D'aquestes obligacions en tenim diferents testimonis. L'any 1333, Estrany de la Pujada és redimit per Guillem de Sant Vicens dels serveis d'obra, guaita i altres jornals a accepció dels serveis relacionats amb la poda de vinya i la reparació del molí. "*tamen hoc que sis ad podendas vineas, vel tui successores sint ad eas vineas podandas, videlicet quando alii probi homines podabunt in ipsis vineis et excepto hoc que tu vel tuis sitis ad molendinum parandum sive seritandum de novo hiis itaque duobus...*".⁴²⁰

També en la disputa abans esmentada del 2 de juliol del 1492, Brígida i Cebrià Sabater "*demanaven y requerien e lo dit Benet Costabella, que seguint la antigua consuetud d'ells i de llurs predecessors, ell scuras ho fes scurar lo sotsrech del moli llur fins en vista dels rodenchs de dit molí*". En aquesta sentència s'especifica també que aquests moliners estaven obligats a reparar el molí en cas de que es deterioressin les seves estructures per riades o altres. "*...declaram que si per cars se seguia que la dita riera vingues o cresques tant que vingues a donar dan, rebrir ho rompre lo dit sosrech pronunciam tal que convinguem adobar o fer despeses algunes en desviar la dita aygua de dita riera o adoba lo dan que fer hauria que en tal cars les hagen e sien tinguts en fer los dits adobs o reparacions a comunes despeses segons dalt es dit.*".⁴²¹

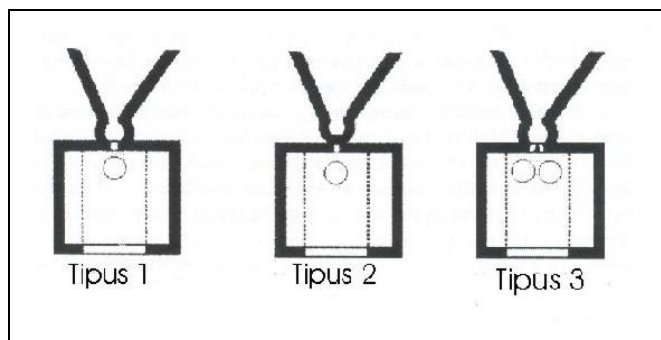
La major part dels molins estudiats, com ja hem esmentat, es situaven molt a prop d'un curs d'aigua, que en el Maresme són torrents i rieres de cabal estacional i escàs, a excepció de la Riera d'Argentona més abundosa. Per tal de portar l'aigua de la riera i emmagatzemar-la, feia falta la bassa que, generalment, s'adaptava a les irregularitats del terreny donant formes diverses però que convergien en el cup, quan era el cas, o directament a l'obertura fins al carcavà. Molts dels molins, com els de la Riera de d'Argentona, els de Caldes d'Estrac i els de Llanereres, aprofitaven l'aigua d'un molí a l'altre mitjançant un rec. Quant a la caiguda de l'aigua fins al carcavà, majoritàriament disposaven de cups semicirculars com el Molí del Castell de Dosrius.

⁴¹⁹.- AMA: doc,53. Citat per RICHOU, 1987, p.151.

⁴²⁰.- APCCB: C-6 (L.2/4). Citat per RICHOU 1987, p.149.

⁴²¹.- AMA. Doc 69. Publicat a RICHOU 1987, p.223 i comentaris a les p.151-153.

És a partir d'aquest elements que se'n poden distingir tres tipologies: la primera és aquella en què l'edifici moliner es troba construït aprofitant el mur del cup. Com exemples podem citar el Molí de Riudemeia (Argentona). Un segon tipus es caracteritza per un edifici moliner construït de forma annexa i un xic separada del mur del cup, com el cas del molí de les Mateves (Argentona) i finalment en el tercer tipus trobaríem molins més complexos de dues moles amb un cup que dona accés a dos rodets, com el cas del molí de Teià.

Tipologia de molins del Baix Maresme
[Font: Bou-Graupera-Vellvehí, 2007]

La tipologia del carcabà també varia segons la complexitat del molí. Així, el més senzill és el carcabà d'un molí simple, és a dir amb una sola mola com serien els molins de la Riera d'Argentona o Teià. Hem vist rodets a Can Teixidó del Masnou. De moles només s'han conservat les dues sotanes i una de les sobiranes en el de Masnou. i hi ha varies moles reaprofitades fent de graons en la porta d'accés a la masia com passa en el de Riudemeia. També s'han conservat les moles als molins de Vilà a Montgat i el molí Vell de Vilassar.

Quant a l'edifici moliner, generalment, es tracta de petits edificis de planta més o menys quadrada, alguns de rectangulars, d'un sol pis destinat a obrador. La majoria eren edificis destinats exclusivament a la molta, per bé que als segles XVII-XVIII molts s'ampliaren adossant-s'hi un nou edifici per a vivenda i usos agrícoles. En èpoques més properes, alguns dels molins desapareixen integrats en l'edifici del mas, com el cas del Masnou.

En la majoria dels casos primer es construí la bassa i un cop feta s'aprofità el seu mateix mur per a construir l'edifici moliner. També pot aparèixer un altra model consistent en la construcció adossada i independent de les dues estructures, com el cas del molí del Castell a Dosrius. Si bé les voltes dels carcabans són de canó, la coberta de l'obrador podia ser d'embigat de fusta o també amb volta de canó. En l'obrador sovint trobem un rebaix en el mur per a encabir-hi les moles. El rebaix és fet amb un arc que sovint ens serveix per a datar l'edifici.

Els molins de les parròquies de Tiana, Alella i Teià es trobaven situats a les principals rieres que travessen la població, ja que son les que assolien un cabal mínim per poder accionar les moles en temps de pluja. A Tiana hi havia el molí de Can Vilà, situat a la part baixa de la riera, actualment prop del terme de Montgat, on actualment neix la B-20. i situada prop de la masia de Can Vilà. El molí estava enrunat i sols es conservava la basa i els murs del mateix. Es va destruir amb les obres de l'autovia l'any 1994 i no en queda pràcticament res. Segons uns dibuixos inèdits de Joan Francesc Clariana en el moment de la destrucció, podem deduir-ne que era de planta rectangular i el carcabà tenia un arc apuntat (s.XIV –XV). A la masia de Can Vilà o Giró se'n conserva una mola en el pati.

En el terme d'Alella, els molins es trobaven situats també a la part baixa de la riera prop del mar, punt on s'assolia major cabal. El molí d'en Sors es trobava a la riba esquerra de la riera i pertanyia a la masia de Can Sors, els propietaris de la qual, documentats des del s. XIV, ocupaven càrrecs importants a la cúria arxidiocesana. Únicament en resten unes parets de la basa del molí, ja que l'espai de l'antiga finca es ocupat per una urbanització. La família Sors es troba documentada a Alella des del s.XIV ocupant diferents càrrecs importants al

Molí de Can Teixidó (Masnou)

[Fotografies : J.Graupera, 1996- Dibuix: Bonet, 1983]

municipi i a la Generalitat. El 1497, Joan Sors va ser Conseller de la Diputació General i Joan Andreu Sors, destacà en el seu paper com a rector de Valls, primer, i com a canonge de la seu de Barcelona, més tard on intervingué en les obres de la catedral a finals del s.XV.⁴²²

Al final de la riera tocant al Mar hi ha el molí de Can Teixidó (actualment el Masnou) era conegut com el Mas Torre del Molí. Aquest molí forma part de l'estructura del mas de Can Teixidó, situat dalt d'un petit turó al costat del pas de la N-II . La basa es troba situada a la part NE de la casa i dóna aigua al molí situat a un nivell més baix prop de la carretera. Aquest molí es troba en molt bon estat i encara va funcionar fins després de la guerra civil i

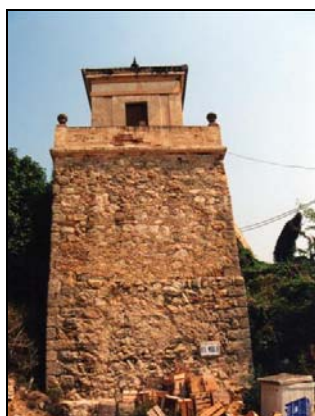
Molí de Teià

[Fotografies : J.Graupera, 1996]

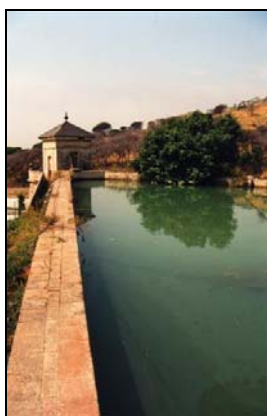
⁴²².- JARDI, 2006, p.42-44.

ha estat molt reformat. L'aigua d'aquest molí anava a parar a un altre, no conservat, que es trobava situat en el lloc que avui ocupa el pas de la via del tren i la N-II. Sembla que pertanyia a la família Fivaller i Bru de Teià.⁴²³ El molí de Teià es troba situat a la part alta de la riera. Tenia dos moles a la planta baixa actual. Al soterrani hi ha la turbina on rebia aigua a pressió de la basa a través del cup que agafava l'aigua del torrent del molí. L'aigua que sortia pel carcavà anava a parar altre cop a la riera. Se'n conserva l'estructura però no els mecanismes ja que la casa s'ha adaptat a habitatge. Antigament el molí era propietat del mas Godó, família que es van instal·lar en l'antic mas Maseguer, documentat des del s.XII, el qual també va reformat en època moderna, a l'igual que el molí.

En el terme de Tiana es conserven dos molins, el Molí de Can Sentromà, situat paral·lel a la casa de Can Sentromà, just davant de la porta d'entrada al recinte principal. Aquest mas documentat des del s. XI s'hi ha descobert en el seu subsòl les restes d'una important vil·la romana. Es tracta d'un molí de torre de planta quadrada amb una basa trapezoïdal. La torre amaga els conductes per on l'aigua saltava el desnivell fins el rodet. El carcavà passa per sota l'era situada davant del molí. En aquesta es poden veure estructures de la sala on hi havien les moles i una mola reutilitzada com a paviment amb la rosa dels vents gravada. Aquest molí es difícil de datar. Es evident que la part superior del molí és moderna, però l'estructura es pot situar en època medieval. El segon és el **Molí de Can Umbert** (actualment en el terme de Montgat). Aquest molí es troba a pocs metres del casal dels Umbert, a pocs metres de l'autopista C-32 i documentada des del s.XVI.⁴²⁴ La basa que naixia davant de la casa, actualment es troba recoberta de sorra i dedicada al conreu. El cup també inutilitzat i ple de sorra i és de planta circular. Del casal moliner solament se'n conserven les quatre parets plenes de vegetació.

Molí de Can Sentromà (Tiana)
[Fotografies : J.Graupera, 1996]

Molí de Can Umbert (Montgat)
[Fotografies : J.Graupera, 1996]

La majoria dels molins del terme jurisdiccional del castell de Vilassar estaven situats a la riba de la riera Argentona ja que era la riera amb més cabal del Maresme central i es concentraven a la parròquia d'Argentona.⁴²⁵ El Molí de Musso o de Misserprats (Argentona) es troba en el pas de la carretera d'Argentona a Òrrius al començament de la Riera de Dosrius al marge dret de la riera. La construcció de la carretera va destruir la basa de la qual quedava solament el cup, destruït el 2007 en les obres de millora de la carretera.

⁴²³.- BONET, 1983, p.285-290.

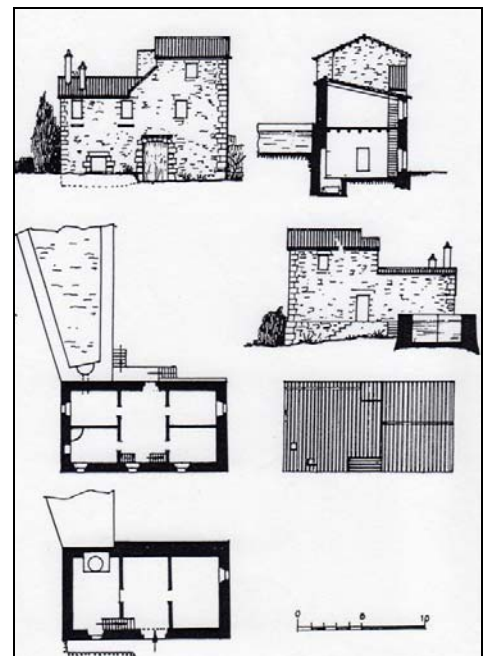
⁴²⁴.- ROIG, 2006, p.82-83.

⁴²⁵.- Han estat estudiats per GRAUPERA, 2001; GRAUPERA, 2002. Hi ha referències documentals a RICHOU, 1987; CUADRADA,1988; CASTILLO, 1990; RICHOU, 2007, ZAPATA, 2004.

Podria correspondre al molí d'en Musso⁴²⁶, documentat des del 1256 i derruït a partir de l'any 1508 però reutilitzat en època moderna.⁴²⁷ Els molins de Can Riudemeia i de Rubiol (Argentona) es troben situats a la riera de Riudemeia prop del terme d'Òrrius. Era un complex moliner que contenia dos molins. Malgrat que el mas és d'origen medieval (s.XIII), aquest molí no apareix documentat fins el 1559. Del primer molí es conserva part de la basa i el cup, del segons no se'n conserven restes.⁴²⁸ El molí d'en Croanyes o molí d'amunt (Argentona), apareix documentat l'any 1390.⁴²⁹ Per la descripció del document es tractava d'un complex moliner de dos molins. El primer d'aquest no s'ha conservat i es trobava a la riba dreta de la riera d'Argentona i podria correspondre a la masia actual de Can Polseguera. Més avall d'aquest mas es conserva el segon molí conegut com el de Can Saborit. Malgrat que l'interior es troba transformat en habitatge, es conserva la basa sencera. El molí d'en Mateu, de les Mateves o molí del mig. (Argentona) apareix documentat l'any 1343. El molí estava situat a la riba dreta de la riera d'Argentona, prop del terme del Cros. Malgrat que el casal moliner es trobava en runes, encara conservava la sala de moles, la basa, el cup i el carcavà. Malauradament ha estat recentment enderrocat del tot per construir-hi en el seu solar un polígon industrial.⁴³⁰ L'últim dels molins documentats a Argentona és el molí d'en Gual o de baix (Argentona) que apareix documentat per primer cop l'any 1547 i no se'n té cap referència en època medieval i depenia del Mas Gual d'Argentona.⁴³¹

Altres molins del castell de Vilassar es trobaven a Cabrera, un d'ells, el molí d'en Lladó o d'en Jofre es troba documentat des de l'any 1380.⁴³² Aquest molí, encara conservava l'any 1940, les seves moles de granit i diferents estris abandonats a les quadres. Una de les moles, la que servia pel blat, es conserva encara actualment al Mas Lladó o Modolell. Aquest molí deuria agafar l'aigua del torrent del Molí o d'en Pou, que porta les aigües directament a la sorra del mar. A partir d'un plet de l'any 1724⁴³³, sabem que per aquestes dates es va edificar un segon molí del qual es demanava l'enderroc. Un segon molí d'aquesta parròquia era el molí d'en Sants o de les Ribes. (Cabrera). Estava situat prop del camí del mig i del Mas Sants, en el veïnat del Cros, dins el terme de Cabrera. Aquest indret es coneixia com el Pla de les Ribes. El molí apareix documentat el 1220⁴³⁴. El molí devia prendre les aigües en el torrent de Can Boba. El molí no s'ha conservat, va ser enderrocat amb la construcció del polígon industrial del Cros.

A la parròquia de Premià les referències als molins son escasses. Hi ha documentat un camí

Molí de les Mateves (Argentona)

[Dibuix, Bonet, 1983, pàg.52]

⁴²⁶.- SUBIÑÀ, 2002, p.28.

⁴²⁷.- GIMÉNEZ, 2001, p.176.

⁴²⁸.- GRAUPERA, 2001; GRAUPERA, 2002.

⁴²⁹.- AHMA: pergami núm.62.

⁴³⁰.- GRAUPERA, 2001; GRAUPERA, 2002.

⁴³¹.- SUBIÑÀ, 2002, p.31.

⁴³².-MODOLELL, 1993, p.33.

⁴³³.-ACA, Reial *Patrimoni processos de Batllia*, 1724, N2S. (ALMUZARA, 2002).

⁴³⁴.- MODOLELL, 1993, p.105.

molinar l'any 1317 que es podria situar a la part alta de la població prop de Can Bernadó. Prop d'aquest indret hi ha el torrent de Sant Mateu on actualment es conserva el topònim de la molinera però sense cap més referència.⁴³⁵

Finalment en els termes de Vilassar de Dalt hi ha restes del molí Vell i del molí de Can Cuquet, els quals es trobaven a la riera d'Ardenya, just en el límit de Vallromanes a la vessant del terme que dóna al Vallès. El nom del segon permet suposar que pertanyia al Mas Cuquet de Vallromanes el qual rebia aigua del torrent del molí d'en Cuquet. El molí vell situat més avall es troba en runes i cobert de vegetació. No hem pogut trobar cap dada documental. Pel que fa al terme de Vilassar de Mar sabem de l'existència de tres molins: Molí de les Alzinetes (va ser construït a l'època moderna), el molí de Dalt de Can Vicenç i el molí de Baix de Can Vicenç, sense restes documentades ni cap vestigi documental que en doni més referències.

A l'actual terme de Mataró, existien dos molins de vent que en l'època medieval pertanyien a la jurisdicció del castell de Vilassar. Aquests es trobaven situats al coll del Pendís o de Roques Albes. Historiogràficament va ser confós durant molt de temps amb l'anomenada Torre del Cogoll.⁴³⁶ Apareix documentat per primer cop l'any 1450, quan el rei Alfons concedí a Bernat Ferrer la facultat de construir-lo amb un cens d'un morabatí per cada mola instal·lada.⁴³⁷ Sembla que eren dos molins de vent. El primer es va aterrar l'any 1579 en treure material d'una pedrera propera per construir la muralla de la ciutat.⁴³⁸ El segon va ser aterrat a principis del s.XX per a construir-hi una pèrgola-mirador d'una finca veïna.

Els molins de Mataró apareixen documentats en època moderna i es troben situats a la part nord del terme. Es tracta d'un complex moliner que consistia en tres molins, el de Dalt, el del Mig i el de Baix accionats per l'aigua de la riera de Valldeix.⁴³⁹ Es van començar a edificar a partir del 1612, pel mestre de cases Francesc Maig sota la supervisió de Fra Jeroni, mestre d'aigües de la vila. El primer molí, de dues moles, va ser adjudicat en explotació a Joan Martí de Barcelona l'any 1615. L'any 1617 es va determinar de construir-ne un altre de nou més avall, a l'indret anomenat l'Esperança, dins la quintana del Mas Mataró que l'anterior i que aprofitava les aigües de l'anterior. La construcció d'aquest va presentar més dificultats fins que l'any 1625 se'n feu càrrec Melcior Tria, burgès honorat de Mataró.⁴⁴⁰

Al terme de Sant Andreu de Llavaneres hi havia tres molins situats a les ribes de la riera de la població i dels seus torrents principals. El molí de Can Morera del Torrent⁴⁴¹ apareix documentat des del 1369 en una confessió de Guillem Morera al senyor feudal de Mataró.⁴⁴² Recollia les aigües de la riera de Can Cabot d'Amunt. Apareix documentat en el cadastre de 1766 com a propietat de Maria Morera, vídua de Josep Morera del Torrent. Actualment no se'n conserva cap vestigi. El segon, el molí d'en Cabot d'Avall recollia en una bassa les aigües que menaven amb un rec de cinc pams d'ample per quatre de fondària del molí de Can Morera del Torrent. Les aigües que sortien del carcavà anaven a parar

⁴³⁵.- OLIVER, 2003, p.90-91.

⁴³⁶.- LLOVET, 1997.

⁴³⁷.- ACA Cancilleria Reial. Reg. 2618, fol, 64 v -67 (4-X-1450). GIMÉNEZ, 2001, p.177. També a ZAPATA, 2004, p.189.

⁴³⁸.- ACA : Arxiu notarial de Mataró, 123 (5-VII-1567). GIMÉNEZ, 2001, p.177.

⁴³⁹.- LLOVET, 2000, p.148-149; GIMÉNEZ, 2005, p.187-192.

⁴⁴⁰.- GIMÉNEZ, 2005, p.187-192.

⁴⁴¹.- BARTRES-MANAU, 1986, p.135-136.

⁴⁴².- ACA. Reial Patrimoni, BF3, fol32. CUADRADA, 1988, p.136.

directament a la riera altre cop. El tercer, el molí d'en Llull, actualment desaparegut, estava situat poc abans de l'entrada del poble. Inicialment s'alimentava de l'aigua

Molí de Can Cuquet (Vilassar de Dalt) – Cup del Molí de Can Riudemeia (Argentona)
Cup del molí de les Mateves (Argentona) – Carcavà del Molí de Can Cuquet (Vilassar de Dalt)
 [Fotografies : J.Graupera, 1996]

de la riera de Can Catà, però l'any 1770 els van autoritzar a poder recollir les aigües sobrants del molí d'en Cabot aprofitant una mina subterrània ja construïda fins a Can Llull. Les aigües sobrants eren portades a un rec anomenat Molar. Els Llull es troben documentats a Llanerres des del s.XIII fins a extingir-se en el s.XIX. L'últim dels molins documentats en aquesta parròquia era el molí d'en Cornell, d'en Ros o d'en Morera del Molí, actualment desaparegut. Estava situat a la sortida del poble al peu del turó d'en Cassany.

Coneixem també l'existència de dos molins en el terme de Sant Vicenç de Montalt, els anomenats Molí d'en Mir i Molí d'en Gibert o Puigvert, situat prop del veïnat de Torrentbó. I dins el terme de la quadra de Caldes d'Estrac, coneixem l'existència de tres molins que aprofitaven les aigües de la riera de Caldes per accionar el seus mecanismes. Són els anomenats molí de Dalt, molí del Mig i molí de Mar. De tots tres solament es conserva el canal d'aigua, visible en alguns trams, i la basa del molí del mig actualment inutilitzada i coberta de sorra. Un document conservat a l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar⁴⁴³, sobre aquests molins és un establiment emfitèutic, datat del 2 d'abril del 1495, atorgat per Francesc Maymó, lloctinent del Batlle General de Catalunya, a favor de Pere Jalpí i el seu fill Esteve de la parròquia de Tordera, per tal de poder construir i explotar els molins del terme de Caldes d'Estrac i Sant Vicenç de Llanerres i per poder restaurar el molí de Gibert de Torrentbó des de la resclosa dels molins de Caldes.

⁴⁴³.- AFFAM: doc. 1495, abril, 9.

A les primeries del segle XI hi havia més d'un molí adscrit al Castell de Dosrius, que potser llavors encara només era una simple torre dins el terme del Castell de Montalt. En el testament que fa el levita Guillem l'any 1018 fa donació de diverses propietats a Dosrius, entre elles uns molins: "*Iterum concedo ipsa turre de Durrios cum omnes alaudes, terras et vineas et casas quod ad ipsa turre pertinent, et cum molinos, ad ipsa kanonica, pro mea sepultura, ...*"⁴⁴⁴

En el marge dret de la Riera de Dosrius, entre aquesta i la carretera local B-510, uns centenars de metres abans de Can Terrades del Molí venint d'Argentona hi havia el molí del Castell, de Dosrius o d'en Saborit. La bassa és de grans proporcions i allargada. El cup és de planta semicircular lleugerament ultrapassada i de poca fondària. L'obertura de la canal de conducció fins al carcavà és amb arc de mig punt d' 1,30 m. de diàmetre fet amb carreus regulars i ben disposats. Per les característiques ha de correspondre a la part més antiga de tota la construcció que dataríem al segle XIII, quan degué bastir-se el molí original pel que fa a l'edifici, es tracta d'un molí amb casal. En època més moderna, probablement al segle XVIII, s'hi afegí un altre cos al costat nord-est, encavalcat en la bassa i en l'edifici moliner. Es subministrava d'aigua procedent de la riera de Dosrius que, des del seu origen, fou captada mitjançant la resclosa que hi havia a can Tarau. Documentalment consta a partir del segle XV però per les restes i l'estudi de la documentació podríem datar-lo a l'entorn del segle XIII⁴⁴⁵. La primera referència documental és del 1453, en la venda del domini directe i alodial del Castell de Dosrius⁴⁴⁶ quan consta que els monjos de Casserres rebien, ja d'antic, una mitgera de blat anual del molí. És possible que aquest fos un dels molins que ja existien al segle XI.

Un altre molí documentat és el molí del mas Famades, documentat el 1552,⁴⁴⁷ i que avui és desconegut, malgrat que sabem que estava situat en el terme de la parròquia de Sant Esteve de Banyamars. El document on apareix és l'establiment del mas Lledó d'aquella parròquia, on consta el mas i el Molí Famades en les afrontacions del dit mas "...*moly famades...*". Un altre molí documentat a Banyamars és el molí de Can Gel, del qual actualment es conserven alguns murs de difícil interpretació. El mas Gel de Banyamars el tenim documentat amb un molí en el Capbreu d'Enric de Sentmenat del 4 d'agost de 1570: "*in loco dicto lo moli den Gel*".⁴⁴⁸ El 1751, en establiment a precari de l'ús d'aigües per a l'explotació d'un pou de glaç que s'haurà de construir, es diu que es podrà utilitzar l'aigua de la Riera Ropitera i de la de Can Llibre, "... *no solo para el curso de un molino arinero sino para congelar otras aguas, y recoger el hielo, fabricar un pozo, para conducirlo en el, con sus balsas para congelar las aguas y demas...*".⁴⁴⁹ Segons aquest document, el molí ja s'havia establert el 13 de febrer de 1522 a favor d'en Miquel Gel.

Finalment tenim constància del molí de Can Galzeran que es trobava dins de l'antiga propietat del mas Galzeran prop de la Riera de Rupit i davant de la fàbrica "*Manufacturas Cañamas*", a tocar del camí que mena al pou del Glaç de Can Galzeran. Es fa difícil de veure'l, cobert per una vegetació abundant, espessa d'ortigues i esbarzers. Es tracta d'un edifici de planta quadrada. El 1570, a partir del Capbreu d'Enric de Sentmenat⁴⁵⁰, sabem que

⁴⁴⁴.- ACA: Cancelleria, perg. Berenguer Ramon I, carp. 7, núm. 24. (*Els pergamins de l'Arxiu Comtal de Barcelona*, Fundació Noguera, Barcelona, 1999, doc. 138.)

⁴⁴⁵.- Veure VELLVEHÍ 2001a i VELLVEHÍ 2001b i també VELLVEHÍ, 2004.

⁴⁴⁶.- ANC: Fons Castellldosrius, Index 18, núm. 122.

⁴⁴⁷.- ANC, Fons Castellldosrius: Inventari 167, 1122.3.3: Establiment del mas Lladó, 26 de març de 1552.

⁴⁴⁸.- ANC, Fons Castellldosrius: Inventari 167, 1122.11.11: Capbreu d'Enric de Sentmenat de Dosrius i Banyamars del 4 d'agost de 1570.

⁴⁴⁹.- APCGD: Establiment a precari de l'ús d'aigües, del 14 desembre 1751.

⁴⁵⁰.- ANC, Fons Castellldosrius: Inventari 167, 1122.11.11: Capbreu de Dosrius i Banyamars d'Enric de Sentmenat, del 4 d'agost de 1570.

anteriorment el mas Galzeran era conegut com a mas Salset: "...*dictum mansum olim salset nunc galceran...*". En aquest mateix Capbreu és on consta per primer cop l'existència del molí: "...*Item totum illud molendinum farinarium, cum sua mola, ad tritrandum...*". El molí era a prop de la Riera de Rupit i dins dels límits del mas Galzeran. L'aigua era conduïda fins al molí mitjançant un aqüeducte: "*Item tot aquell moli fariner ab sa mola, bassa en que discorra y passa la aygua ab tot lo aquaducto de la riera de Rupit situat en dicta parrà de Cañamas y dins la gleba de dit son mas...*".⁴⁵¹

Les ferreries i el seu funcionament. Les ferreries del baix Maresme

A la zona del Baix Maresme no podem parlar de fargues sinó de ferreries i les hem d'entendre com l'espai on els pagesos es veien obligats a reparar i esmolar, les eines del camp i en podien adquirir de noves o podien portar els cavalls a ferrar. Aquest ús era obligat pels pagesos i formava part dels monopolis senyorials i aquests havien de satisfer a canvi un pagament anomenat lloçol, que havien de lliurar forçosament, com a destret senyorial, per usar la ferreria del senyor. En la documentació apareix esmentada com a *fabrica*. Per la manca de materials miners com el ferro i el carbó al baix Maresme, hem d'entendre que les fargues del baix maresme eren doncs simplement ferreries.⁴⁵² Aquestes devien constar d'obrador i botiga.⁴⁵³

Les ferreries del Baix Maresme s'han estudiat sobre tot a partir de l'anàlisi de la documentació dels Des Bosc fet que ens permet conèixer la ubicació de les fargues al terme jurisdiccional dels castells de Vilassar i Burriac. En aquesta zona coneixem l'existència de ferreries a Argentona, Premià, Cabrils, Cabrera i Agell. A la vila d'Argentona en tenim testada l'existència de dues, la primera es trobava situada prop de la plaça de l'església i la segona es troba documentada el 1497, a prop de la riera, quan Francesc Des Bosc hi va establir a Joan Marc de Clarà.⁴⁵⁴ La de Premià funciona prop d'un torrent ja que s'esmenta en una confessió d'una terra que es situa prop del torrent del molí: "... *teneam et possideam, plenarie et potenter, ortum predicti mansi qui est apud torrentem de fabrica...*"⁴⁵⁵.

Les ferreries de Vilassar estava situada al s.XIII a Cabrils que pertanyia als Sant Vicenç. En el s.XIV Jaume Roudors la tenia en feu de Pere des Bosc, nou propietari del castell de Vilassar. En el s.XIII sabem que van donar a Ponç Albert els drets d'explotació de les ferreries de Cabrera i Agell. A partir d'un capbreu de mitjans del s.XVI⁴⁵⁶ sabem de l'existència de tres ferrers a Mataró, tres a Argentona, un a Premià i un a Vilassar, però d'aquest solament un declara tenir-la dels Des Bosc i a partir d'una de les declaracions coneixem l'inventari de la farga de Vilassar efectuada per Jaume Arenas, el 5 de maig del 1562. Aquesta la tenia en alou de Miquel Des Bosc, senyor del castell de Vilassar i constava d'una casa amb un portal que donava al carrer i la farga de destret amb el dret a lloçol, el qual pagava un cens de 44 lliures a Miquel Des Bosc. En la descripció hi consten les eines que hi havia i dos malls d'un pes de 20 lliures, una torradora, una enclusa entre altres. "...*in quo continetur dos malls ponderis circum circa viginti librarum; item unam cormida novam o brordam; item unam torreram verterem; item unam enclusam sive enclusa ponderis unius quintalis et triginta septem librarum, que quidem bona ego teneo per vos stabilita adeo durante dicto*

⁴⁵¹.- ANC, Fons Castellldosrius: Inventari 167, 1122.11.13: Capbreu de Maria de Lanuza i de Raset, 1657.

⁴⁵².- CUADRADA, 1988, p.121.

⁴⁵³.- ZAPATA, 2004, p.195.

⁴⁵⁴.- ZAPATA, 2004, p.206-207.

⁴⁵⁵.- AMA: perg. 14; ACB 4-93-1; SGV Speculum, f. 91-91 v. CUADRADA, 1988, p.121.

⁴⁵⁶.- CASTILLO, 1990, p.270-271.

stabilimento uti valeam in dicta fabrica et exercitio eiusdem"⁴⁵⁷ Les ferreries del castell de Mataró es trobaven a Valldeix i Llanerres.⁴⁵⁸

⁴⁵⁷.- AMAr: Capbreu de Joan Carles, fol. 122-124. -CASTILLO, 1990, p.271 i p.344-349.

⁴⁵⁸.- CUADRADA, 1988, p.130.